

**TÜRKMENISTANYŇ MILLI MEDENIÝET «MIRAS» MERKEZI
TÜRKMENBAŞY ADYNDAKY TÜRKMENISTAN MILLI
GOLÝAZMALAR INSTITUTY**

ABDYRAHMAN JAMY

BAHARYSTAN

عبدالرحمن جامي
بهارستان

**Terjime eden we çapa taýýarlan
Gülälek Nurbadowa**

AŞGABAT «MIRAS» 2004

UOK 820389+398

J20

J20 Jamy A.

Baharystan. A.: Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi,
2004. — 240 s.

JOGAPKÄR REDAKTORLAR

Hramow W.M., Bekiýew A.R., Aşyrow A.A.

REDAKTOR

G. Guzuçyýewa, dil-edebiyat ylmlarynyň kandidaty

XV asyryň görnükli söz ussady Abdyrahman Jamynyň edebi mirasy diňe bir Gündogar edebiyatynda däl, eýsem dünýä edebiyatynyň altyn hazynasynda mynasyp orun eýeleýär. Ýazylanyna baş asyrdan gowrak wagt geçendigine garamazdan, özüniň gymmatyny barha artdyran şahyryň meşhur «Baharystan» eseri köp dillere terjime edilip, bütindünýä okyjylary tarapyndan gyzyklanyp okalyan eserleriň birine öwrüldi.

Kyssa bilen şygyr utgaşdyrylyp ýazylan bu ajaýyp eser Beýik Saparmyrat Türkmenbaýy zamanasynda türkmen dilinde ilkinji gezek neşir edilyär.

TMMMM №006

TDKP №36

2004

KBK 84.35

© Jamy A., 2004 ý.

© Türkmenistanyň milli medeniýet
«Miras» merkezi, 2004 ý.

© Nurbadowa G., Terjime, çapa
taýýarlama, sözsoňy, düşündiriş we
sözlük, 2004 ý.

***Garassyz we baky Bitarap Türkmenistanyň
Ilkinji we Ömürlik Prezidenti
Beyik Saparmyrat Türkmenbaşynyň
howandarlygynda neşir edilyär.***

GEÇMIŞIŇ ÝAŇY — GELJEGIŇ DAŇY

Türkmeniň ykbal asmanyndan nur saçýan Garaşsyzlyk halkymyza diňe bir Altyn eýýamyň altyn gapysyny açyp bermän, eýsem onuň asyrlaryň jümmüşinden gözbaş alýan ýol-ýörelgelerini, däp-dessurlaryny, edim-gylymlaryny täzeden dikeltmeklige, medeni we ruhy miraslarynyň il-günüň köňül ganatyna öwrülmegine hem giň mümkinçilik berdi. Bu bolsa häzirki türkmen döwletiniň berk taryhy binýat esasynda gurulýandygyny alamatlandyrýar.

Türkmen topragy münlerçe ýyllaryň dowamynda dünýä medeniýetiniň umumy taryhy üçin ähmiýetli wakalaryň mesgeni boldy. Bu toprak ekerançylyk, maldarçylyk, ylym, medeniýet we sungat sallançagy boldy. Alymlar biziň eýýamymyzdan 6 mün ýyl öň türkmenleriň ata-babalarynyň öňdebaryjy bilimleri özleşdirendigini nygtaýarlar. Irki ekerançylyk zamanasyndaky türkmen jemgyýetleri Garadepe, Göksüýri, Ýylgynly ýaly oturymly ýerleri — ajaýyp ýadygärlikleri miras goýdy. Gadymy oguz-türkmen döwleti, Parfiýa zamanasy, seljuk türkmenleriniň döreden onlarça döwletleri, osman türkmenleriniň soltanlyklary we beýleki türkmen döwletleri adamzadyň syýasy taryhynda özboluşly adalat baýdagy bolup pasyrdady. Hut şonuň üçin hem Türkmenistany

dünýä taryhynyň ösüşinde Hytaýyň, Mesopotamiýanyň, Müsüriň hatarynda goýýarlar. Ata-babalarymyz dünýä gymmatlyklarynyň arasynda özboluşly, milli öwüşgin bilen lowurdaýan ruhy we medeni baýlyklary bize miras galdyrdy.

Medeni miras — bu perzendiň üstünde kökenek gerýän türkmen enesiniň hüwdüsidir, agras türkmen gojasynyň pendi-nesihatydyr. Mukaddes topragy gany bilen goran gaýduwsyz gerçeğiň iň soňky demdäki wesýetidir, naçar doganyň gerçeğiň jesedini ýuwýan aýy gözyaşydyr.

Medeni miras — bu türkmeniň şan-şöhratdan doly geçmişine buýsanjydyr, şu gününe söýgüsidadir, ertirine ynamydyr.

Medeni miras — bu gadymy hem müdimi halkymyzyň asyrlaryň dowamynda hoşalap çöplän paýhas hakydasdyr, şu gününe ygtybarly ynamydyr, ertirine ýol çelgisidadir. Mahlasy, medeni miras türkmeniň geçmişidir, barlygydyr, dowamatydyr.

Türkmen halkynyň gadymdan gözbaş alyp gaýdýan edebi akabalarynyň, sungat däpleriniň adalaty, erkinligi, agzybirligi, mertligi we bitewiligi wasp etmedik döwri bolan dälidir. Bu gün şol asylyly däpler biziň beýik Garaşsyzlygymyzyň beren süýji miweleri, rõwşen ertiriniň mukaddes umytlary bilen birleşip, türkmen abraýynyň, mertebesiniň has-da belende göterilmegine hyzmat etmelidir.

Ruhnamada belläp geçişim ýaly, *«Biz türkmen halkynyň mirasdüşerleri hökmünde ata-babalarymyzyň taryhyň gatларында galan medeni, edebi gymmatlyk-*

laryny tapmalydyrys, täzeden jana getirmelidiris. Bu ata-babalarymyzyň öňünde biziň ogullyk borjумыzdyr». Biz ata-babalarymyzyň öňündäki şol ogullyk borjумыzy berjaý etmek maksady bilen hem Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezini döredtik.

Asyrlaryň gatlaryna siňen medeni mirasymyzy düýpli öwrenmek, Ruhnamanyň ruhunda ylmy esasyda özleşdirmek, dünýäniň dürli künjeginde beýik döwletleri döreden halkymyza degişli miraslary tapmak, olary täzeden jana getirmek, ajaýyp kitaplara öwürüp, gaýtadan halkymyza hem-de dünýä ýaýmak «Miras» merkeziniň işgärleriniň öňünde duran gaýragoýulmasyz borçdur!

Eziz halkym!

Siziň eliňizde «Miras» merkeziniň taýýarlan kitaby. Bu kitabyň biziň ata-babalarymyzyň döreden ruhy we medeni gymmatlyklaryna teňne kalbyňyza teselli berjekdigine ynanýaryn. Käbelerimiz hem kyblalarymyz hakyndaky ýüreklerimiziň töründäki gyzgyn söýginiň oduny alawlandyrjakdygy mende ýakymly duýgy döredýär.

«Miras» merkeziniň çykarjak kitaplarynyň höwrüniň köp boljakdygyna ynanýaryn we oňa ak ýol arzuw edýärim. Işiň rowaç, ýollaryň ýagty bolsun!

**Türkmenistanyň Prezidenti
Saparmyrat TÜRKMENBAŞY.**

Abdyrahman Jamy. *Allamyrat Muhammedowyň çeken suraty.*

GIRIŞ

Beýik Taňrynyň ady bilen

Eger bir guş asmana göterilse badyna,
Alkyş – sena okaman, beýik Taňryň adyna,
Maksadyna ýetmezden ganatlary gyrylar,
Kelemenläp gaýdanson hiç kes ýetmez dadyna.

Baharystanyň bilim we sahylyk şahalarynyň münberindäki guşlaryň münlerçe öwgi dessanlaryny Yşk bilen Wepa saýrak sesleri we hoş owazlary bilen gaýtalap-gaýtalap aýdýarlar, olary märekede-meýlisde oturanlaryň gulagyna ýetirýärler, üns gözelliginden lezzet alýanlaryň, ile meşhur adamlaryň dykgatyna ýetirýärler.

Kytga

Älem gülüstanyny döredýänleriň, eger,
Gözellik gülşeninden bar bolsa bir ýapragy,
Ýa-ha ony okarlar sena etmeklik üçin,
Ýa bagyşlamak üçin – dür hem göwher tabagy.

Bilim we sahylyk bossanynyň bilbilleriniň münlerçe salamy şatlyk eşrethanasynyň toýunyň sazandalary we aýdymçylarydyr.

Her gül – gülüstanda bagdan warakdyr,
Bagyň güli gül ýüzünde ýaprakdyr,
Bu çemeniň ýapraklary-guşlary,
Onuň tämiz jemalyndan sapakdyr.

Eýsem-de bolsa, bu hoşköňül wagtymyzda mähriban perzendim eziz Zyýaeddin Ýusup (beýik Ýaradan ony ähli gaýgy-gamlardan aman saklasyn!), arap diliniň başlangyç kadalaryny öwrenmäge we edebiýat ylmynyň kadalaryny özleşdirmäge meşgul boldy. Ýaş çagalaryň we tejribesiz ýetginjekleriň ozal kalbyna mälim bolmadyk söz aňlatmalaryny eşitmeginiň olaryň kalbynda howp döredýändigini we kynçylyk emele getirýändigini hemmelere mälimdir. Şeýle bolansoň, onuň ýürek duýgularyny oýarmak we ýadyny taplamak maksady bilen men oňa wagtal-wagtal meşhur şyh we beýik ussat Musliheddin Sagdy Şirazynyň «Gülüstan» kitabyny okap berýärdim.

Mesnewi

«Gülüstan» dälidir ol, jennetden nyşan,
Çöpi-çöri, tikenä – gül-zerewşan.
Baplary jennetiň derwezesidir,
Mährem kyssalary howzy-köwserdir.

Ýiti pähimleri perdede pynhan,
Bulary gabanar hüýr bilen gulman,
Şygyrlar – daragtdyr, bol hasyl berýär,
Mylaýym çyglykda – aryklary bar.

Şeýlelikde meniň kalbymda ussadyň şöhratly sözlerinden ruhlanyp, onuň nepis şygylaryndan ylhamlanyp, şeýle tärde we şeýle usulda birnäçe warakdan (sahypadan) ybarat eser döredip, häzirkilere we gaýyplara dessan peşgeş etmek pikiri döredi we ol amala aşdy.

Diýdim: Gelni näme bilen bezäýin, Parasatly,
Gözelligi sawçylaryň önünde artar ýaly?!
Ol aýtdy: Patyşalaryň dürler öwgülisiniň –
Beýik maksadyna ýeten şalaryň ulusynyň
Beýiklik aý ýyldyzyny, şerip göwherlerin dak,
Teýmir han-Soltan Söýün patyşanyň toý şemin ýak.
Mähribanlyk gözi bilen seret her bir meýline,
Ähli halkyň hajatlaryn düz sahawat boýnuna,
Bergi galmasyn önünde, bitsin ähli hajaty,
Özüne mynasyp bolsun, peşgeşi - sahawaty!

Allatagala onuň kömekçilerini güýçlendirsin we başarnyklaryny öňküden-de birnäçe esse artdyrsyn, onuň patyşalyk hem-de soltanlyk saýasynyň astyndaky ýagşy ogullarynyň ömrüni dowamat dowam etsin, ähli adamzady özüniň adyllyk we haýyr-yhsan ganatynyň astynda saklasyn.

Kytga

«Gülüstany» bizden öň döreden Sagdy bolsa-da,
Sagdy bin Zeňniň adyna, şondan şöhrat ýagsa-da,
Emma «Baharystana-da» Sagdy bin Zeňni nöker
Bolmaga mynasypdyr meniň özümden beter.

Kytga

Seýle çyk «Baharystana»,
Gözüň düşer gülüstana,
Mylaýym çag her ýer, her ýan,
Güller çykyp, güllär reýhan.

«Baharystan» sekiz bagdan ybarat bolup, ol jennet baglarynyň her biri özboluşly gülleriniň ýalkymy we özboluşly reýhanlarynyň atyry bilen gözeldir. Onuň güllerini güýz şemalynyň hazany urmaz we reýhanlary gys sowugynda hem solmaz.

Kytga

Her tarapda çemenzarlyk,
Töwerekde lälezarlyk,
Der döräpdir çygdan soňra, gyzył gülüň ýaňagynda,
Meý döräpdir ýagyşdan soň gunçalaryň surahynda¹,
Bu sakynyň gözlerinden göz ýaşlaryň köp çogmagy,
Çopantelppek deýin onuň dişleriniň ýylgyrmagy,
Nerkes edýär yşaraty, meý iç diýip, maňa her dem,
Bagyşlamak ýalňyşlygy ýuwup aýrar baky serden.
Gorkýaryn men, heder edýän yşaratyň girisinden,
Saklar gorky takwalary erbet işleň herisinden.

Şu tikeneklikden boş бага tomaşa edýänlere haýyş:
Haçanda şu baglara gadam goýanlarynda we ygtybar nazary
bilen бага seredenlerinde bagy ösdürüp ýetişdiren we ony
ýetişdirmek üçin gije-gündiz jan eden jiger-bagryny gan eden

---

¹ Surahy – suw we çakyr guýulýan uzyn bokurdakly çüýşe gap; grafin.

bagbany doga-dilegler bilen ýatlasynlar we taryp bilen ony şat etsinler.

Kytga

Täze ekilen baglaryň, eý bagtyýar adamlar,
Saýasynda oturyp, miwesinden dadanlar,
Ýoluna doga eýläp, oňa sag bol aýtsynlar,
Doga ýoluny saýlap, kerem ýolun tutsunlar.
Ýa Rep, döretdim bagy, aýdadyr bende Jamy,
Hudaýa şükür edýär, ýok özünden habary.
Onuň ýolundan başga agtaranok özge ýol,
Şoňa ýetmekden ötri başga zady bilmez ol:
Özge ady tutmaýar Onuň özünden başga,
Özge ýüzi görmeyär Onuň ýüzünden başga.

BIRINJI BAG

Hakykatyň ýoly bilen baryan we mukaddeslik köşgüniň töründe oturýan welileriň bagyndan tirilen reýhanlar hakynda

Biziň toparymyzyň baştutany Jüneýt¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) şeýle diýipdir: «Şyhларыň hekaýalary Allanyň leşgerlerinden bir leşgerdir», ýagny şyhларыň ylym we aňlaýyş barada aýdanlary Allatagalanyň leşgerleriniň iň durnuklylaryndandyr.

Jan ýurdunda atyňy öwürseň dogry ýola,
Pes hyjuwlar bada-bat sowularlar bir ýana.

Kytga

Arwah nökerler bilen pes hyjuwlar goşuny,
Eger ýagşyzadanyň ruhuny ýeňäýse,
Ýol görkezen rowaýatlar goşunyndan heý, özge,
Duşmanlary ýer bilen ýegsan etjek kim, eýse?

---

¹ Jüneýt-Jüneýt Bagdady (... – 909-910) (şu ýerde we geljekde öňünden «... →» ýaly belgi berlen ýyllar degişli şahsyň aradan çykan ýylyny görkezýär)-sopuçylygyň meşhur nazaryýetçileriniň biri.

* * *

Beýik Taňry öz pygamberine (goý, oňa rahatlyk ýar bolsun we Hudaý ony ýalkasyn!) ýüzlenip:

– Biz seni batyr, ýürekli etmek üçin pygamberler hakdaky kyssalary saňa aýdyp berýäris – diýdi.

Kytga

Wepaly ýürek bilen söýýän bolsaň Hudaýy,
Owaz bilen jan ber oňa, çal mukaddes surnaýy.
Gorky kalbyň gaplap alsa, tiz ýatla tymsallary –
Batyr ýürekliler hakda aýdylýan mysallary!

* * *

Hyrat piri Abdylla Ensary¹ (goý, beýik Taňry ondan razy bolsun!) öz sahabalaryna wesýet edip:

- Her pirden bir sözi ýat tutup galyň, eger muny başarmasaňyz, iň bolmanda olaryň atlaryny ýatda saklaň, ondan peýda taparsyňyz - diýer eken.

Rubagy

Adyňdan, özüňden söýgi joşup dur,
Hem ýazan sözünden söýgi joşup dur,
Aşyga öwrüler köçäňden öten
Üçekden-öýüňden ... söýgi joşup dur.

---

¹ Abdylla Ensary (1006-1088) - sopusylygyň uly wekili, şahyr. Hyratda ýaşany üçin oňa «Hyrat piri» diýilýär.

* * *

Aýdyşlaryna görä, ölüler mazarlaryndan çykan gününüň ertesi beýik Taňry pukaralykdan kemsinen gullarynyň birinden:

- Sen pylan ýerde ýaşayan pylan danany tanaýarsyňmy? - diýip sorar.

Pukara:

- Hawa, tanaýardym – diýip jogap berer.

Şol wagt höküm eşidiler:

- Şonuň hatyrasyna seni bagyşlaýaryn.

Kytga

Seni söýýänleň içinde pukara ynsanyňa,
Zerre umyt ýok girmäge birleşik mekanyňa.
Ýöne, ynha, ýüregimde hiç ölçmejek möhür bar,
Diýmek, hakykat ýüzünde men seniňki – minnetdar!

* * *

Sary Sakaty¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) bir gezek Jüneýde haýsydyr bir işi ýerine ýetirmegi tabşyrypdyr. Jüneýt Sarynyň buýran işini aýdyşy ýaly edip ýerine ýetirenden soň, Sary onuň öňüne bir bölek kagyz oklapdyr. Kagyzyň ýüzünde şeýle sözler bar eken:

«Men bir düýe çopanynyň çölde düýe bakyp ýörkä aýdan şu aýdymyny eşitdim:

---

¹ Sary Sakaty (... - 865-870) - sopusylygyň belli wekili. Bagdatda ýaşap, şol ýerde hem aradan çykan Jüneýdiň daýysy we halypasy.

Şygyr

Aglaýaryn. Ýöne nämäň agladýanyň bilmeýärsiň.
Başym kesip, terk edersiň, şuny magat aňlaýaryn.
Menden aýrylarsyň öýdüp,
Gorka-gorka aglaýaryn».

Rubagy

Senden nädip gizläýin men, gözlerim gan aglaýar,
Iki gözüm gözyaş döküp, jiger-bagrym daglaýar.
Seniň bilen duşuşykdan her çen bagtly bolsam-da,
Aýralygyň gorkusyndan kalpda ýüzläp ýara bar.

* * *

Ýene-de Jüneýt (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) gürrüň beripdir:

- Bir gün Sarynyň öýüne geldim. Ol şu beýdi aýdyp aglaýardy:

Şygyr

Tapawudyn bilemok – gijäm ýok, gündizim ýok,
Gysgalyk – uzynlygy gijäniň, bildirenok.
Gije-gündiz çekýäriň, gam bolsun, gussa bolsun,
Gijäm islese uzyn, islese gysga bolsun».

Hallaçdan¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!):

Mürit kim? - diýip sorapdyrlar.

Ol:

- Kim ilkinji ädimlerinden başlap, ylahy hakykatyň köşgüni öz pikirleriniň maksady edip saýlan bolsa we şol maksada ýetýänçä hiç zat bilen köşeşmese, hiç kime we hiç zada üns bermese, ine şol hakyky müritdir – diýip jogap beripdir.

Rubagy

Seni gözläp duş geldim, ýer-suwuň gahatlygna,
Çöller söküp, daglary böldüm iki gatlygna,
Öňümden çykanlardan sowup ötdüm ýüzümi,
Ahyr ýetdim mukaddes wysalyň rahatlygna.

Abu Haşym Sopy² (goý, onuň syry mukaddes bolsun!):

- Tekepbirlik günäsini könlünden kowmakdan, inňe bilen dag köwläniňem aňsatdyr – diýipdir.

Kytga

Men pespäl diýp öwünme, pespälligiň çala jan -
Yzy ýaly görünýär, garaňkyda garynjaň.
Tekepbirlik aýbyny ýeňäýmeklik kyn zatdyr,
Ondan-a inňe bilen dagy ýumran aňsatdyr.

---

¹ Hallaç - Mansur Hallaç (858-922) - sopusylygyň görnükli wekili. «Enel-Hak» (Men-Hak) diýeni üçin Bagdatda jezalandyrylyp öldürilýär.

² Abu Haşym Sopy (... - 777) - ilkinji sopolardan biri. Kufede (Yrak) doglup, Siriýada ýaşayar we aradan çykýar.

* * *

Zunnun¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) birnäçe soragyna jogap almak üçin Magrybyň² dana şyhларыnyň biriniň ýanyna ugrapdyr. Dana ondan:

- Sen meniň ýanyma näme üçin geldiň? – diýip sorapdyr. – Eger sen dünýäniň başy we ahyry hakdaky ylma göz ýetirmek üçin gelen bolsaň, biderek gelipsiň, sebäbi ony diňe Ýaradanyň özi bilýär. Eger sen bu ýere Ony (Hudaýy) tapmak üçin gelen bolsaň, onda ýene biderek gelipsiň, sebäbi ol seniň aýagyňy ilkinji basan ýerindedir.

Rubagy

Nädip taparyn diýip men, seni daşsyň öýdüpdirin,
Yzlap seni, ýollar söküp, ýürek syryn aýdypdyryn,
Indi bilýän, uzak ýoluň ýaňy başlanan ýerinde
Bir wagtlar, seni haýp, men galdyryp gaýdypdyryn.

* * *

Hyrat³ piri aýdypdyr:

- Ylahy hakykat ony gözleýäniň hemrasydyr. Ol gözleýäniň elinden tutup, oňa özüni gözledýär.

---

¹ Zunnun-Zunnun Müsri (...-859) - müsürlü sopy.

² Magryp-bu ýerde: Demirgazyk-günbatar Afrika ýurtlary: Marokko, Alžir, Tunis göz önünde tutulýar.

³ Hyrat piri-Abdylla Ensary.

Şygyr

Aňşyrmadyň sypatyny, bilmediň onuň adyny,
Ol elimden tutup barýar, unutdym bar aladany.
Meniň üçin öz ellerim, ol öz aýaklarym ýaly,
Ýöräp barýan bökjekleýän, ellerim - ganat mysaly.

* * *

Fuzaýyl Aýaz¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) aýdar
eken:

- Men ähli zatdan şöhratly we beýik ylahy hakykata
tagzym edýärin, sebäbi men ony söýýärin we oňa tagzym
etmän bilmeýärin.

* * *

Biziň toparymyzdan bolan bir adamdan soradylar:

- Sen nähili kişini pes adam hasaplaýarsyň?

Ol:

- Ylahy hakykatdan gorkusyna we Onuň mähremligine
umyt baglap, Oňa tagzym edýän kişini pes adam diýip
hasaplaýaryn – diýip jogap berdi.

Ondan ýene soradylar:

- Seniň özüň Oňa näme üçin tagzym edýärsiň?

Ol:

- Söýgi sebäpli! Söýgi meni ylahy hakykata gulluk
etmäge we Oňa tagzym etmäge mejbur edýär – diýip jogap
berdi.

---

¹ Fuzaýyl Aýaz (... - 802-803) - asly Marydan bolup, ömrüniň köpüsini
Mekgede geçirýär we şol ýerde aradan çykýar.

Rubagy

Gapyňdan daşlaşyp ýaşap bilmerin,
Hem çaňa bulaşyp ýaşap bilmerin,
Başym bosagaňa gul deý goýmadym,
Söýgimden hoşlaşyp ýaşap bilmerin.

Kytga

Seniň janyňy alanyň köňlünde bar niçiksi päl,
Mazar odun öçürmändir gara ýer... bu - şer ody däl.
Guluň boýuntyrygyndan söýýän nädip bolar halas?
Gumrynyň monjugy ýaly, olar dogabitdidir has!

* * *

Maruf Kerhi¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) aýdar eken:

- Sopy bu dünýäniň myhmanydyr. Öý eýesinden bir zady talap edýän myhman däl-de zalymdyr. Terbiýeli myhman talap edenok-da, garaşýar.

Kytga

Menem özgeler ýaly myhman seniň öýüňe,
Asla talap edemok, kaýyl ähli emriňe.
Umyt bilen garaýan sahawat saçagyňa,
Maňa sahylyk bilen saçagňy açaryňa.

---

¹ Maruf Kerhi (... - 815-816) - sopusylygyň irki wekilleriniň biri. Bagdatda ýaşapdyr. Sary Sakatynyň halypasy.

* * *

Baýezitden¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) soradylar:

- Pygamberiň nesihaty bilen Hudaýyň buýrugynyň arasynda nähili tapawut bar?

Ol:

- Bize pany dünýäden ýüz öwürmek nesihat berlen. Hudaý bilen bolsa dostlaşmak buýrulan – diýip jogap berdi.

Mesnewi

Ruhy şat etmäge näme buýrulan?

Ruhy galkyndyrmak nämä ýugrulan?

Bu dünýäden ýüzümüzizi sowýarys,

Ýeke-täk Hudaýa nazar salýarys.

* * *

Şibliñ² (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) başyna diwanalyk derdi düşýär. Ony hassahana eltipdirler. Birnäçe gün geçenden soň, üýşüp ony soramaga barypdylar.

Şibli olardan:

- Siz kim? – diýip sorapdyr.

Olar:

- Biz seniň dostlaryň - diýip jogap beripdirler.

Şibli goluna daş alyp, olara tarap zyňypdyr. Hemmeler daşdan gaçyp, duw-dagyn bolupdyr. Şonda Şibli gülüp:

---

¹ Baýezit-Baýezit Bistamy (... - 874) - sopuçylygyň görnükli wekillerinden biri.

² Şibli-Japar Şibli (... - 945) - arap dilinde ýazan sopy şahyr. Bagdatda aradan çykýar.

- Eý, siz, meni dost saýanlar, dolanyň. Dost dostdan gaçýan dälär we onuň zyňan daşyndan sowulýan dälär – diýip, olaryň yzyndan gygyrypdyr.

Kytga

Dost-dostuň duşmançylygyn görýär, berkidýär söýgüsini,
Ýowuzlygyn münläp daşy egisýär onuň gaýgysyn.
Depesinden inen daşlar dälär söýgiň harabasy,
Gaýta berkäp, göge galýar bu söýginiň ymaraty.

* * *

Şibli hakynda ýene-de bir gürrüň aýdýarlar, haçanda ol kesellände halyf onuň ýanyna bir hristian lukmany iberipdir. Lukman Şibliden:

- Seniň göwnüň nämäni isleýär? – diýip sorapdyr.

Ol:

- Seniň musulman bolmagyňy isleýär – diýip jogap beripdir.

Hristian ondan:

- Eger men musulman bolsam, sen sagalyp ýerinden galarsyňmy? – diýip sorapdyr.

Şibli:

- Hawa – diýip seslenipdir.

Şol wagt lukman Şibliniň ýanynda kelemesini öwürükdir. Ol kelemesini öwürüp bolan badyna Şibli bütinleý sagalyp ýerinden galypdyr. Soňra bularyň ikisi-de halyfyň ýanyna baryp, bolan wakany gürrüň beripdirler.

Halyf:

- Men näsagyň ýanyna lukman iberendirin öýdүpdim,
hakykatda bolsa näsagy lukmanyň ýanyna iberen ekenim –
diýipdir.

Kytga

Kimiň derdi söýgi bolsa kim derdi-haly bejerer?
Ol dertlini diňe, diňe Ýaryň jemaly bejerer,
Näsag gudrata ynanyp, lukman näsaga ynanyp,
Lukman näsagy bejermän, näsag lukmany bejerer.

* * *

Sahyl ibn Abdylla Tustary¹ (goý, onuň syry mukaddes
bolsun!) aýdar ekeni:

- Ertir namazyny okap durka, näme iýjegi hakda
pikirlenýän adama ynanma, ondan el göter.

Kytga

Eger her kim irden turup, pikir etse garny hakda,
Onda asla paýhas bolmaz, oň ýalydan özüň sakla.
Ine, ördi, elin ýuwdy – pikirinde ýeke akyl:
Iýmek-içmek! Toba, toba! Çekil, elim, çekil, çekil!

* * *

Abu Seýit Harraz² (goý, onuň syry mukaddes bolsun!)
gürrüň berer eken:

---

¹ Sahyl ibn Abdylla Tustary (IX asyr) - yrakly sopy, Basrada ýaşapdyr.

² Abu Seýit Harraz (... – 890-899) - müsürli sopy, Zunnun Müsriniň şägirdi.

- Ömür ýolumyň başynda öz wagtymy aýawly saklamaga çalyşdym. Bir gezek men çöl bilen gidip barýardym. Birden meniň ýeňsämden nähilidir bir owaz eşidildi. Men öz köňlumdäki bilesigeliçiligimi köşeşdirdim we yza bakmazlyga özümi mejbur etdim. Ýöne nämedir bir zat yzyna düşüp, maňa ýakynlady. Men iki sany äpet ýyrtyjy haýwanyň böküp egnime münenlerini gördüm, ýöne men egnime münenlerinde-de, egnimden böküp düşenlerinde-de olara üns bermedim.

Kytga

Kim hakyky sopy eýse, ýaşamaýan ýaşryk-ýalan,
Iki reňkli bu dünýäde bir reňki saýlap alan?
Ýürek örkün sogurtdyrmaz, özün bermez her pursada,
Bir tarapda gaplaň durup, beýlekide bars dursa-da.

* * *

Abu Seýit Harraz (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) ýene-de aýdar eken:

- Yhlas bilen öz islegime ýeterin öýdüp pikir edýän adam biderek jan edýär. Ýöne öz islegine yhlas etmän ýeterin öýdýän adam öz islegine tarap biderek ýol sökýär.

Rubagy

Hiç kimse yhlas etmän, söýgüde utan dälidir,
Hazyna eýe bolan iş etmän ýatan dälidir,
Sährada ylgap barýan sährada gulan tutmaz,
Ylgamanam hiç kimse gulany tutan dälidir.

* * *

Abul Hüseyin Nury¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!)
aýdypdyr:

- Ýaradan özüni tanatmak islemeýän adamsyna özi
hakynda we özüniň barlygynyň güwänamalary hakda hiç hili
habar bermeyär.

Rubagy

Öz ýüzünden perdäni syrmasa eger-däni,
Söýgüliniň ýüzünden syryp bilmez perdäni,
Eger dünýäniň özi perdä öwrülse, şonda,
Kalplary bendi edip, bezär gözellik dony!

* * *

Abu Bekir Wasyty² (goý, onuň syry mukaddes bolsun!)
aýdypdyr:

- Kim ylahy hakykata golaý bardym diýýän bolsa, ol
ondan daşdadyr. Kim ondan daşdadyryn öýdýän bolsa, özi hem
bilmezden, ol hakykaty özünde göterýändir.

Kytga

«Könlüm äleme ýakyn» diýýän bolsa eger kim,
Ol gury öwünmedir, oňa ynanmak kyndyr.
«Dünýä ruhundan daş men» diýýän bolsa eger kim,
Hakykatda ol adam, hakykata ýakyndyr.

---

¹ Abul Hüseyin Nury (... - 907) - bagdatly sopy, Sary Sakatyň şägirdi.

² Abu Bekir Wasyty (... - 932) - sopy, Maryda aradan çykýar. Jüneýdiň we
Abul Hüseyin Nuryň şägirdi.

* * *

Abulhasan Fuşanjy¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) aýdar eken:

- Dünýäde öz dostuňdan bir zat hantama bolmakdan ýaman zat ýokdur.

Rubagy

Dostsyrap, şol dostuňdan nep gözlemek hebesdir,
Aşyksyrap, hakyny talap edýän näkesdir,
Ol dostuny küýsänok, ol dostuna suwsanok,
Barypýatan gedemdir, ahlagy diýseň pesdir.

* * *

Abu Aly Dakkak² (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) hakda şeýle gürrüň berýärler:

- Onuň sanalgysy doluberende, ony örän güýçli agyry gurşap alypdyr. Ol her gün üçege çykyp, şeýle sözler bilen Güne ýüzlener eken:

- Eý, älem patyşalygynyň sergezdany! Sen bu günüňi nädip geçirdiň? Bu gün sen özüňi nähili duýduň? Sen şu ýerdenem gamgyn küňjekleri gördüňmi, şu ýerde ýaşayan betbagtlar hakda, heý bir zatlar bilýärmiň?

Ol tä gün ýaşyança şeýle sözleri gaýtalapdyr.

---

¹ Abulhasan Fuşanjy (... - 959) - horasanly belli sopy.

² Abu Aly Dakkak (... - 1013-1014) - horasanly, zamanasynyň belli sopolarynyň biri.

Rubagy

Eý, Gün! Meşhur ötegçi sen ähli ýanda, ähli ýerde,
Ötüp git sen syýahatdan maňa-da bir sowgat ber-de,
Hany maňa aýtsana sen, bu gün söýginiň ýolunda
Kime duşduň ýüregini paraladan gizlin derde?

* * *

Bir gezek Şyh Abulhasan Harakany¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) öz egindeşlerinden sorady:

- Bu dünýäde iň gowy zat näme?
- Eý, şyh, ony özüň aýdyp ber! – diýip, ondan haýyş etdiler.
- Iň gowy zat mydama we ähli ýerde ylahy hakykaty ýatlaýan ýürekdir.

Rubagy

Bu ýüregiň düzüminde bar ýeke-täk yşarat,
Olam diňe Sen hakdaky ýatlamadan ybarat.
Ol özünde şalyk sürýän ähli ýatlamalaryň
Gözellige eýlenipdir kalba guýup sahawat.

* * *

Şyh Abu Seýit ibn Abul Haýrdan² (goý, onuň syry mukaddes bolsun!):

- Sopulyk nämeden ybarat? – diýip sorapdyrlar.

---

¹ Şyh Abulhasan Harakany (... - 1033-1034) - belli sopularyň biri.

² Şyh Abu Seýit ibn Abul Haýr Mähneýi (957-1049) - Mäne baba, sopuçylygyň görnükli wekili, şahyr.

Ol:

- Aklyňdakydan ýüz öwür, eliňdäkini ber, alnyňdakydan sypjak bolma! – diýip jogap beripdir.

Rubagy

Özüňden halas boljakmy – sopuçylyga baş goş,
Başyň aýlap duran arzuw-hyjuwlar bilen hoşlaş,
Goşawujyň aç, gizleme, eldäkiňi özgä ber,
Çyda durmuş saňa urgy hem görgi berse peşgeş.

* * *

Ruweýim¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) aýdypdyr:

- Öz doganlarynyň ähli telek işlerini bagyşlaýan we özüni soňra ötünç soramaz ýaly alyp barýan adam asylzadadyr.

Şygyr

Asyllylyk görýäris, biz iki işde diňe,
Bu hakda pikirleri bilmek isleseň diňle:
Birinjiden, dostlaryňy bagyşla sen elmydam,
Olaryň kemçiligine geçirimli bol mydam.
Ikinjiden bolsa sen, özüňi dürs alyp bar,
Soňra o ýanda ötünç sormaz ýaly bolup bar.

---

¹ Ruweýim - Abu Muhammet Ruweýim Temimi (X asyr) - belli sopy Jüneýdiň şägirdi.

* * *

Beşir Hafynyň¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) müritleriniň biri oňa ýüzlenipdir:

- Haçanda men çörekden bir döwüm bölüp alanymda, ony näme bilen iýjegimi bilemok.

Onda Beşir:

- Seniň saglykdan alan gowy paýyň külçäniň gapdalynyň hurşy bolsun! – diýip jogap beripdir.

Kytga

Gury iýip-garbanyp külçesini-nanyny,
Garyp şýýdip saklaýar göwredäki janyny,
Saglykdan özge huruş janyň üçin hörek däl,
Şonuň üçin saglykdan özge huruş gerek däl.

* * *

Şakyk Balhy² (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) aýdar eken:

- Baý adam bilen baryş-geliş etme. Oňa öz ýüregiňde ýer bermek bilen we onuň saňa berýän sowgatlaryna begenmek bilen, sen öz köňlünden hakyky Taňryny kowup, özüň ýalan Hudaýy döredýärsiň.

---

¹ Beşir Hafy (... - 841) - belli alym, sopy. Maryda doglup, Bagdatda aradan çykýar.

² Şakyk Balhy (... - 810) - horasanly sopolaryň biri.

Kytga

Berim diýip ölüp-öçme,
Baý bilen dostlaşyk açma.
Husytdan hantama bolma,
Tekepbiri Hudaý sanma.

* * *

Ýusup ibn Hüseýin¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!)
aýdar eken:

- Gowy zatlaryň bary açary pespällik bolan öýde goralyp
saklanýar, ýaman zatlaryň bary bolsa açary şöhratparazlyk
bolan öýdedir.

Kytga

Haýyr işler öýüniň gapysynyň açary -
Pespällik açarydyr.
Ýaman işler öýüniň gapysynyň açary –
Ulumsylyk açarydyr.
Häzir bol, haýyr ýoldan şeriňkä sowluberseň,
Jezadan sypma ýokdur, şer işe göwün berseň.

* * *

Sumnun Muhyp² (goý, onuň syry mukaddes bolsun!)
aýdypdyr:

---

¹ Ýusup ibn Hüseýin Razy (... - 913-916) - reýli sopy.

² Sumnun Muhyp (... - 909-910) - belli sopolaryň biri, Jüneýt Bagdadynyň
döwürdeşi.

- Dünýä meniň gözüme durşuna şer bolup görünýänçä, meniň Hudaýa bolan söýgim hakyky arassalyga eýe bolmaz.

Kytga

Bakylygyň gözelligne göwün berip gidersiň,
Tamaňy üz ol jennetiň gulmanyndan-hüýründen.
Beýiklikde öz söýgiňi nädip ykrar edersiň,
Jahan şerin, çüýrükligin inkär etmän düýbünden.

* * *

Abu Bekir Warrak¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) aýdypdyr:

- Açgözlükden: «Seniň ataň kim?» diýip sorasaň, ol: «Taňrynyň ýazgydyna bolan güman» diýip jogap berer. Ondan: «Seniň pişañ näme?» diýip sorasaň, ol: «Nälet we kemsinmek» diýip jogap berer. Eger-de ondan: «Seniň ahyr maksadyň näme?» diýip sorasaň welin, ol: «Toplanan zadyň ýitgisiniň ejiri» diýip jogap berer.

Kytga

Açgözlükden sorasalar: «Seniň ataň kim?» diýip, «Hudaýyň kuwwatyna güman» diýp jogap berer. Ýene ondan sorasalar: «Ýoluň niredе?» diýip, «Pesleriň iň pesine rowan» diýip jogap berer.

---

¹ Abu Bekir Warrak (... - 980) - belli sopularyň biri, Termezde dogulýar.

* * *

Ybrahym Hawwas¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) aýdypdyr:

- Maňlaýyňa ýazylan zadyň hemmesini talap edip janserek bolma; çünki bu seniň kysmatyň, seniň paýyň. Ýerine ýetirilmegi senden talap edilýän zada sowuk-sala bolma; çünki ol Taňrynyň buýrugyna rugsat edenlerine we gadagan edenlerine boýun egmekdir.

Kytga

Iýjek çöregiň başdan bölünip berlen bir çak,
Haçana çen çöregiň gamy bilen gün görjek?
Seniň aladaň diňe Hudaýa gulluk etmek,
Galan zatlaryň bary biderek gürrüň etmek!

* * *

Abu Aly Rudbary² (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) aýdar eken:

- Zyndanlaryň iň dary duşmanlar bilen söhbetdeşlikdir.

Kytga

Wysala gowuşmagyň umyt uçguny ýok ýer,
Aşyk ýürekler üçin iň aňrybaş zyndandyr.

---

¹ Ybrahym Hawwas (... - 903) - Jüneýt Bagdadynyň dostlaryndan. Reýde aradan çykýar.

² Abu Aly Rudbary (... - 933-934) - Jüneýt Bagdadynyň şägirtleriniň biri. Asly bagdatly bolup, Müsürde aradan çykýar.

Ýöne özgeler bilen söhbetdeşlikden erbet,
Başga dar zyndan ýokdur, şol – aňrybaş zyýandyr!

* * *

Şyh Abul Apbas Gassap¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) bir gün bir derwüşiniň öz hyrkasyny² bejerip oturanyny görýär. Ol gözüne gyşyk bolup görnen her bir tikini söküp, täzeden tikip oturan eken. Şyh oňa aýdypdyr:

- Sen özüňe aýratyn Hudaý edinipşiň.

Rubagy

Sopy ýönekeý ýere hyrkasyn geýmeýändir,
Eger zerur bolanda, ol hyrka ýamaýandyr,
Ýöne ýama gözelligi üçin salynýan bolsa,
Ol sopuda uýat ýok. Ol zünnardan³ ýamandyr!

* * *

Hasry⁴ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) aýdar eken:

- Kim pana gidenden soň ýaşamaýan bolsa we ýaşandan soň pana gitmeýän bolsa, şol adam sopudyr.

Beýle diýildigi sopy öz adaty ýaşayşyndan soň ölýär we ol ýaşayşa soň gaýdyp gelmeýär. Ýöne soňra, ýagny ölendenden soň bakylyga mynasyp bolup, ýaşayşa dolanyp gelýär we bu baky ýaşayşyda gaýdyp ölmeýär diýiligidir.

---

¹ Şyh Abul Apbas Gassap (X asyr) - Tabarystanyň ilkinji sopolarynyň biri.

² Hyrka – derwüşleriň geýýän geýimi.

³ Zünnar-orta asyrlarda yslamyň ýaýran ýurtlarynda özlerini musulmanlardan tapawutlandyrmak üçin özge dinlileriň guşanan guşagy, kemer.

⁴ Hasry - Abul Hasan Hasry (... - 961) - Şibliňiň şägirdi.

Rubagy

Durmuşyň sahnasyndan hiç bir zada öwrülip,
Düşen adam ajaýyp ömür sürer ömürlük,
Ynha, şol gözelligiň manysyna düşünen,
Soňra baky dünýäde galar baky ýugrulyp.

* * *

Bir gezek Hoja Ýusup Hemedany¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) Bagdadyň Nyzamyýe medresesinde² wagyz edýärkä, Ibn Assaka atly fakýh³ ýerinden turup, ondan bir zat sorapdyr.

Hoja oňa:

- Otur, seniň soragyňdan dinsizligiň ysy gelýär. Meniň pikirimçe, sen musulman bolup ölmersiň - diýipdir.

... Birnäçe wagt geçenden soň ýaňky fakýk hristian dinine giripdir we hristian bolubam ölüpdir.

Kytga

Bir terkidünýäň özüniň güýçlüdigi barasynda,
Ýañraýanyň göreniňde güýçlülериň arasynda,
Hudaý saklasyn, girmäwer onuň bilen sen jedele,
Beýle gödeklikden ýaña imanyň sowrular ýele.

---

¹ Hoja Ýusup Hemedany (...-1140-1141) - belli sopularyň biri.

² Bagdadyň Nyzamyýe medresesini görnükli döwlet işgäri Nyzamylmülk (1092-nji ýylda öldürilýär) esaslandyryar.

³ Fakýh – dini kanunlary düşündirýän ruhany.

* * *

Bir gezek bir derwüş Hoja Abdylhalyk Gejduwanynyň¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) ýanynda aýdypdyr:

- Eger-de maňa beýik Taňry jenneti ýa-da dowzahy saýlamaga erkinlik berse, men dowzahy saýlaryn. Meniň özüm üçin jennet islejegim belli bolsa-da, beýik Taňrynyň özi maňa ikisinden birini saýlamaga hukuk berensoň, elbetde, ol meni dowzaha höküm eder.

Hoja onuň sözüne garşy çykypdyr:

- Guluň saýlamaga nähili hukugy bolsun. Hudaý nirä iberse, şol ýere-de gideris, nirede bol diýse, şol ýerde-de bolarys.

Kytga

Seniň täleýiň baky Hudaýyň elinde bor,
Ol nämäni öwretse, sen şony hem edersiň.
Seň diňe gul bolmagy saýlamaga erkiň bar,
Erkiň - Eýände bolar, nirä diýse gidersiň!

* * *

Hoja Aly Ramitiniden² (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) soradylar:

- Iman näme?

Ol:

- Üzmek we baglamak – diýip seslenipdir.

---

¹ Hoja Abdylhalyk Gejduwany (XII asyr) - Hoja Ýusup Hemedanynyň şägirdi, Bahaweddin Nagyşbendiniň halypasy.

² Hoja Aly Ramitini (... - 1315) - belli sopy, Hoja Abdylhalyk Gejduwanynyň yzyny ýöredijileriň biri.

Kytga

Üzmek we baglamak imandan nyşan,
Diýseler ylalaş, imanly ynsan.
Üzmek diýmek näme? Baglamak näme? -
Köňlün dünýäden üz, Hudaýa bagla!

* * *

Hoja Bahaweddin Nagyşbendiden¹ (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) soradylar:

- Siziň silsiläňiz (nesil şejeräňiz) nirä baryp ýetýär?

Ol:

- Bir kişiniň silsilesinden başga ýere baryp ýetmeýär.

Rubagy

Sal-sal geým, ýa hasadan göwnaçyklyk kän bolmaz,
Iki ýüzlülükden başga bu tesbide san bolmaz,
«Mukaddes toparmyzyň gözbaşy nirede» diýme,
Toparmyzdan bolany üçin, ölen adam janlanmaz.

---

¹ Hoja Bahaweddin Nagyşbendi (1318-1389) - sopusylygyň «nagyşbendiçilik» ugruny esaslandyryjy. Jamy hem şu ugruň wekilidir.

IKINJI BAG

Danalaryň ýüreginde güllän we olaryň ýazgylarynyň bezegine öwrülen rehimsdarlyk ýagyşy bilen suwarylan inçe pikirleriň jümjümeleri hakynda

Dana diýip, hakykata öz başaryp bilşiçe akyl ýetirmäge synanyşýan we akyl ýetiren zadyny başaryşyna görä ulanyp bilýän adama aýdylýar.

Rubagy

Soňy bolmaýan işlerden ýüz öwür, ol amanat,
Ädim-ädim gadam ursañ, çäkten çykmak gabahat,
Zähmet birle çäge ýetseň, aklyň çatar köp zada,
Aklyň çatan zatlaryna elmydama amal et.

Hekaýat

Isgender Rумы¹ jahangirlik döwründe dürs hereket edip bir galany basyp alypdyr. Ol galany weýran etmäge perman beripdir. Şol wagt Isgendere:

---

¹ Isgender Rумы - Aleksandr Makedonskiý (b. e. öň 356-323), b. e. öň 336-njy ýylda patyşa bolýar, 33 ýaşynyň içinde wepat bolýar. Onuň ady Ýakyn Gündogar we Orta Aziýa ýurtlarynyň orta asyrlar edebiýatynda pähimli we adyl patyşa hökmünde tanalýar.

- Bu ýerde köp zada göz ýetirýän we islendik meseläni çözüp bilýän bir dana kişi bar – diýipdirler.

Isgender ol danany alyp gelmekligi buýrupdyr. Ony getirenlerinde, Isgenderiň adatdan daşary betnyşanlygy bilen ýüregiňi bulaýan adama gözi düşüp:

- Gör, nähili ýigrenji yüz, nähili betnyşan göwre eken – diýip seslenipdir.

Bu sözleri eşiden ýaňky dana gaharly gülüp, şeýle diýýär:

Kytga

Ýazgarma, betgelşik sypatly diýip,
Özüň kämil dälkäň, beýdiýmek aýyp,
Göwre - gyndyr, ruh-gyndaky gylyçdyr,
Iş bitirýän gyn däl, bilseň gylyçdyr!

Ol ýene aýdypdyr:

- Kim adamlaryň arasynda öz ýaramaz häsiýetini görkezýän bolsa, onuň bedeni zyndandanam ýamandyr, ol ýaşamakdan şeýle bir irendir weli, zyndanam onuň üçin lezzet jaýydyr.

Kytga

Hemmäni ýigrenýän betgylyk adam,
Tupanyň erkinde bir oýunjakdyr.
Oňa perman etme zyndany, gaýtam,
Ynsabyň yzasy zyndandan çökder.

Dana ýene aýdypdyr:

- Görip mydama ejir çekip ýörendir hem-de Ýaradan bilen dawagårdır, ol mydama Ýaradan başgalara bir zat berende gaharlanýar we gözi özgäniň zadyndadyr.

Kytga

Kişi zadyň iýen Hudaýa duşman,
Taňrysyna gargar, köp çeker puşman,
Birinde zat görse, uwap gygyrýar:
«Wah, Hudaý maňa däl, bir oňa berýär».

Ol ýene-de aýdypdyr:

- Akylly hem sahy adamlar özlerinde bar zady dostlaryna paýlaýarlar, akmak we husyt adamlar bolsa olary duşmanlaryna galdyrýarlar.

Kytga

Sahy dostlaryna hazyna açdy,
Aýak astlaryna altynyn seçdi.
Nälet siňen husyt almytyn aldy,
Ähli toplan zady duşmana galdy.

Dana ýene-de aýdypdyr:

- Beýik adamlar kiçini äsgermezlik etse we ile masgara etse, onda ol beýtmek bilen öz mertebesini pese gaçyrýar, öz depesinden ýigrenç hem-de utanç külüni sowurýar.

Kytga

Kişini kemsiden
Ýitirer adyn.
Ejize zat diýme,
Gider şöhratyň.

Ol ýene-de aýdypdyr:

- Ýumrugyna bat beren her bir adam, onuň ýumruk uran adamlarynyň aýagynyň astynda depgilenip öler.

Kytga

Eý, sen köňül, diňle dana gürrüňi,
Men beýik ärlerden eşitdim ony:
«Rehimsizlik gyljyn sogran gynyndan,
Şol gylyçdan jyda düşer janyndan».

Isgenderiň gulagy bu danalyk dürleri bilen ganandan soň,
ol agzyny gulagyna tarap öwürüp, ony hem şol dürler bilen
gandyryp, galany ýumurmazlyga buýruk berdi.

Hekaýat

Rehimdarlygyň mes topragyna ýagşy nesihatlaryň
tohumyny sepen Peridun¹ patyşa öz çagalaryna şeýle wesýet
edipdir:

- Adam ömrüniň sahypalary dünýäniň ýazuw tagtasydyr.
Goý, size degişli sahypalarda diňe ýagşy işler we peýdaly
amallar ýazylsyn.

---

¹ Peridun - rowaýata görä, pişdadi hanedanlygynyň patyşalarynyň biri.

Kytga

Bir dana aýdypdyr şeýle gepleri:
«Bu dünýä durmuşyň tämiz depderi.
Bagtlydyr ýagşy söz hem ýagşy işi,
Şol depdere ýazyp başaran kişi».

Hekaýat

Danalardan biri şeýle diýipdir:

- Men parasatly sözlerden kyrk depder doldurdym, emma ondan peýda görmedim. Ol kitaplardan kyrk pikiri saýlap aldym, emma ne bähbidini, ne-de peýdasyny tapdym. Soň olardanam bary-ýogy dört sany pikiri saýlap aldym we gözlän zadymy tapyp köňlüme saldym:

Şolaryň birinjisi: Aýallara-da erkeklere ynanyşyň ýaly ynanma, aýalyň ynama mynasyplaryň hilinden bolsa-da, barybir ol ynanyp bolýanlaryň hilinden däldir.

Kytga

Zenan akly doly däldir, wepasy-da – şo hili,
Şonuň üçin köňül berip, köýdürme sen zehini.
Bigörkmi ol? Gorkup ýörme, gezmez hiç zat kastynda.
Görklümi ol? Görk üçegniň ýatma, zynhar astynda.

Ikinjisi: Öz baýlygyňa buýsanma, baýlyk her näçe artyk bolaýsyn, ony ahyrda zamana mynjyradar.

Rubagy

Buýsanma baýlygña. Baýlyk diýen zat,
Ötegçi bulutdyr, eglenmez aňsat,
Şol bulutdan üstümize dür ýagsa,
Hakyky dældigin aňşyrar ussat.

Üçünjisi: Öz gizlin syryňy hiç bir dostuňa aýtma, çünki dostluga zyýan ýetip, onuň duşmançylyga öwrülmegi durmuşda köp duşýandyr. Köplenç dostluk bozulyp, duşmançylyga ýazýar.

Kytga

Duşmandan syryňy gizle, eý ogul,
Syryňy dostdanam şonça aýagyl,
Köne dost bolsa-da, bir gün oňuşman,
Seni özi üçin saýar ol duşman.

Dördünjisi: Bilimden başga zady toplama, olary toplamakdan ýüz öwrüp, sen günäli halda ölersiň. Ýöne artykmaç bilimlerdenem gaç, diňe hakykatdanam peýdaly zada ymtyl!

Kytga

Diňe zerur bolan ylyma ymtyl,
Zerur bolmadykdan ara aç, gutul.
Ýagşy iş et, ýagşy işde - bereket,
Güýjüňe güýç goşar ýagşy hereket!

Hekaýat

Ibn Mukaffa¹ aýdypdyr:

- Hindi danalarynyň (hekimleriniň) ýazan kitaplary ýüz düýä ýük bolupdyr. Hindi patyşasy hekimlerden öz ýazanlaryny gysgarak beýan etmeklerini haýyş edipdir. Olar patyşanyň haýyşyny ýerine ýetiripdirler we indi kitaplary on düýä ýüklemek mümkin bolupdyr. Ýöne patyşa ýazylanlary ondanam gysgaltmagy haýyş edipdir. Şeýdip hekimler ýazylanlaryň baryny dört sözlemde beýan edipdirler.

Olaryň birinjisinde patyşalara adalat ýoly bilen gitmek maslahat berilýär.

Mesnewi

Ähli zatda adalatly bolsa şa,
Onuň saýasynda il erkin ýaşar.
Eger il inňildäp, teň bolsa haly,
Günäkär saýarlar şol zalym şany.
Ger, bolmak islese, pitneden halas,
Hökümdar gol ýapsyn adalata has.

Ikinjide, raýatlara ýagşy meýilli bolmak we patyşanyň buýruklaryny ýerine ýetirmek wesýet edilipdir.

Şygyr

Pitne – zalymlykdyr, il boýun egmez,
Arpa eken bolsaň, bugdaý gögermez.

---

¹ Ibn Mukaffa (724-759) - arap nusgawy kyssasynyň düýbünü tutujylaryň biri, ol musulmançylygy kabul edenden soň özüniň Ruzbih ibn Dadoýe diýen adyny Abdylly ibn Mukaffa (türkmençe: agsagyň ogly) diýip üýtgedýär.

Üçünjide, saglygy gorap saklamak, ajygýançaň zat iýmezlik, doýmazyňdan öň nahardan çekilmek maslahat berlipdir.

Rubagy

Aşa iýip, artyk doýma nahardan,
Gödek tebip, igenmesin gahardan.
Ajykmankaň geçme saçak başyna,
Saçagyň başyndan tiz gop, başarsaň!

Dördünjide, aýallara kesekilere göwün bermezlik we olardan ýüzüňi gizlemek maslahat berilýär.

Kytga

Keseki Aý ýaly saçsa-da ýalkym,
Parhyny bilmesin, bolsa-da ol kim,
Gözleri ýyldyz dek dursa-da ýanyp,
Öz ärinden özgä bakmasa gülüp,
Ynha, şeýle aýal – mynasyp aýal,
Tebigaty – tämiz, arassa, halal!

Hekaýat

Dört sany patyşanyň dört sany ýaýdan çykan ýeke-täk peýkam ýaly dört sany pikiri bar.

Kesra¹ aýdypdyr:

---

¹ Kesra – asly «husrow» diýen sözden bolup, araplar patyşa manysyny aňladýan bu sözi sasanylar hanedanlygynyň (224-652) ähli şalaryny aňlatmak üçin ulanypdyrlar.

- Hiç haçan aýtmadyk zadyma puşman etmedim, ýöne men aýdan zadyma ökünip, örän köp ýüzümi gyzartdym we depämden kül sowurdym.

Kytga

Syryny gizlän kişi gam tagamyn datmady,
Syryn paş eden kişi kän ökündi, ýatmady.
Gepleme, dymyşlykdan, eýse rahat näme bar?
Häzir aýdan sözlerňe ertesi puşmana bar.

Kaýsar¹ seslenipdir:

- Meniň aýdylan zada garaňda, aýdylmadyk zada hökümin gowy ýöreýär. Aýtmadyk zadymy men aýdyp bilýärim, ýöne aýdan zadymy gizlemekden men ejiz.

Kytga

Duşmana, syryň açma, matlabyňy bilmesin,
Ähli syryň paş etme, başa bela gelmesin.
Bu günki aýtmadygyň - ertesi aýdyp bolar,
Aýdan zadyň yzyna, heý niçik gaýdyp bolar?

Çyn hany² şeýle diýipdir:

- Köplenç, biziň aýdan sözümiň öňündäki ejizligimiz bir zady gizlänimiz üçin eden puşmanymyzdan güýçlüdir.

---

¹ Kaýsar – Rum patyşasy diýen manyny aňladýar.

² Çyn hany-Sin-szyan welaýatynyň türki kowumlarynyň hökümdary manysynda. Giň manyda: Hytaý hökümdary.

Kytga

Aňňda möhürin goýan her bir syr,
Ýüze çykmalymy? Başarsaň ýaşyr.
Açyk bolsaň - garaş ajy ejire,
Dymmalygyň kynçylygam şo jüre.

Hindi patyşasy şeýle bir inçe pikiri aýtmak üçin agzyny açypdyr:

- Meniň agzyndan çykan islendik bir söz eýýäm maňa boýun egenok, ýöne men aýtmadyk sözümiň eýesidirin: islesem aýdaryn, islemesemem aýtmaryn.

Kytga

Gizlin hem-de açyk syry duýupdyr,
Akly dury dana şeýle diýipdir:
Biri gynyndaky gylyç - mäkämdir,
Beýlekisi - ýaýdan sypan peýkamdyr.

Hekaýat

Bir gezek Kesranyň köşgünde üç sany hökümdar – Rum pelsepeçisi, Hindi alymy we Buzurgmehr¹ üçüsi duşupdyr. Olaryň arasynda dünýäde iň erbet zadyň nämedigi hakda söhbet başlanypdyr. Rumly alym:

- Garran çagyň mätäç bolmak we garyp düşmek – diýipdir.

Hindi alymy:

---

¹ Buzurgmehr-Nowşirwan patyşanyň ady rowaýata öwrülen pähimdar weziri. Oňa Nowşirwanyň lukmany bolupdyr hem diýýärler.

- Kesel we ýitirilen saglyk hakynda ajy puşman – diýipdir.

Onda Buzurgmehr:

- Golaý gelen ölümiň gutulgusyzlygy hem öz işiňi dowam edip bilmezlik – diýip seslenende, hemmeler onuň bu gepine goşulypdyrlar.

Kytga

Danalar söhbet etdiler üýşüp Kesranyň ýanynda:

«Haýsy tolkun agyr geler betbagtlyk tupanynda?»

Birinjisi: «Hassa wagtyň saglyk ýatlamasy – bagtyň».

Ikinjisi: «Garrylykdyr, hem oňa ýar garyplykdyr».

Üçünjisi: «Ölmek hakdyr. Gutulgysyz, çäre ýokdur».

Aýan etdi şol mejlisde her dana öz aňladygyn,

Üç kazy-da ykrar etdi üçünjiniň mamladygyn.

Hekaýat

Bir akyldardan:

- Adam haçan iýmäge howlugýar? – diýip soranlarynda, ol:

- Baý - ajpganda, derwüş bolsa tapanda – diýip jogap beripdir.

Kytga

Garyplykdan ýa baýlykdan,

Ýumrulmasyn durmuş bagtyň.

Baý bolsaň islän wagtyň iý,

Garyp bolsaň tapan wagtyň.

Hekaýat

Bir hekim öz ogluna:

- Ertir ir bilen agzyňa bir bölek owkat salman, gapydan çykma, çünki dokluk hoşamaýlygyň we çuňňur oýlanmagyň maýasy, açlyk bolsa akmak hereketleriň hem durnuksyzlygyň özenidir – diýipdir.

Kytga

Häsiýetiň bet kylma, ol nämä gerek?
Kaýyllyk, ýuwaşlyk et oňa derek,
Agyz bekläp, ony saýandan ejir,
Ondan ömrüň agyz beklemän geçir.

Hekaýat

Aç wagtyň gözüňe görnen islendik iýmit sende ony iýmäge bolan ýeňip bolmajak islegi döredýär. Seniň nahara bolan höwesini bolsa, dostlaryň bilen saçagyň başyna geçende olaryň ýüregini bulaýar.

Kytga

Özgäniň zadyna gyzdyрма gözüň,
Öýüňdäki bilen kaýyl bol özüň.
Agzyňy öweldip her pes adama,
Olardan ýal sorap bolma hantama.

Hekaýat

Eger öý eýesi saçagyň başynda özüni hemme nazy-nygmatlardan belent tutsa, onuň hödür eden bir bölek çöregini iýeniňden öz ýüregiňi iýeniň, onuň bir owurt çakyryny iýeniňden öz ganyňy iýeniň gowudyr.

Kytga

Bir kes hödürlese minnetli aşy,
Ýazylan saçaga geçmäniň ýagşy.
Beýdip hödürlenen tagam tagammy?
Ondan bakjaňdaky gök ot tagamly.

Hekaýat

Bagtly durmuşyň açary şu baş zady bolan adamyň elindedir. Birinjisi - saglyk, ikinjisi - howpsuzlyk, üçünjisi - ýeterlik baýlyk, dördünjisi - wepaly dost, bäşinjisi - parahatlyk.

Şu baş zat berilmedik adam üçin bolsa bagtly durmuşyň derwezesi ýapykdyr.

Kytga

Danalar aýdypdyr: «Seniň öýüňde -
Şu baş zadyň bolsa – bagtly günüň-de!
Saglyk, parahatlyk, rahatlyk, bol nan,
Söhbetdeş – wepaly dostuňam hökman».

Hekaýat

Soňy bolmadyk islendik bähbidi dana bähbit hasaplamaz. Ömür hernäçe uzak bolsa-da, ajal öz ýüzüni görkezen mahaly onuň uzaklygyndan peýda ýokdur. Nuh alaýhyssalam jahanda mün ýyl ýaşapdyr. Onuň öleninden bäre bolsa baş mün ýyl geçipdir. Diňe baky we şikes tapmaýan bähbit mertebä eýedir.

Kytga

Kalba ýakyn jana şatlykly zady,
Bähbit, haýyr biler ynsan zürýady.
Altyn, göwher täç bolsa-da başyňa,
Meñzeşdir ol seniň mazar daşyňa.

Hekaýat

Buzurgmehrden:

- Kimi hakyky patyşa hasaplap bolar – diýip soranlarynda, ol:

- Günäsizleri ýekirmeýän bolsa we günäkärler ondan gorkýan bolsalar, şol patyşa hakyky patyşadyr – diýip jogap beripdir.

Beyt

Ýüzi nurana, paýhasy bimöçber – hakyky şa,
Saýasynda ýagşylar şat, ýamanlar ýaman ýaşar.

Hekaýat

Bir gezek Hajjaja¹ ýüzlenip:

- Hudaýdan gork, musulmanlara azar berme – diýipdirler.

Hajjaç örän suhangöý² eken. Ol münbere çykypdyr-da, ýyganananlara şeýle sözler bilen ýüzlenipdir:

- Beýik Taňry size hökümdarlyk etmegi maňa tabşyrypdyr. Edýän işiňiz şular ýaly boljak bolsa, meniň ölümim hem sizi ýanalmakdan halas etmez. Hudaýyň guly köpdür. Men ölsem menden erbet kişini Ol size hökümdar bellär.

Kytga

Şadan adalat hantamamyň? Özün adalatly bol,
Işleriňde, durmuşyňda pähim-parasatly bol,
Şa-da şonuň ýalydyr - öz bolşuňy görersiň,
Şa biziň aýnamyzdyr bile ýaşap ýörensiň.

Hekaýat

Patyşa bir danadan nesihat sorapdyr. Dana:

- Sen meniň bir soragyma jogap ber, ýöne hiç zady gizleme: Sen altyny gowy görýärmiň ýa-da öz duşmanlaryňy? – diýip sorapdyr.

- Altyny – diýip, patyşa jogap beripdir.

---

¹ Hajjaç-Hajjaç bin Ýusup (661-714) - arap harby serkerdesi. Orta asyr Gündogar edebiýatynda ol birehim, adalatsyz hökümdar hökmünde häsiýetlendirilse-de, onuň söz gadyryny bilýän gepe çeper adamdygy hem taryp edilýär.

² Suhangöý – çeper sözli.

Onda dana:

- Eger şeýle bolýan bolsa, sen näme üçin ömrüň ahyrynda bu dünýäde öz gowy görýän altynyňy galdyryp, öz ýigrenýän duşmanlaryň gitjek pany ýoly bilen gitmekçi bolýarsyň? – diýip sorapdyr.

Patyşa boýur-boýur gözyaş döküp:

- Eý dana! Sen maňa bähbitli maslahat berdiň. Onda ähli maslahatlar jemlenen - diýipdir.

Kytga

Adam, dünýäň duşmany saý özüňi,
Sebäp altyn-kümüş baglan gözüňi,
Altyn-kümüş dostuň, sen şoňa syrdaş,
Olaryň eýesi duşmanyň, gardaş.
Bu duşmana salnan hilemi, almy,
Baýlygny almagyň şon üçin dälmi?
Dünýäden gitmeli pursat – ar bolar:
Dostuň galar, duşman saňa ýar bolar.

Hekaýat

Isgender öz işine ökde bir adamy uly wezipesinden aýryp, oňa pes we kiçijik wezipe beripdir. Bir gün ol Isgenderiň ýanyna gelipdir. Isgender ondan:

- Wezipäň saňa ýaraýarmy? – diýip sorapdyr.

Ol:

- Patyşanyň ömri uzak bolsun! Adamy beýik we asylyly görkezýän zat wezipe dälidir. Adamyň özi eýeleýän wezipesine asylylyk we beýiklik çaýýandyr. Haýsy wezipäni eýelesen-de, ol hoşgylyk, adalatly we geçirimli bolmalydyr – diýip jogap beripdir.

Jogap Isgenderiň göwnüne ýarapdyr we ol bu adama öňki wezipesini gaýtaryp beripdir.

Kytga

Beýgeljekmi, ylymlardan amal al,
Asyrlaryň çuňlugyndan habar al.
Wezipesi bilen beýgelmez adam,
Adam wezipäni beýgelder gaýtam.

Hekaýat

Üç adama üç sany häsiýet gelişmez: patyşa - ýowuzlyk,
dana – açgözlük, baýa – husytlyk.

Kytga

Üç zady ýazgarýar meniň galamym:
Kuwwatly patyşaň ýowuz bolanyn,
Danalaryň açgözlüğe ýetmegini,
Baýyň husytlyga meýil etmegini.

Hekaýat

Hekimler aýdypdyrlar:

- Adalatlylyk bütin dünýäni gülledýär, zalymlyk ony çöle öwürýär. Adalat nury mün parsahlykdan¹ hem görünýär, zalymlyk bolsa töweregindäki mün parsahy tümlige öwürýär.

---

¹ Parsah – 6 kilometre barabar uzynlyk ölçegi.

Kytga

Söý sen adalatyň al şapagyny,
Nura bezär dünýäň müň parsahyny.
Ýöne zalymlygyň gara gussasy
Tutaşsa, älemi tutar tüssesi.

Hekaýat

Bir dana derwüş şöhratly bir patyşa bilen ýygy-ýygydan görşüp, ýakymly söhbetdeşlik gurnar eken.

Günleriň birinde derwüş patyşanyň keşbinde tukatlyk alamatyny syzdy, onuň sebäbini oýlap, pikirlenip gezdi, emma özüniň onuň ýanyna ýygy-ýygydan barmagyndan başga sebäp tapmady. Şondan soň ol patyşanyň ýanyna barmakdan ýüz öwürdi we onuň bilen ýakymly gürrüňleriniň halysyny düýrledi.

... Bir gezek patyşa oňa tötänleýin gabat gelipdir we ondan sorapdyr:

- Eý, derwüş, näme sebäpden bizden ýüz öwürdiň we näme üçin biziň bosagamyzdan ätlemeýärsiň?

Derwüş:

- Sebäbi men bir zada düşündim: «Näme üçin geleňok» diýip soramak baran adamyň irizmeginden ýagşyrak» diýip jogap beripdir.

Kytga

Şa derwüşe diýdi: «Bu nä - bilmedim,
Şunça günläp meň gapymdan gelmediň?»
Derwüş diýdi: «Bu soragyň akyllý:
«Näme üçin geldiňden» juda ýakymly».

Ýagşymyrat Kerimowyň çeken suraty.

ÜÇÜNJI BAG

Döwletliligiň we patysalyk etmegiň güle bürenen agaçlary we olaryň adalatlylyk hem adyllyk miweleri hakynda

Patyşalaryň paýhasy hökümdarlyk sürmegiň şan-şöhratynda däl-de, adalatlylykda we adyllykda ýüze çykýar.

Hikmet

Nowşirwan hakyky imandan habarsyz bolsa-da, adalatlylykda we adyllykda ondan öňe geçen bolmandyr. Ähli zatlaryň baştutany¹ (goý, oňa iň ýagşy patalar hemra bolsun!) buýsanç bilen:

- Men adalatly patyşanyň döwründe doguldym – diýer eken.

Mesnewi

Adamzat kowmunyň nury pygamber,
Dünýäniň göreji beýik rehber
Nygtaýdyr: «Nowşirwanyň zamanasynda
Dogulanym üçin zalymlyk mende
Eger-eğer bolmaz». Bu habar şo dem

---

¹ Ähli zatlaryň baştutany - Muhammet pygamber göz önünde tutulýar.

Baryp, patyşanyň gulagna ýeten:
«Ýowuz ýigrenç bilen ýaşamak agyr,
Senem adalata ýüzüňi öwür,
Eger ondan alyp bilmeseň lezzet,
Zäher isläp zalymlygňy dowam et».

Hikmet

Taryh kitaplarynda ýazmaklaryna görä, dünýäni baş müň ýylyň dowamynda otparazlar dolandyrypdyrlar. Olaryň patyşalyk neberelerine bagt ýar bolupdyr, sebäbi olar öz raýatlaryna adalatly çemeleşipdirler we olara zulum etmändirler.

* * *

Rowaýatlarda aýdylyşyna görä, beýik Taňry Dawut alayhyssalama şeýle yşarat ýollapdyr: «Sen öz taýpaňa aýt, goý, olar Ajam patyşalary hakynda hiç hili ýaramaz söz aýtmasyňlar we olara sögmesinler, sebäbi olar öz adalatlylyklary bilen dünýäni abadanlaşdyryp, onda meniň gullarym ýaşar ýaly şert döredendirler».

Kytga

Göz aýla ýurtlara, sen bolşy ýaly,
Iman esasy däl öň bolşy ýaly.
Imanly bedasyl bolubam bilýär,
Imansyz şa adyl bolubam bilýär.

Hikmet

Patyşanyň baş maslahatçysy ýeňilkelle däl-de, akyl-paýhasy ýerindäki dana kişi bolmalydyr. Dananyň arkasy bilen patyşa kämilliğiň ýokary başgançaklaryna galar, ýeňilkelle sebäpli bolsa derejesine muwapyk bolmadyk işleriň gorpuna gapgarylar.

Kytga

Dana adamyň agzyndan çykan her söz göýä ki dür,
Köňlünde söz hazynasyn saklan adam bagtlydyr,
Ol baýlyk baky baýlykdyr - öýde, ýolda, ýanyňdadyr,
Danalar ýanyňda dursun, senem onuň ýanynda dur.

Hekaýat

Bir gezek Kubat¹ bilen baş mubet² ikisi säher bilen atly ýola düşüpdirlir. Birden baş mubediň aty guýrugyny galdyryp, yzky aýaklaryny toýnagyna çenli hapalapdyr. Mubet örän utanypdyr.

Kubat ondan patyşalara atly ýoldaş bolmagyň nähili düzgünleriniň bardygyny sorady.

- Ertir ir bilen atlyny masgara etmez ýaly gije ata gereginden artyk bede bermezlik, ine şeýle düzgünleriň biridir – diýip, baş mubet jogap berdi.

Onuň jogaby Kubadyň göwnünden turdy we ol:

- Sen öz düşbülīgiň we çykgynsyz ýagdaýyň bilen şu wagt öz başyňa düşen işiň sebäbine göz ýetirdiň - diýdi.

---

¹ Kubat – Sasanylar hanedanlygynyň şalarynyň biri (487/488-531).

² Mubet – otparazçylyk dininde: ruhany.

Kytga

Diňe paýhassyz adam eýär tebigy hala,
Onuň ýoly hiç ýerde birleşmez dogry ýola,
Paýhas kanuny bilen terbiýe alan kemsiz,
Adamy däl, haýwanam terbiýelär şübhesiz.

Hikmet

Soltanlara ýakyn adamlar beýik daga çykan adamlara meňzeşdir. Emma ahyrda soltanyň ýer sarsdyrýan gazaby ýa-da zamananyň zulумы olary belent dagdan kelemenledip aşak taşlar. Belentden ýykylanyň gatyрак ýykyljagyna, pesden düşeniň bolsa ýuwaşрак ýykyljagyna hiç hili şübhe ýokdur.

Mesnewi

Şa bilen dostluk eýwany belentdedir, elbetde,
Patyşañ gullugynda wezipañ has belentde,
Has ýokary galmak bilen ýalňyşaymasañ ýagşy,
Birden aşak gaýdyp, derde ulaşaymasañ ýagşy.

Hikmet

Patyşanyň ýakynlary ýagşy gylykly, oňa öz raýatlarynyň we olaryň üstünden garaýanlaryň durmuşy barada dogruçyl gürrüň berýän adamlar bolmalydyr.

Aýtmaklaryna görä, Erdeşir¹ patyşa köp zatdan habarly şa eken. Ir bilen ýakynlary onuň ýanyna gelende olaryň birine öten agşam näme nahar iýenini, beýlekisine bolsa, onuň gijäni haýsy aýaly bilen ýa-da gyrnagy bilen geçirenini aýdyp bilýär eken.

Onuň edýän işlerinden, aýdýan sözlerinden çen tutup, adamlar onuň ýanyna asmandan perişdeler gelýändir we oňa hemme zatlar barada habar berýändir diýip pikir edipdirler.

Mahmyt Söbükteginem² edil Erdeşir ýaly bolupdyr.

Kytga

Goşundaky düzgün hakda şada maglumat bolmasa,
Goşunda şa gazabyndan ýekeje-de ýokdur heder.
Geldi-geçer durmuş üçin münň dürli sebäp tapylsa,
Eden-etdiligini çen³ ýüz münň dürli owaz eder.

Hikmet

Aristotel⁴ aýdypdyr:

- Patyşa üstüne gyrgy gonan maslyga meňzemän, daşynda maslyklary çaşyp ýatan gyrga meňzemelidir.

Beýle diýildigi, ony gurşaýan adamlaryň onuň özi hakda onuň özüniň hem bilmeýän zatlaryny bilmeli daldigini, tersine, onuň öz töweregindäkiler hakda olaryň özleriniň hem bilmeýän ähli zatlaryny bilmelidigini aňladýar.

---

¹ Erdeşir – Erdeşir Babakan – Sasanylar hanedanlygynyň düýbünü tutujy patyşa (224-241).

² Mahmyt Söbüktegin – hökümdar, Gaznaly döwletini esaslandyran Mahmyt Gaznalynyň kakasy (998-1030).

³ Çen - gadymy saz guralynyň ady.

⁴ Aristotel – gadymy ýunan pelsepeçisi (b. e. öň 384-342).

Kytga

Gara gyrgy ýaly bolsun patyşa jeň meýdanynda,
Sansyz jeset çaşyp ýatsyn o ýanynda, bu ýanynda.
Ýeke özi şol meýdanda gyrgylara çekeledip,
Ýatan läşe meňzemesin gözlerini çokaladyp.

Hekaýat

Bir gezek Nowşirwan ýa nowruz gününde, ýa-da mehrgan¹ gününde meýlis gurapdyr.

Birden Nowşirwan meýlisde oturan garyndaşlarynyň biriniň goltugynda altyn pyýalany gizlemekçi bolýanyny gördi. Patyşa ony görmediksirän boldy we hiç kime hiç zat aýtmady. Oturlyşyk ahyrlap, tamam bolanda saky:

- Goý, hiç kim daşary çykmasyn, bir altyn pyýala ýitdi, men ony tapmak isleýärim – diýdi.

Nowşirwan oňa:

- Goý– diýdi. - Ony alan adam yzyna bermez, ony görenem onuň kimdigini aýtmaz.

... Birnäçe gün geçenden soň, şol adam Nowşirwanyň huzuryna gelipdir. Onuň egninde täze don, aýagynda hem täze ädik bar eken.

---

¹ Ajamlaryň in esasy baýramçylyklarynyň biri. Bu baýramçylyk Gün Hudaýy bilen baglanyşkly bolup, güýzde bolupdyr. Mehr – Mitra (Gün Hudaýy) sözünden. Her aýyň 16-syna hem Mehrgan diýlipdir. Mehr aýynyň 16-syna bolsa ullakan baýramçylyk edilipdir. Bu baýramçylyk Mehr aýynyň 16-syndan 21-ine çenli alty günläp dowam edipdir. Aýyň 16-syna «umumy Mehrgan» (tutuş halka degişli), 21-ine «saýlantgy Mehrgan» (saýlantgy adamlara degişli) diýlipdir. «Bundehiş» kitabynda getirilişine görä, Meşýa we Meşýana (arylaryň düşünjesinde Adam ata we How ene) Mehr aýynyň Mehrgan gününde, ýagny 16-synda doglupdyr.

Nowşirwan onuň täze donuna ümläp:

- Bu şondanmy? – diýip sorady.

Ol adam donunyň etegini galdyryp, ädigini hem görkezdi-de:

- Bu hem şondandyr! – diýdi.

Nowşirwan güldi-de, onuň pyýalany garyplygyň we ýetmezçiligiň netijesinde ogurlandygyna düşündi we oňa mün̈ mysgal¹ altyn bermeklik hakynda perman berdi.

Kytga

Eger asylly şa seniň bilse günälidigiňi,
Boýnuňa al, ötünç sora, ol bagyşlar edeniňi.
Öz günäni inkär etme. Günäni boýun almazlyk,
Günäleriň ýamanydyr! – Hem günä, hem haýasyzlyk.

Hekaýat

Mamunyň² bir guly bolupdyr. Onuň borjy halyfa ýuwunar ýaly suw daşamak eken.

Halyfyň öýünde käte küýze, käte bedre ýityärmiş. Bir gezek Mamun guluna ýüzlenip:

- Sen bizden ogurlaýan küyzeleriňi we bedreleriňi biziň özümize-hä sataýmarsyň-da? – diýipdir.

Onda gul aýdypdyr:

- Aýdyşyňyz ýaly edäýerin. Ine, şu ýerde duran bedrāni menden satyn al.

- Ony näçä satjak? – diýip, halyfa sorapdyr.

Gul:

---

¹ Mysgal – agramy 4,8 grama deň bolan ölçeg birligi.

² Mamun – Abbasylar hanedanlygynyň halyfy (813-833).

- Iki ýarym dinara¹ – diýip jogap beripdir.

Mamun gula iki ýarym dinar bermegi buýruk beripdir we oňa:

- Indi şu bedräniň üstüne sen tarapdan howp abananok-da? – diýipdir.
- Elbetde! – diýip, gul jogap beripdir.

Kytga

Öň altyn töläp alan zadyňy kümüş töläp,
Alarmysyň ýene-de şol zadyňy gaýtalap?
Alaý, şondan baýlygyň, goý, kemelse kemelsin,
Janyňdan jyda düşme, goý satan hem begensin.

Hekaýat

Abu Talybyň ogly Akyl² bilen Mugawyýa³ ikisi jan ýaly dost we aýrylmaz ýoldaş ekenler. Ýöne bir gezek olaryň ýoldaşlygynyň ýoluna tiken bitipdir we olaryň dostlugynyň ýüzüne bolsa tozan ýokaşypdyr.

Akyl Mugawyýa bilen görüşmegini bes edipdir. Mugawyýanyň gurýan meýlislerinde ony gaýdyp görmändirler. Mugawyýa ötüňç sorap, oňa şeýle hat ýazypdyr: «Eý, Abdylmutallybyň ogullarynyň maksat-myrady we Kusaýýa neberesiniň ymtylyşlarynyň aňryçägi, eý, Abdylmannafyň ähli neberesiniň öz müşk ysy bilen bark urýan dag keyigi we Haşymyň ogullarynyň ähli gowy häsiýetleriniň susulyp alnan

---

¹ Dinar – altyn teňňe.

² Akyl – Abu Talybyň ogly (... – 670) Muhammet pygamberiň doganoglyny, hezret Alynyň dogany.

³ Mugawyýa – Mugawyýa ibn Abu Sufýan – Omewi hanedanlygynyň ilkinji halyfy (661-680).

çeşmesi!¹ Sizde pygamberiň nyşany bar we Hudaýyň resulynyň beýikligi Siziň öýüňizde ýaşaýar. Hany seniň geçirimliligiň, hany seniň ýuwaşlygyň, hany sabyr-takatyň? Dolan, men bolan işe ökünýärim we bolup geçen iş üçin ejir çekýärim».

Rubagy

Men entekler bolaryn ýowuz peýkam nyşany,
Günlem ejirli geçýär, çekýän jebri-jepany,
Öwrüldim indi göýä mazardaky kölegä,
Ýuwutdym men imany, günüm ötýär bimany.

Akyl oňa şeýle adalatly sözler bilen jogap berýär:

Şygyr

Dogry düşüňýärim men azaplarňa,
Meni özüň bilen ters hasaplama.
Ýok, men dost hakynda ýaman sözlämök,
Betbagt edeniňem ýüzün gözlämök.

Başgaça aýdylanda, geçirimli adam dostundan öýkelese, ondan ýüz öwrüp daşlaşmak bilen bolar, ýöne ol oňa ýamanlyk etmek üçin bilini guşamaýar we ony ýamanlamak üçin agzyny açmaýar.

---

¹ Bu ýerde Aklyň Muhammet pygamberiň urugyndandygy beýan edilýär: Abdylmutallyp – Muhammet pygamberiň atasy, Haşym – garry atasy, Abdylmannaf – garry atasynyň atasy, Kusaýý – garry atasynyň atasynyň atasy.

Mesnewi

Dostuň duşman bolsa, bolmaz ol syrdaş,
Ýamanlyk etme-de, tiz ondan daşlaş,
Ýüregi çişirmäň birek-birege,
Parahat pursatlar şatlyk ýürege.

Şondan soň Mugawyýa bagyşlamagyny haýyş edip we ýaraşaly diýip, ýene oňa ýüzlenipdir. Ýaraşmagyň alamaty hökmünde ol Akyla ýüz mün dirhem ýollapdyr we şeýdip dostlugy täzeden dikeltmegiň esasyny goýupdyr.

Kytga

Çat açsa diwary köne dostlugyň,
Jaýrygyn hoş sözler bilen suwagyn,
Hoş söz azlyk etse, altyn, kümüşüň
Kömegi arkaly tizden barlyşyň!

Hekaýat

Hajjaç aw wagtynda öz ýanyndaky leşgerlerinden daşlaşyp, olardan azaşyp gidipdir. Bir depejigiň üstüne çykyp töweregine seretse, hyrkasynyň bitlerini çöpläp oturan bir çarwa araba gözi düşüpdür. Düýeleri hem töwereginde otlaşyp ýören eken. Düýeler Hajjajy görüp, ürküp gaçyp başlapdyr. Çarwa arap başyny galdyryp, gazap bilen:

- Bu çöl-beýewana göz gamaşdyryjy geýmimde geleniň başyna Hudaýyň lagnaty insin – diýýär.

Hajjaç sesini çykarman, onuň golaýyna gelip:

- Essalawmaleýkim, eý, çarwa arap – diýdi.

Onda çarwa arap:

- Saňa salam-da ýok, Hudaýyň rehmeti-de, bereketi-de ýok – diýip jogap berdi.

Hajjaç ondan suw soraýar. Ol oňa:

- Aşak düş – diýdi. - Suwy sadyklyk hem-de pespällik bilen iç, seniň ýoldaşyň we hyzmatkäriň däldigime ant içýäriň.

Hajjaç atdan düşüp, suw içdi we ondan:

- Eý, çarwa arap, iň gowy adam kim? – diýip sorady.

Ol:

- Hudaýyň resuly. Goý, ony Alla ýalkasyn we seniň içiňi ýakyp bagyşlasyn! – diýdi.

Hajjaç ýene-de:

- Aly ibn Abu Talyp¹ barada näme diýersiň? – diýip sorady.

Ol:

- Onuň beýikliginiň we geçirimlilikiniň tarypyna söz ýetmez – diýdi.

Hajjaç ýene-de:

- Abdyl Mälík ibn Merwan² hakynda näme diýersiň? – diýip sorady.

Çarwa arap hiç hili jogap bermedi. Hajjaç:

- Eý, çarwa arap, jogap ber ahyry – diýdi.

Ol jogap gaýtardy:

- Erbet adam.

- Näme üçin?

- Ol ýalňyşlyk goýberdi, şol sebäpli hem Gündogardan Günbatara çenli bar ýeri şer gaplap aldy.

Hajjaç:

- Ol nähili ýalňyşlyk? – diýip sorady.

---

¹ Aly ibn Abu Talyp – Muhammet pygamberiň doganoglany, giýewi, dört çaryýarlaryň soňkusy (halyflyk ýyllary: 656-661).

² Abdyl Mälík ibn Merwan (685-705) – omewi halyfy (Hajjaç onuň Yrakdaky dikmesi).

Çarwa arap:

- Ol zalym we imansyz Hajjajy musulmanlaryň üstünden hökümdar edip goýdy – diýdi.

Hajjaç sesini çykarmady.

Şol wagt bir guş üýtgeşik saýrap, onuň üstünden uçup geçdi. Çarwa arap Hajjaja tarap öwrülip aýtdy:

- Seniň özüň kim bolarsyň?

Hajjaç jogaba derek:

- Näme üçin bu sowaly berdiň? – diýdi.

Çarwa arap:

- Uçup barýan ýaňky guş maňa häzir şu ýere seniň baştutanlyk edýän leşgerleriň geljekdigini aýtdy – diýdi.

Onuň sözi tamam bolup-bolmanka, esgerler ýetip geldiler-de, Hajjaja salam berdiler. Ony görüp çarwa arabyň ýüzi üýtgäp gitdi. Hajjaç ony hem özleri bilen alyp gitmekligi nökernere emr etdi.

Ertesi güni hemmeler naharlanmak üçin saçagyň başyna ýygananlarynda, Hajjaç çarwa araby hem çagyrdy.

Çarwa arap golaý gelip:

- Essalawmaleýkim, eý emir – diýdi.

- Men seniň özüň bilen deň bolup durjak däl, aleýkimessalam – diýdi we ondan:

- Nahar iýjekmi? – diýip sorady.

Çarwa arap:

- Nahar seňki, eger rugsat berseň iýjek – diýdi.

Hajjaç:

- Rugsatdyr – diýdi.

Çarwa arap saçagyň başyna geçip, nahara elini uzadyp:

- Bismilla, enşalla, naharyň soňy hem haýyra ýazaýady-da! – diýdi.

Hajjaç güldi-de:

- Düýn meniň başymdan nämeleriň geçenini bilýärmiň?
– diýdi.

Çarwa arap:

- Hudaý ýaranyň bolsun, düýn ikimiziň aramyzda bolup geçen syry açma! – diýip ýalbardy.

Ondan soň Hajjaç:

- Eý, çarwa arap, ikisinden birini saýla, ýa meniň ýanymda gal, men seni öz ýakyn adamlarymyň hataryna goşayyn, ýa-da seni Abdylmälik ibn Merwanyň huzuryna ugradarlar. Men oňa düýn özi hakda seniň aýdanlaryňy habar bererin. Goý, ol seni nätse şeýtsin – diýdi.

Çarwa arap:

- Ýene-de bir çykalga bar – diýdi.

- Ol nähili çykalga?

- Siz meni kowup goýberiň, sag-salamat ýurduma baraýyn. Siz-ä gaýdyp meni görmersiňiz, menem sizi hiç-haçan görmäýin.

Hajjaç güldi-de, çarwa araba müň dirhem¹ pul berip, ony öz öýüne goýbermek hakynda perman berdi.

Kytga

Ötgür hereket edip, saýlap sözleriň gowusyn,
Dana är zalymlaryň ünsüni şerden sowsun,
Eder ýaly elmydam adamlara agyryk,
Ýörsün ýagşy söz bilen haýyr ýola çagyryp.

---

¹ Dirhem – kümüş teňňe.

Hekaýat

Ýezdigirt¹ haremhanasynyň² bir burçunda öz ogly Bähramy görüpdür. Onuň ol ýerde bolmaga haky ýok eken.

Ýezdigirt ogluna:

- Bu ýerden gümüňi çek we gapy sakçysyna otuz gamçy ur, soňam ony duran ýerinden kow-da ýerine başga birini goý – diýip buýruk beripdir.

Soň Ýezdigirt sakçy bellemeli adamyň kimdigini aýdypdyr.

Bähram kakasynyň diýenlerini aýdyşy ýaly ýerine ýetiripdir. Şol wagt Bähramyň on üç ýaşy bar eken. Ol kakasynyň gapy sakçysyna näme üçin beýle gaharlananyňa akyl ýetirip bilmändir.

... Birnäçe gün geçenden soň Bähram ýene-de haremhana girmekçi bolupdyr. Täze gapy sakçysy onuň döşünden itip, geçmäge ýol bermändir we:

- Eger seni ýene bir gezek şu ýerde göräýsem, öňki gapy sakçysyny şanyň gazabyna duçar edeniň üçin otuz gamçy iýersiň, meni şanyň gazabyna duçar etmekçi bolýanyň üçinem ýene otuz gamçy iýersiň - diýipdir.

Bu hakdaky habar Ýezdigirde baryp ýetende, ol bu gapy sakçysyny öwüpdür, oňa sowgat beripdir, egnine halat ýapypdyr hem-de onuň wezipesini ulaldypdyr.

Kytga

Bosagadan ätlemäge milt etmesin her bir adam,
Ägä bolup patyşany goramaly her beladan,

---

¹ Ýezdigirt – sasanylar hanedanlygynyň patyşasy (399-420). Bähram – onuň mirasdüşeri Warahran V (421-438); Bähram Gur.

² Haremhana – aýallaryň ýaşayan, bolýan ýeri.

Bozmaz ýaly rahatlygyn, üstünden guş uçurmaň siz,
Hatda erkin öwsüp barýan şemaljygam geçirmäň siz.

Hekaýat

Hurmuz ibn Şapuryň¹ weziri oňa hat ýollapdyr. Hatda: «Deňiz söwdagärleri örän köp mukdarda dür getiripdirler. Men ony patyşa üçin ýüz müň dinara satyn aldym. Emma eşidişime görä patyşa ony islemeýärmiş. Eger şeýle bolsa, onda dürleri pylan söwdagäre ýene ýüz müň dinar peýdasyna satmak mümkin» diýip ýazylan eken.

Hurmuz hata şeýle jogap ýazypdyr:

«Müň dinaryň we ýüz müň dinaryň biziň ýanymyzda gadyry ýok. Eger biz söwdagärlik etsek, patyşalygy kim eder we söwdagärler näme bilen meşgul bolar».

Kytga

Satyn almak hem satmak, işi dälidir şalaryň,
Söwda baglangy dälidir rysgaly olaryň,
Alyp barsa, eger şa täjirçilik pişesin,
Ýeri onda, jogap ber, täjir näme işlesin?

Hekaýat

Bir gezek ajaýyp Medinede² musulmanlaryň hökümdary Omaryň³ (goý, Hudaý ondan razy bolsun!) halyflyk edýän döwründe diwary palçyk bilen suwapdyrlar. Bir ýehudy onuň ýanyna gelip:

---

¹ Hurmuz ibn Şapur – sasanylar hanedanlygynyň şasy (272-273).

² Medine – Saud Arabystanynda şäher.

³ Omar – Omar ibn Hattap – dörd çaryýarlaryň ikinjisi (634-644).

- Basra¹ hākimi menden ýüz müň dirhemlik haryt aldy, emma bahasyny bermekden boýun gaçyrýar - diýip şikaýat edipdir.

Emir oňa:

- Bir kagyzyň barmy? – diýdi.

Ýehudy:

- Ýok – diýip jogap berdi.

Ol ýerden bir kúýze döwüginini alyp, onuň ýüzüne: «Senden şikaýat edýänler gaty kän, minnetdar bolýanlary welin ýok. Ýa şikaýatdan daşda bol, ýogsa-da hökümdaryň ornuny boşat» diýip ýazdy. Hatyň yzyna bolsa «Ýazan Omar ibn Hattap» diýip goşup goýberdi. Ne oňa möhür basdy, ne-de goluny çekdi. Emma onda şeýle bir adalat beýikligi we syýasat belentligi bardy welin, haçanda ýehudy ol kúýze döwüginini Basra hākimine berende (ol atyň üstünde oturan eken), dessine atdan düşüp, atyň üstünde oturan ýehuda bergisini beripdir.

Kytga

Şanyň agzy gowşak bolsa, nökerler
Şanyň ähli abraýyn dökerler.
Diş-dyrnakdan galan şire şagallar,
Gelip, gypynç etmän, şarpyk çalarlar.

Hekaýat

Bir ýetginjegi ogurlygynyň üstünde tutupdyrlar. Ol gaýdyp musulmanlaryň emlägine elini uzatmaz ýaly, halypa onuň elini kesmäge höküm edipdir.

---

¹ Basra – Yrakda bir şäher.

Ýetginjek zörledip şeýle diýipdir:

- Eý, halyf!

Beýt

Sag hem sol el bilen ýaratdy Alla,
Sol elimi sag elimden aýyrma !–

- diýip seslenipdir.

Halyf ýene höküm edipdir:

- Onuň elini kesiş, sebäbi bu Hudaýyň buýruklarynyň biri. Onuň buýruklaryny ýerine ýetirmegi gijikdirmek musulmanlara gelişýän däl.

Ýetginjeginiň şol ýerde duran ejesi ýerinden turup:

– Eý halyf, bu meniň oglum. Men onuň zähmetiniň arkasyndan ýaşayaryn we onuň elinden çörek iýýärim... – diýip seslenipdir.

Kytga

Ogul jandan gymmat, bagyşla ony,
Jan Hudaýyň emri bilen dözüler.
Ol ömür sapagym üzmän saklap dur,
Elini kesseňiz, sapak üzüler.

Halyf:

- Onuň elini kesiş. Men onuň günäsini geçmerin we öz üstüme Hudaýyň emrini äsgermezlik etmegiň günäsini almaryn – diýipdir.

- Eý, halyf – diýip, yetginjeginiň ejesi aýdypdyr, - goý, bu günä seniň her gün Hudaýdan bagyşlamagyňy dileýän üç günäň biri bolsun.

Bu sözler halyfyň göwnüne ýarapdyr we ol ýetginjegi azat etmegi buýrupdyr.

Kytga

Gazaply şanyň ýanynda pikiriň dana gerek,
Her sözüň aýdyň, paýhasly, merdi-merdana gerek,
Ol pikir çeşme suwudyr, gana-gana içiler,
Ol çeşmäniň sowuk suwy gazap odun öçürer.

Hekaýat

Halyfyň ýanyna bir jenaýatkäri getiripdirler. Halyf ony eden günäsine görä jezalandyrmagy höküm edipdir.

Jenaýatkär:

- Eý, halyf, jenaýatçydan ar almak – adalatlylyk, jenaýaty bagyşlamak – geçirimlilikdir. Musulmanlaryň hökümdarlarynyň akylzadalyk derejesi şeýle bir belent welin, ol geçirimlilikden ýüz öwrüp, adalatlylyga çenli özüni peseldip bilmez – diýipdir.

- Halyf bu sözler ýarapdyr we jenaýatkäriň günäsini geçipdir.

Kytga

Ar almak - adalatlylyk, geçirimlik - asyllylyk,
Aralary zemin bilen asman ýaly – iki gylyk;
Eýsem dana unudarmy mähribanlygyň alkyşyn,
Ol bilýär tapawutlaryň manysyn, ýüze çykyşyn.

Hekaýat

Haşymyň¹ ogullarynyň neberesinden bolan bir çaga abraýly adamlaryň birine gödek darapdyr. Çaganyň daýysyna² şikaýat ýetipdir. Daýysy oňa temmi bermekçi boldy.

Çaga aýtdy:

- Eý daýy! Indi men etjegimi etdim, ýöne meniň akylým goýalmadyk ahyryn. Senem etmekçi bolýan işiňi et, ýöne aklyň goýalanyny unutma!

Kytga

Akmak kişi oýlanmazdan,
Saňa zyýan etse etsin.
Eý paýhasly! Onuň bilen
Haklaşmaga aklyň kessin!

Hekaýat

Hajjajyň ýanyna onuň garşysyna baş göteren adamlara goşulan bir aýaly getiripdirler.

Hajjaç onuň bilen gürleşmäge synanyşanda, ol başyny aşak salyp, aýagyynyň astyna seredip, oňa jogap bermändir, asla ýüzünem ýerden galdyrmandyr.

Ol ýerde duranlaryň biri aýala garap:

- Emir saňa ýüzlenýär, sen näme üçin ondan ýüzüňi öwürýärsiň? – diýdi.

Ol aýal:

---

¹ Haşym – Muhammet pygamberiň garry atasy.

² Çaganyň daýysy – bu ýerde: Muhammet pygamber göz önünde tutulýar.

- Eger men ýüzüne Hudaýyňam seredesi gelmeýän adamsyna seretsem, beýik Taňrynyň önünde özümi masgara ederdim – diýip jogap beripdir.

Kytga

Zalymyň ýüzüne bakma, ol - dowzahyň gapysydyr,
Ol gapy açyk durupdyr, bakdygyň soňy puşmandyr.
Oňa dogulanyndan beýläk bu – jezaň çür depesidir,
Ýeke gezegem Hudaýyň mähriban ýüzi düşmändir.

Hekaýat

Isgenderden:

- Sen ýaşlyk we ýetginjeňlik çagynda nädip bu döwletli şalyga we giň memlekete eýelik edip bildiň? – diýip soranlarynda, ol şeýle sözler bilen jogap beripdir:

- Men duşmanlaryma hoşgylaw boldum, olar maňa bolan duşmançylykdan el çekdiler. Dostlaryma bolsa wepaly boldum, olaryň maňa bolan dostlugy hasam berkleşdi.

Beýt

Isgender döwletini istär bolsaň eger sen,
Duşmanlary dost eýläp, dostlaryňy söýer sen.

Hekaýat

Bir gün Isgender öz leşgerleri bilen otyrka, olardan biri:

- Subhanalla saňa uly döwlet beripdir. Hatynlaryň sanyny köpelt, şeýtseň, nesilleriň sany hem köpeler we dünýäde seniň adyň olar bilen ýadygär galar – diýdi.

Onda Isgender:

- Kişiniñ ady dünýäde perzent bilen däl-de, onuň hoş gylygy we ýagşy işleri bilen galýandyr. Dünýäde mertleri (erkek adamlary) ýeňip, hatynlardan ýeňlen kişi mert däldir – diýip jogap berdi.

Kytga

Ogly akylly ýa akmak boljakmy,
Onuň atasy-da bilmez onçakly.
Aýallardan umyt etme aşa sen,
Öz ruhuňy nesliň saýyp ýaşa sen.

Ogulgeldi Mämmedowanyň çeken suraty.

DÖRDÜNJI BAG

Jomartlyk we geçirimlilik daragtlarynyň miweleri hem-de olaryň altyn-kümüş gülleri hakynda

Jomarlyk – bu gizlin niýeti bolmadyk, bähbit aramazdan we muzduna umyt etmezden serpaý ýapmakdyr. Ol serpaýyň muzdy çyn öwgi we bu ýagşy iş üçin minnetdarlyk bolan ýagdaýynda-da olardan hantama bolmaly däldir.

Jomart kim? Şol! – berenin asla dile almasa,
Jomartlygnyň ýerine soň tamakin bolmasa.
Jomartlyga – gaýtargy alyş-çalyş ýalydyr,
Berip tamakin bolmak – haýyr däl, bimanydyr.

* * *

Kimde-kim şöhrat üçin edýän bolsa jomartlyk,
Ondan jomartlyk bolmaz, baryp ýatan namartlyk!
Onuň öýi ýerleşýär haňlap ýatan boşlukda –
Jomartlar şäherinden garagörnüm daşlykda.

Hekaýat

Bir sahy adamdan sorapdyrlar:

- Sen zat paýlaýarkaň we dilegçileriň üstüni haýyr-sahawat bilen gömýärkäň, köňlünde gedemlik we minnetdarlyga maýyllyk barmy?

- Haýhat! Hakyky sahy - aşpeziň elindäki susak ýalydyr. Aşpez ol susak bilen jamlara nahar guýýar. Ýöne susak bu işi özüm edýändirin öýdüp pikir etmeýär.

Kytga

Garyba aş berýän barlydyr-baýdyr,
Ýöne berlen nygmat Taňrydan paýdyr.
Minnetdarlyk dälidir – barlyň küýsegi,
Barly diňe jam hem gazan susagy.

Hekaýat

Bir sopy özüniň gowy tanaýan tanyşy barada şeýle diýipdir:

- Ol diňe saçak ýazýar we ony naharlar bilen bezeýär. Ýöne ol naharlaryň eýesi dälidir. Özi hem beýlekilere hödürkerem edýändirin öýtmän, özüni diňe olaryň saçakdaşy hasaplaýar. Ol saçaga el uzatmak hukugynyň beýlekileriňki ýalydygyny bilýär we hatda şolaryň arkasyndan naharlanýandygyna-da düşünýär.

Kytga

Öý eýesi saçak ýazsa garyba,
Belki-de, özüňi gerek tanyma:

Garybyň biri ol - ýogsam bolmasa,
Aňlamaz çagadyr, muny aňmasa.

Hekaýat

Bir çarwa arap musulmanlaryň emiri hezret Alynyň (Alla oňa rehmet etsin!) garşysyna gelip, dymyp oturyberdi. Garyplyk we horluk, gedaýlyk we zarlyk alamatlary ol kişiniň ýüzünden görnüp durdy. Hezreti Aly ondan:

- Maňa näme hajatyň düşdi? – diýip sorady.

Çarwa arap dili bilen aýtmaga utanyp, ýere «men garyp» diýip ýazyp görkezdi. Hezreti Aly oňa iki bölek mata berdi. Onuň şondan başga hiç zady ýokdy.

Çarwa arap ýerinden turup, bir bölek matany biline orady, beýlekisini bolsa başyna selle edindi. Ol bu ýagdaýa hoş bolup, çeper we şirin söz bilen birnäçe kämil beýtleri ýüzugra okady. Hezreti Ala bu setirler örän hoş ýakdy. Musulmanlaryň emiri şazadalar Hasan bilen Hüseyne¹ (goý, Alla olaryň ikisindenem razy bolsun!) niýetläp ýören üç dinaryny hem oňa berdi. Çarwa arap ol pullary hem, alyp:

- Eý, musulmanlaryň emiri! Meni kowmumdaky iň baý adam etdiň - diýip, çykyp gitdi.

Hezret Aly bolsa:

- Men hezreti pygamberimizden (goý, oňa Allanyň salamy we salawaty bolsun!): «Her bir adamyň gymmaty onuň eden ýagşylygyna we ýagşy işine görädir, ýagny her bir adamyň mertebesi onuň eden ýagşy işleri üçin aýdan ajaýyp sözlerine deňdir» diýip eşidipdim» diýipdir.

---

¹ Hasan (625-669) bilen Hüseyin (626-680) - hezreti Aly bilen Muhammet pygamberiň gyzy Patmanyň ogullary.

Sygyr

Adam meşhur bolmaz kümüş - zer bilen,
Kişi meşhurlygy zehin - ser bilen.
Bizde hojaýyndan ozdurdy gullar,
Ozdurdan – ussatlyk, aňlamaz kimler!
Körzehin hojaýyn kân bizde heniz,
Olar iň bir gowşak guldanam ejiz.

Hekaýat

Japaryň ogly Abdylla¹ hakynda (goý, Alla olaryň ikisindenem razy bolsun!) şeýle gürrüň berýärler.

Ol syýahatlarynyň birinde bir gara gul tarapyndan garawullanyp goralýan hurma bagyna baryp, bir agajyň aşagynda düşledi.

Bagy garawullaýan gula iýmek üçin üç sany külçe getirdiler. Birden onuň ýanynda bir it peýda boldy. Gul bir külçäni onuň öňüne oklady. It ony iýdi. Ol ýene birini oklady. It onam iýdi. Ol üçünji külçäni itniň öňüne oklady. It ol külçäni iýdi.

Abdylla (goý, Alla ondan razy bolsun!) guldany sorady:

- Seniň her günki iýmitiň näme?
- Ýaňky gören zadyň - diýip, gul jogap berdi.
- Sen näme üçin iti öz ornuňa goýduň? – diýip, ýene sorady.

- Ol bu ýerde ýat. Açlygyna uzak menzillerden menden hantama bolup, şu ýere gelýär. Menem ony aç galdyrmak islämok – diýip, gul jogap berdi.

---

¹ Japaryň ogly Abdylla (... - 699) - hezreti Alynyň ýegeni. Rowaýatlarda jomart adam hökmünde häsiýetlendirilýär.

Soňra ýene sorady:

- Bu gün näme iýjek?

- Agzymy beklejek, oraza tutjak – diýip, gul jogap berdi.

Abdylla öz-özüne: «Hemmeler meniň çakdanaşa sahylygyma igenýärler. Ýöne bu gul mendenem sahy eken» diýipdir.

Ol guly, hurma bakjasyny we şol ýerdäki ähli zady satyn aldy. Guly azat edip, ähli satyn alan zadyny oňa bagyş etdi.

Kytga

Bir döwüm külçesin özi iýmäni,
Ite dözyän kişiň ýardyr imany.
Hojaýnyň bu gula janyny pida
Edip, guly bolmak gelişýär juda!

Hekaýat

Medinede işeňňir we her bir bilimden kämil baş çykarýan bir alym ýaşapdyr. Bir gün onuň ýoly kenizekleriň bazaryna düşdi we bir aýdymçy kenizekde nazary eglendi. Onuň owazy Zöhre ýyldyzyny haýrana goýýardy, husny-jemaly bolsa edil güneş mysalydy.

Alym kenizegiň gözelligine aşyk boldy we onuň diwanasyna öwrüldi. Onuň owazynyň howasyndan barlyk ýüküni ýokluk sährasyna sary sürdi we zarlyk köçesinden akyl teňligini çykaryp, bihutlyk giňligine tabşyrdy.

Kytga

Bir görk bilen alar kişiň erkini,
Ýüzem, gözem görkli bolsa – iş kyndyr.

Bir ýerde jemlese goşa görkünü,
Köňül eýelerniň işi müşgildir.

Alym danalyk lybasyny çykaryp, egnine ryswalyk geýimini geýdi. Medinäniň köçedir bazarlarynda biperwaý gezip ýördi. Dostlarynyň iğençleriniňem hiç peýdasy bolmady. Onuň dili diňe bir närseden sözlärdi, onuň dili diňe şu närise diýip bozlardy.

Rubagy

Onuň näzi-jilwesi meni gylawlandyrýar,
Nädip halas bolaryn, ýakýar meni ýandyryýar,
Adamlaryň iğenji meniň üçin bir ýeldir,
Ol ýel meniň odumy has-da alawlandyrýar.

Bu ýagdaýy Japarogly Abdylla (goý, Alla ondan razy bolsun!) aýtdylar. Ol kenizegiň hojaýynyny çagyrtady we kyrk müň dirheme kenizegi satyn aldy. Oňa alymy diwana eden aýdymyna hiňlenmegi buýurdy. Soňra bolsa:

- Muny kimden öwrendiň? – diýip sorady.

Kenizek:

- Pylan aýdymçydan – diýip jogap berdi.

Ony hem alyp gelmeklige perman berdi. Ýañky alymy hem çagyryp:

- Seni diwana eden aýdymy kenizegiň ussadyndan diňlemek isleýärmiň? – diýdi.

Ol:

- Hawa – diýip jogap berdi.

Ol kenizegiň ussadyňa şol aýdymy ýerine ýetirmegi emr etdi. Alym huşuny ýitirip ýykyldy. Hemmeler ony ölendir öýdüp gūman etdiler. Japarogly Abdylla bolsa:

- Gördüňizmi, biz bu adamy öldürip, onuň günäsine galdyk – diýdi.

Ondan soň onuň ýüzüne gülüp suwuny sepmeklige emr etdi. Ol özüne gelende:

- Biz seniň ol kenizegiň yşgynda, bu derejä ýeteniňden habarsyz ekenik – diýdi.

Alym:

- Eý, Alla, gizlin syrlarymyň bary aşgär boldy! – diýip ah çekdi.

- Bu aýdymy şol kenizegiň özünden diňlemek isleýärmiň? – diýip, Abdylla sorady.

Alym:

- Gördüňiz-ä, ony aşyk bolmadyk başga birinden diňlänimde şu hala düşdüm, eger-de ony magşugymyň agzyndan we dodagyndan eşitsem, meniň halym nähili bolar?! – diýip jogap berdi.

- Ony görseň tanarsyňmy? – diýip soranda, ol aglady we şeýle diýdi:

Beyt

Diýdiň: «Tanarmyň aklyňy hem diniňi alany?»

Ondan özgäni tanaman, ýok sözümiň ýalany.

Abdylla kenizegi alyp gelip, oňa tabşyrmaklygy perman berdi we:

- Bu seniňki, Alladan ant içýän, men oňa gözümiň gyýtagy bilenem sereden dälde – diýdi.

Alym Japarogly Abdyllanyň aýagyna ýykyldy we şuny aýtdy:

Rubagy

Jomartlykdan ýetirdiň meni maksat-myrada,
Aýralygyň gomundan alyp çykdyň gyra-da!
Sabyr berdiň hem gamly, hem ýaraly köňlüme,
Ýaşly iki didäme uky berdiň rahat!

Soňra kenizegiň elinden tutup, öýüne tarap rowana boldy.
Abdylly bir hyzmatkärine:

- Kyrk müň dirhem al-da, olaryň yzyndan ýet we olara ber. Goý, durmuş ýolunda olaryň şatlygyna gubar inmesin, biri-biri bilen köňül rahatlygynda gatnaşsynlar – diýip emr etdi.

Hekaýat

Mugawyya zamanasynda Japarogly Abdylly döwlet gaznasyndan her ýylda müň dirhem berýärdiler. Haçanda halyflyk nobaty Ýezide¹ ýetende, ol bu sany baş müň dirheme ýetirdi.

- Bu hukuk hemme musulmanlara deňişli. Näme üçin ony bir adama berýärsiň? – diýip, Ýezide igenip başladylar.

Ol:

- Men ony Medinäniň ähli mätäçlerine berýärim, çünki ol hiç zadyny mätäçlik çekýänlerden gysganmaýar – diýip jogap berdi.

Ogrynça kimdir birini bolsa onuň bilen Medinä ýollady. Bir aýyň içinde ol ähli pullaryny paýlapdyr. Aýdyslaryna görä, ol karza mätäçlik derejesine-de ýetipdir.

---

¹ Ýezit - omewiler hanedanlygynyň Mugawyyadan soňky ikinji halyfy (680-683).

Kytga

Bütün dünýä eýe çyksa jomart kişi – mert kişi,
Eklär, saklar gaşyn çytman, görmez ony dert kişi,
Garyp göwni hasrat çekip, bolmasyn hiç kinesi,
Onuň sahylyk kisesi - ýoksulyň hazynasy!

Hekaýat

Bagdat halyfy öz nökerleri bilen haýbatly hem dabara bilen geçip barýardy. Onuň öňünden bir kelpen akmak çykdy. Ol:

- Eý, halyf, jylawyňy çek. Seni taryplap üç beýt aýtjak – diýdi.

Halyf:

- Aýt – diýdi.

Aýtdy. Beýtler halyfyň hoşuna geldi. Muny gören akmak:

- Maňa mesgedir hurma alyp, garnymy doýrar ýaly üç dirhem bagyşlaň - diýdi.

Halyfa onuň her beýdi üçin müň dirhem bermekligi perman etdi.

Kytga

Ýoksullygyň derdinden, eger şahyr hor bolsa,
Öwsün jomart häkimi zehin gory bar bolsa,
Şeýtse, jomart patyşan eli hasam açylar,
Her beýdine bir göwher hazynany eçiler.

Hekaýat

Ybraýym bin Süleýman bin Abdylmälik bin Merwan¹
gürrüň berýär:

Haçanda halypa bolmak nobaty Omewiniň oglundan Apbasyň ogullaryna geçende, Apbasyň ogullary Omewiniň ogullaryny tutup, öldürip başladylar. Şonda men özüme gaçybatalga hökmünde Kufäniň² daşyndaky çöle bakyp oturan bir binanyň üçegini saýlap aldym. Üçekden Kufäniň daş-töweregindäki giňişlik oňat görünýärdi. Şol wagt men gara reňkli baýdak göterijileriň³ Kufeden çykandygyny gördüm. Olaryň meni gözläp gelyändiglerine düşündim. Men üçekden düşdüm-de, hiç kime görünmän, Kufä geldim. Ýanyna baryp gizleneýin diýsem, ol ýerde hiç kimi tanamokdym. Bir uly öýe gabat geldim we onuň howlusyna girdim. Ol ýerde mährem ýüzli bir adamyň atyň üstünde oturandygyny we onuň daş-töwregini gullaryň hem-de hyzmatkärleriň gurşap alandygyny gördüm.

Men oňa salam berdim.

Ol:

- Sen kim? Saňa näme gerek? – diýip sorady.

Men:

- Öz duşmanlaryndan halas bolmak üçin gaçyp, siziň öýüňizi pena edinen gaçgak – diýip jogap berdim.

Ol meni öýüne eltdi we haremhananyň golaýyndaky bir hüjrede ýerleşdirdi.

---

¹ Ybraýym bin Süleýman bin Abdylmälik bin Merwan - omewiler hanedanlygynyň iň soňky halyflarynyň biriniň ogly.

² Kufe - Yrakda 636-njy ýylda düýbi tutulan bir şäher. Häzir bu şäher ýok.

³ Bu ýerde abbasylylar hakda gürrüň gidýär. Gara reňk abbasylylara degişli reňki aňladýar.

Men birnäçe gün ol öýde boldum. Iýmek-içmekmi, geým-gejimmi, näme islesem önümde taýýardy. Özümdenem hiç zat soramaýardylar.

Ol her gün bir gezek atyna münüp gidýärdi we derrewem yzyna dolanyp gelýärdi. Bir gün men ondan:

- Siziň her gün ata münüp gidýäniňizi we derrewem gaýdyp gelýäniňizi görýärin. Näme iş bilen gidýärsiňiz? – diýip soradym.

Ol:

- Süleýmanyň ogly Ybraýym meniň kakamy öldürdi. Onuň şu şäherde gizlenendigini eşitdim. Şonuň üçin men her gün ony tapyp, öz kakamyň ganyny almak umydy bilen öýden gidýärin – diýdi.

Men muny eşidenimde, öz täleýimiň meniň ölümime suwsap ýöreniň öýüne getirenine haýranlar galdym. Ýaşayşdan doýdum. Ol adamdan öz adyny we onuň kakasynyň adyny soradym. Bu atlary eşidenimde dogrudanam, onuň şol meniň elimden ölen adamyň ogludygyna göz ýetirdim. Men oňa:

- Eý, rehimdar adam, sen meniň üçin köp ýagşylyk etdiň. Şonuň üçin seniň duşmanyňy görkezip, siziň ýoluňyzy gysgaltmak meniň borjumdur. Süleýmanyň ogly Ybraýym mendirin. Ataňyzyň ganyny menden alyň - diýdim.

Ol maňa ynanmady we:

- Hamana, sen ýaşayşdan iren ýaly. Şeýdip sen kynçylykdan dynmak isleýänsiň - diýdi.

Men oňa:

- Alladan ant içýärin. Ony men öldürdim – diýdim. Men oňa öz sözümiň dogrudygyny subut etdim. Şondan soň ol meniň dogrymy aýdýandygyma göz ýetirdi. Onuň ýüzi lowlap ýandy, gözleriniň hanasyna gan öýüldi. Ol başyny aşak salyp, bir salym demini alman durdy-da, soňra:

- Sen tizden meniň kakamyň giden ýerine ugrarsyň. Ol senden öz ganyny özi alar. Men bolsam seni öz öýüme kabul etdim, diýmek, saňa degmezlik meniň borjum. Jähennem bol, ugra şu ýerden. Ýa-da men özüme erk edip bilmän, saňa bir zyýan ýetirerin – diýdi.

Soňra ol maňa müň dinar bermeklige emr etdi. Men ony aldym-da, onuň öýünden çykyp gitdim.

Mesnewi

Jomartdan-jomartlyk, mertden mertligi
Öwren ýene öwren berjaý etmegi.
Kine bilen hapalama köňlüňi,
Töhmeterden gorap sakla diliňi.
Ýamanlyga ýagşylyk et, il biler,
Ýamanlykdan öz başyňa müýn geler.
Her dem gowulygy edinseň adat,
Ýagşylygyň getir saňa sagadat¹.

Hekaýat

Bir gije Müsüriň juma metjidine ot düşüp ýandy. Musulmanlar bu işi hristianlardan görüp olaryň öýlerini otladylar. Müsür soltany hristianlaryň öýüni otlanylaryň birnäçesini tutup, bir ýere jemledi. Olar näçe bolsa şonça-da bize taýýarlamaklygy buýurdy. Bijeleriň birinde ölüm jezasy, birinde goluny çapmak jezasy, käbirinde bolsa gamçylamak jezalary ýazylandy. Kimiň bijesine näme düşse, şol jezany hem almalydy.

Olardan biriniň bijesine ölüm jezasy düşüpdir. Ol adam:

---

¹ Sagadat – bagt.

- Men ölümden gorkamok. Ýöne meniň ejem bar, onuň bolsa menden başga hiç kimi ýok – diýipdir.

Bu adamyň ýanyndaky duran adama gamçylamak jezasy düşüpdür. Ol öz bijesini oňa berip, onuň ölüm jezasy ýazylan bijesini bolsa özi alyp, şeýle diýipdir:

- Meniň ejem ýok.

Ol adam ölüm jezasyny alypdyr. Beýlekisi bolsa gamçylamak jezasy bilen ölümden halas bolupdyr.

Mesnewi

Altyn-kümüş berseň - bu mertlige deň,
Has bagtly janyňa jomartlyk eden.
Rowa görmän öz dostunyň ölmüni,
Dosty üçin pida etdi ömrüni.

Hekaýat

Asmaýy¹ şeýle gürrüň berýär:

– Men bir pähimli sahy kişini tanaýardym. Her wagt onuň işigine rehim we kömek sorap barýardym. Bir gezek onuň işigine baranymda, onuň gapysynda bir sakçynyň durandygyny gördüm.

Ol meni hojaýynyň ýanyna geçirmedi we şeýle diýdi:

- Eý Asmaýy! Şu wagt onuň özi ýoksul galyp mätäçlik çekýär. Şol sebäpli men seni onuň ýanyna goýberip biljek däl.

Men şonda şu beýtleri ýazdym.

---

¹ Asmaýy - belli arap dil-edebiýatçysy Abuseýit Abdylmälik Asmaýy (... - 828/831). Şorta sözleriň, degişmeleriň birnäçesi onuň ady bilen baglanyşyklydyr.

Şygyr

Jomart kişi özün gizlän halaty,
Gysganç bilen näçeräk bor arasy!

Men haty sakça berdim we ony hojaýyna eltip bermekligi
haýyş etdim.

Bir salymdan sakçy dolanyp geldi. Ol maňa öz ýazan
hatymy yzyna getirip berdi. Onuň arka tarapynda şeýle ýazgy
bardy.

Şygyr

Maly azalanda jomart kişiler,
Dilegçiniň örtgüsinde ýaşynar.

Ol maňa ýazgy bilen birlikde içinde baş ýüz dinar bolan
gapjygy hem gowşurdy. Men öz-özüme: «Hiç wagt şundan
beter täsin waka meniň başymdan geçmändi. Bu wakany
Mamunyň mejlisine sowgat edeýin» diýdim. Şeýlelikde, onuň
huzuryňa bardym.

Ol:

- Eý, Asmaýy, nireden gelýärsiň? – diýip sorady.

Men:

- Arap nesilleriniň in jomart kişisiniň ýanyndan – diýip
jogap berdim.

- Kim ol? – diýip sorady.

Men:

- Maňa ylymyňy we malyny bagyş eden adam – diýip,
onuň önünde gapjygy we haty goýdum. Gapjygy görüp, onuň
ýüzi üytgäp gitdi.

- Gapjykda meniň hazynamyň möhüri bar. Ol adamyň meniň ýanyma getirilmegini isleýän – diýdi.

Men:

- Eý musulmanlaryň emiri! Alladan ant içýäriň. Eger ol adamyň yzyndan baryp, onuň ýüregine howsala salsalar, men gaty utançly bolaryn – diýdim.

Mamun öz ýakynlaryndan birine Asmaýy bilen bilelikde şol adamyň yzyndan gitmeklige emr etdi. Ol adam erbet zat pikir etmez ýaly oňa: «Musulmanlaryň emiri siziň öz ýanyna gelmegiňizi talap edýär diýip aýdarsyňyz» diýip tabşyrdy.

Ol adam gelende, Mamun oňa:

- Düýn biziň huzurymyza gelip, öz gedaýlygyny we garyplygyny gürrüň beren adam sen dälmiň? Bu gapjygy hem saňa günüňi dolamak üçin beripdik. Senem ony bir beýt şygyr üçin Asmaýa berip goýberipsiň - diýdi.

Ol:

- Alladan ant içýäriň. Men düýn size özümiň gedaýlygym we garyplygym barada aýdanymda ýalan sözlemändigim. Diňe onuň maňa gönderen habaryny boş goýbermek islemedim, çünki musulmanlaryň emiri hem meni boş goýbermändi ahyryn – diýdi.

Musulmanlaryň emiri oňa müň dinar bermeklige emr etdi.

Asmaýy:

- Eý, musulmanlaryň emiri, maňa berlen peşgeş bilen oňa berlen peşgeş deň bolsun – diýdi.

Mamun onuňkyny hem müň dinara ýetirmegi perman berdi. Ol adamy öz ýakynlarynyň birisi etdi.

Kytga

Jomart kişi gapysyny açmasa,
Garyp düşüp, gallaç galany belli.

Gysganç kişi gapysyny açmasa,
Diýmek, gizleýändir – gapjygy pully.

Hekaýat

Hatamdan¹:

- Heý, özüňden sahy adama gabat geldiňmi? -diýip soradylar.

- Hawa – diýip, şeýle gürrüň berdi: - Bir gün men bir ýetim guluň öýüne bardym. Onuň on sany goýny bardy. Derrew bir goýny soýdy-da, bişirip, öňümde goýdy. Etiň bir bölegi meniň agzyna örän hoş ýakdy. Men ony iýdim-de: «Alladan ant içýärin, şu ýeriniň tagamy juda aýry eken» diýdim.

Ol ýigit daşary çykyp, goýunlaryny birin-birin soýup, maňa aýratyn hoş ýakan tagamly ýerlerini bişirip, öňümde goýdy. Meniň bolsa ol işlerden habarym ýokdy. Daşary çykyp, atyma atlanaýyn diýip durkam, öýüň öňünde örän köp gan gördüm.

Men:

- Bu näme? – diýip soradym.

- Ol hemme goýunlaryny öldürdi – diýdiler.

Men oňa:

- Näme üçin beýtdiň? – diýip igendim.

Ol:

- Subhanalla! Meniň bir zadym size ýarady. Men munda husytlyk eden bolsam, onda bu araplaryň şanyna gelişmezdi – diýdi.

Soňra Hatamdan:

---

¹ Hatam - VI asyryň ahylarynda, VII asyryň başlarynda yslama çenli bolan döwürde ýaşap geçen şahyr Hatam Taý. Ol rowaýatlarda özüniň sahylygy, jomart adamlygy bilen şöhratlanýar.

- Sen onuň öwezine näme eçildiň? – diýip soranlarynda, ol:

- Üç ýüz guba düýe we baş ýüz goýun – diýip jogap berdi.

Oňa:

- Beýle bolsa onda sen jomart-da – diýdiler.

Hatam bolsa:

- Haýhat! Ol özüniň bary-ýogunyň hemmesini eçildi, men bolsam şunça zadymdan diňe ýekeje gysym berdim – diýipdir.

Kytga

Bolsa-da saçakda ýartyja nany,
Hemmesin bermäge dözdümi jany,
Diýmek ol – baýlygyň ýaryn eçilen
Häkimden-de sahylykda geçiren!

Hekaýat

Bir şahyr haýyr-sahawat umydy bilen Zaýydanyň ogly Magnyň¹ öýüniň gapysyna geldi. Birnäçe gün ol ýerde bolsa-da, ony görüp bilmedi. Şeýlelikde, ol bagbana: «Magn бага gezelenje çykyp, suwuň kenarynda oturan wagty maňa habar et!» diýip ýalbardy.

Edil şol aýdylýan pursat gelende, bagban şahyra habar berdi. Ol şu beýtleri bir tagta bölejiginiň ýüzüne ýazdy-da, ony suwa akdyryp goýberdi.

---

¹ Zaýydanyň ogly Magn (... - 769/776) - özüniň sahylygy bilen şöhratlanan arap harby serkerdesi.

Beyt

Eý Magnyň jomartlygy, meniň mätäçligimi
Magna söýle, özgeden ýaşyryp gallaçlygmy.

Tagta bölejigi Magnyň öňüne akyp gelende, ol ony suwdan çykarmagy emr etdi. Tagta bölejigini alyp, onuň ýüzündäki ýazgyny okady we şahyry tapyň diýdi. Oňa on torba altyn berdi we ýaňky tagta bölejigini düşeginiň aşagyna saldy-da goýaýdy.

Ertesi gün ol tagta bölejigini düşeginiň aşagyndan çykardy-da, gaýtalap okady. Şahyry getirin diýdi we oňa ýene ýüz müň dirhem berdi.

Üçünji günem edil öňküsi ýaly şahyry çagyrtdy.

Şahyr: «Belki ol puşman eder we beren zatlaryny yzyna alar» diýip gorkdy we gaçyp gitdi.

Dördünji gün ýene-de hälki tagta bölejigini çykardy we şahyry getirmegi talap etdi. Emma tapmadylar.

Şonda ol şeýle diýdi: «Sahylyk borjuny mynasyp ýerine ýetirmek üçin men hazynamdaky in soňky dinary we in soňky dirhemi oňa berjekdim, emma onuň muňa takaty ýetmedi».

Kytga

Jomart kimdir, biler bolsaň - Dilegçiniň gursagyna
Umyt guýup, köňül kalbyn nagyşlaýan kişi – jomart!
Sahawatly elin açyp, dilegçiniň islegine
Takat getirip bilýänçä bagyşlaýan kişi – jomart!

Hekaýat

Bir çarwa arap öz ýurduna sahawatly arap emiriniň gelmegi mynasybetli bir kasyda ýazyp, ony emiriň gaşyna

baryp okap berdi. Kasydanyň soňuny şeýle beýtlar bilen tamamlady:

Şygyr

Däp edinen aýasyndan bermegi sansyz sowgat,
Arkasyndan öpülmäge mynasyp elň uzat!

Ol jomart adam eliniň aýasyndan san-sajaksyz altyn-kümüş bermegi öwrenen we arka ýüzünden hajaty biten kişileriň öpmesine mynasyp bolan ellerini uzatdy. Çarwa arap öpdi. Şonda emir deňişip:

- Seniň murtuň meniň ellerimi dyrnady – diýdi.

Çarwa arap:

- Gaýratly şiriň penjesine bir ejiz kirpiniň iňňesinden näme zyýan ýetip biler? – diýipdir.

Bu söz ol sahy adamyň göwnüne örän hoş ýakdy. Ol:

- Bu sözüň maňa okan kasydaňdan hem hoş ýarady – diýdi. Soňra ol kasydasy üçin müň dirhem, ýaňky sözi üçin bolsa üç müň dirhem bermeklige emr etdi.

Kytga

Dilewar bolmany üçin düşdi özi aşaga,
Seni öwüp, taryp edip, arşa göteren kişi.
Dilewar kimdir bilermiň? Ýamany ýagşy ýola,
Ýagşyny-da diýseň ýagşy ýola ataran kişi!

BÄŞINJI BAG

Söýginiň we dostlugyň çemenzarlygynda saýraýan bilbiller we humaryň hem hyjuwyň oduna ganatlaryny köýdürýän kebelekler hakynda

Aýdyslaryna görä, pygamberlik nury¹ şeýle diýipdir:

- Arassa hem-de sada söýgi bilen söýen adam dünýäden günäsiz gider.

Bu ýerde arassalyk hem-de sadalyk hakynda gürrüň etmek bilen zyna isleginiň we şöwketparazlyk meýliniň hem-de olaryň ýüze çykmagynyň şeýle hem olary amala aşyrmagyň ýollaryny gözlemegiň adam ruhunyň belent häsiýetleri bilen baglanyşykly däl-de, haýwanlara mahsus pes häsiýetlerdigi nygtalýar.

Kytga

Ynsana mahsus söýgi ýaşayar kämillikde,
Gizlenip utanç bilen ylahy tämizlikde.
Mallaryň şöwketparaz duýgulary – pes hyjuw,
Haýwanlara has bolan tebigy häsiýet bu.

---

¹ Pygamberlik nury - Muhammet pygamber göz önünde tutulýar.

Hekaýat

Iki akyldaryň arasynda yşk we söýgi hakda söhbet gitdi. Biri diýdi:

- Yşgyň häsiýeti hemişe mähnetli beladyr, aşygyň çekýäni bolsa hemişe hasrat bilen jepadyr.

Ikinji akyldar oňa:

- Sem bol – diýdi. - Sen hiç haçan uruşdan soňky parahatçylygy görmänsiň, aýrallyk şäherinde wysal keýpini sürmänsiň, sap ýürekli aşyklar deý gözəl kişi älemde tapylmaz we eger ol bu pikirden daşda bolsa, onda şondan pis kişi bolmaz.

Kytga

Ynsan könlüniň gözelligi, bilseň,
Söýgi gözelliginiň nyşanydyr.
Köňülde gzellik bolmasa, bil sen –
Gözellige meýl etmek bimanydyr.

Hekaýat

Özüniň halyflyk zamanyndan bäri Medinäniň köçelerinde gezip, gapy-gapy aýlanyp görmegi endik edinen Syddyk Ekber¹ (goý, Alla ondan razy bolsun!) günleriň birinde bir öýe bardy we ol öýden agy sesini eşitdi. Bir aýal beýt okap, gözlerinden gyzgyn ýaş dökýärdi. Ine, şol beýdiň mazmuny:

---

¹ Syddyk Ekber - Abu Bekir Syddyk - dört çaryýarlaryň biri (632-634).

Rubagy

Ýüzi gözellikde Aýdan zyýada,
Ýüzüň görüp Güneş her dem haýada,
Ýatlap lagl lebiňi süýt içmezden öň
Gan içmegi edinipdim men kada.

Bu beýt Syddygyň (goý, Alla ondanrazy bolsun!) ýüregine
ýiti täsir edýär. Ol gapyny kakdy. Beýdiň eýesi daşary çykdy.
Ondan:

- Azatmysyň, bendimisiň? – diýip sorady.

Ol:

- Bendi – diýip jogap berdi.

- Bu beýdi kimiň söýgüsine okaýarsyň we gyzgyn
gözýaşlaryňy kim üçin dökýärsiň? – diýip sorady.

Bendi:

- Eý pygamberiň mirasdüşeri! Onuň jennet bagynyň
hatyrasyna meni bagyşla – diýdi.

Ol:

- Sen ýüregiňde kimiň gizlenendigini aýtmasaň, men şu
ýerden butnajak däl – diýdi.

Bendi kenizek ah çekdi we Haşymyň nesillerinden bir ýaş
ýigidiň adyny tutdy.

Syddyk (goý, Alla ondanrazy bolsun!) metjide bardy. Ol
ýaňky kenizegiň hojaýynyny talap etdi. Bahasyny artykmajy
bilen töläp, ony satyn aldy we aşygynyň ýanyna ugratdy.

Kytga

Dünýäň ähli baýlygyndan el üzüp,
Dertden halas bolar derdine dözüp,

Baýlyk gözelligne özüni bagla,
Eý köňül, aglasaň şol dert diýp agla!

Hekaýat

Ajaýyp aýdymlary aýtmakda süýji owazy bilen at gazanan bir aýdymçy kenizegiň üýtgeşik bir jemaly, birkemsiz gözelligi bardy. Ol bir gün öz hojaýynynyň önünde saz çalyp, gazal okaýardy. Bu kenizege ýüregini bagyş eden bir ýaş ýigit bolsa dalbaryň ýanynda durdy. Onuň seri hyjuwdan dolup, бүтін durky bilen gulaga öwrülipdi. Ol gazalyň süýji sözlerine maýyl bolup, aýdymyň ajaýyp owazyna yranýardy.

Şygyr

Bagtlydyr sesin aňyp, söýgä kalbyny beren, -
Onuň keşbini görmän, sözlerini saýgaran.

Birdenkä, hojaýyn penjireden kellesini çykardy we aşak seretdi. Ol ýaş ýigidi gördi. Öz ýanyna çagyrdy we özi bilen bir saçagyň başynda oturdy. Dürli taryhy wakalardan söz açdy, dürli hünärleriň inçelikleri barada söhbet etdi. Ýaş ýigit hojaýynyň sözlerini ünsden düşürmän diňleýärdi, gözleri bolsa kenizekdedi. Kenizegiň köpmanyly nâzli garaýyşlary bilen soraýan zatlaryna ýaş ýigit gaşlaryny kakyp jogap berýärdi. Zülpleriniň düwmelerini datly mähirli gülküleri bilen çözleýärdi.

Mesnewi

Olar sessiz gürleşýär, göz-gaş kakyp düşnüýär,
Duýdurmazdan öpüşýär, bir-birege gyslyşýär.

Ýetmesin diýp duşmanyň - rakybyň ezýeti. -
Eýsem, başga nämede, bu dünýäniň lezzeti?!

Söhbet gitdigiçe uzalyp, öz bilşiniň ýaly, ýüze çykan zerurlyk zerarly, hojaýyn turup gitdi. Duşuşygy arzuw edip ýören iki ýaş juwany bolsa ikiçäk goýup gitdi.

Kenizek bilen ýaş ýigit ikiçäk galanda, olaryň biri-birine bolan kүйsegi hasam güýçlendi. Kenizek söz açyp, bu ýaş ýigide ýüzlendi:

Kytga

Gullar ýa-da jynlar ýaşryn-u açyk,
Ynandyryň Ýaradandan ant içip, -
Gabat gelen kişilermiň, dünýäde,
Ählisinden zyýada sen, zyýada!

Ýaş ýigit bu sözleri eşidip perýat etdi:

Rubagy

Gözüm, köňlüm, özüň saňa janserek,
Gözel görkünü görmeklige göz gerek,
Ýürek saňa meýil etse aýp däl,
Daşdyr saňa meýil etmeýän ýürek.

Şonda kenizek şeýle diýdi:

- Men dünýäde ýalňyz bir zady – birek-biregiň gujagyna dolup, birek-biregiň dodaklaryndan şeker-şerbetler içmegi arzuw edýärin.

Ýaş ýigit:

- Men hem şony arzuw edýärim – diýip jogap berdi. – Ýöne näme etmeli, eýsem Hudaýtagala aýdypdyr ahyryn: «Şol gün (kyýamat günü) takwalardan başga ähli dostlar birek-birege duşman bolarlar», ýagny kyýamatyň ahyrynda dostlaryň dostlugy duşmançylyga öwrüler. Ýöne erbetliklerden saklananlaryň dostlugyna dostluk goşular. Ertirki gün söýgi binamyzyň duşmançylyga öwürlmegini islemeýärim.

Ol şeýle diýdi-de, söz halysyny düýrläp, şu setirler bilen ýola düşdi:

Kytga

Iki günlük yşkdan el çek, sany ýok,
Iki günlük yşkda, köňlüm, many ýok.
Kyýamat gününde çekişjek keşgi, -
Saýlap-seçip al özüňe bir yşgy!

Hekaýat

Alymlaryň biri şeýle gürrüň berýär:

- Bir wagtlar wagyz edip, diňleýjileriň köňlüne söýgi tohumlaryny ekýärdim. Bir ýaşuly mejlise gatnaşardy we öz gelmeli wagtyndan ýekeje-de gijä galmazdy. Emma hemişe ah çekerdi we gözýaş dökerdi. Onuň ah çekmesiniň yzy üzülmeýärdi, gözýaşlary bolsa tükeniksizdi. Bir gün ýeke özi galanda, men ony ýanyma çagyrdym we munuň sebäbini soradym.

Ol:

- Bir wagtlar men gul we kenizek alyp satardym. Günümi dolamak üçin şunuň bilen meşgullanardym. Bir gün:

Beyt

Lebi şeker, jemaly – Aý, gören göwün isledik,
Enekesi şeker lebin heniz süýtde kesmedik -

kiçijik bir guly üç ýüz dinara satyn aldym we ony okadyp-terbiýeläp ýetişdirmek üçin kân azap çekdim. Dilberlik we dildarlyk ýoluny öwrenip, nâz-kereşmeli, özüne çekiji ýüzi görklenende, men ony Ýusup ýaly bazara äkitdim. Alyjylara onuň gylyk-häsiýetleriniň aýratynlygyny we ahlagyny aýdyp berdim. Birdenkä, görmegeý we nurana ýüzli bir atly-ýaragly kişiniň bize ýakynlaşýandygyny we atyň üstünde oturan ýerinden gözüniň gyýtagy bilen bu gula seredýändigini gördüm. Ol özüni atdan oklady. Guluň ýanyna golaýlaşdy we sorady:

- Seniň adyň näme, nirelisiň we haýsy hünärden başyň çykýar, näme iş başaryarsyň?

Soňra ol maňa tarap ýüzüni öwürdi-de, onuň bahasyny sorady.

Men:

- Onuň gозelligi we görmegeýligi täze bir altyn dinara ogşasa-da, bahasy welin tutuşlygyna ýokary möhürli müň dinar – diýdim.

Ol hiç zat diýmedi. Şol ýerdäkilerden ogrynça elini gula tarap uzadyp, onuň eline bir zat tutdurdy. Ol gidensoň seredip görsem, ýüz dinar beren eken. Ikinji we üçünji günem edil şol waka gaýtalandy. Şol bir hereketem amala aşyryldy. Onuň gula berenleri üç ýüz dinara ýetdi. Men öz-özüme: «Onuň gula goýan maýasy artykmajy bilen tölendi. Hamana, onuň bu gula göwni gidip, aýdan bahama-da güýji ýetmeýän ýaly» diýdim.

Ol gitdi, menem hiç bir ýerde säginmän, tä, onuň öýüni tapýançam, yzyndan galmadym. Garaňky düşensoň ýerimden

turdum, gula owadan lybaslary geýdirdim. Üsti-başyna hoşboý ysly müşklerden sepdim we häлки ýaş ýigidiň öýüne bardym. Gapysyny kakdym. Bizi görüp aljyrady we «Hemme zat Allanyňkydyr we hemme kişi Alla gaýdyp barar» diýdi. Soňra ol:

- Sizi näme bu ýere getirdi we näme üçin geldiňiz? – diýip sorady.

Men:

- Kābir mālikzadalar bu guly satyn almak islediler. Ýöne satuw işi hiç başa barmady. Bu gije ony ogurlarlar diýip gorkdum. Şonuň üçin ony şu gije seniň penaňda arkaýyn ýatsyn diýip bu ýere alyp geldim – diýdim.

Onda ol:

- Senem gir-de, onuň bilen bärde bile boluber – diýdi.
- Meniň möhüm bir işim bar, bärde galyp biljek däl – diýdim.

Guly oňa gowşurdym-da, yzyna dolandym. Öýe ýetip, gapyny içinden ýapdym we bu gije olaryň arasynda näme bolar, olaryň bu duşuşygy nähili tamamlanar diýen pikir bilen düşegime geçdim. Birdenkā gapynyň açylan sesi eşidildi, sesiň yzýany bilenem ýaňky gul titräp we aglap öýe girdi. Men oňa:

- Saňa näme boldy? Ol ýaş ýigit bilen araňyzda näme bolup geçdi, bu perişan halda bolup gelşiň nähili? - diýdim.

Gul:

- Ol ýaş ýigit öldi. Janyny jananyna¹ tabşyrdy – diýdi.
- Subhanalla, ol nähili beýle boldy – diýdim.

Gul:

- Haçanda sen gaýdanyňda, ol meni öýe saldy. Meni naharlady. Nahar iýip bolup, elimi ýuwdum. Ol maňa düşek ýazyp berdi. Üstüme müşk we gülöp sepdi we meni ýatyrdy.

---

¹ Janan – Hudaý.

Biraz soñra ol meniñ düşegimiñ ýanyna geldi we barmagyny meniñ ýañagyma syldy-da:

- Subhanalla, bu nähili gözel, nähili söýgüli we nähili täsir galdyryjy, emma meniñ özümiñ isleýän we arzuw edýän zadym nähili ýakymсызdyr. Hemmesinden betorem Allanyň jezasy agyrdyr. Bu ýagdaýa duçar bolan adam hemme kişiden bagtsyzdyr – diýdi. Ondan soň ol: «Biz Allanyňkydyrys we hemmämiz oňa dolanyp barmalydyrys» diýip, ýene bir gezek barmagyny meniñ ýañagyma syldy we «Çaksyz owadanlygyňa şaýatlyk edýärim. Arzuwlaryň we päklikleriň ahyrky derejesine çenli delildir. Emma dogruçyllyk we tämizlik ondanam beter gözeldir. Onuň ýerine wada edilen sogap, gözelliginde her zatdan ýokarydyr» diýdi we şol ýerde-de ýykyldy. Men ony ýerinden galdyranymda ol ölüpdü we eýýäm bakylyk ýurduna gadam urupdy.

Garry adam:

- Meniñ bu бүтін agylarym ol ýaş ýigidiň hatyrasynadyr. Onuň dogruçyllygy we tämizligi, näzikligi we pähimliligi asla meniñ ýadymdan çykanok. Gowy aýratynlyklary we ýakymly görnüşi göz önümden gidenok. Näçe ýaşasam-da şu ýagdaýda galaryn we ölenimde-de şu ýagdaýda ölerin - diýdi.

Kytga

Görki dünýäden zyýat ýar gözden uça zym-zyýat,
Aglaryn şum aýralyga bar dünýäden men zyýat.
Soluk ýüzümden topraga köňül ganyм dökülýär,
Ger, topraga duwlansam-da, sen diýip aglaryn, ýar!

Hekaýat

Arap tireleriniň arasynda abraýly bir maşgaladan bolan Selil atly bir ýaş ýigit bardy. Ol özüniň kämil edep-terbiýesi bilen tanalýardy. Ol ýolbarslar bilen tutuşanda-da, batyrlar bilen garpyşanda-da gorkaklykdan we ejizlikden daşdady.

Könlünde agasynyň gyzyna bolan söýgüden we oňa bolan joşgunly hyjuwdan ýaña onuň başy aýlanýardy. Birnäçe ýyllap onuň arzuwynda ah çekdi, söýgülisiniň jemalyňa gowuşmak üçin yşgyň zarbasyny iýdi.

Ol heniz gowuşmak mejlisinde gowy ýerleşmänkä we duşuşyk käsesinden bir ýuwdumdan artyk owurtlanmanka, bu ýerden başga bir ýerde ýaşamaga we täze bir watana göçmäge meýillendi. Ol aý ýüzli gözelini bir kejbä mündürdi we ony könlüniň islän ýerine sürdi. Bir menzil ýol geçensoň, owadan bir ýere, göwnе ýakymly bir mekana bardy we ol ýerde düşledi hem kejbäni ýere düşürdi.

Birdenkä, ol bir tarapdan otuz atlynyň gelýändigini gördi. Derrew ýerinden turdy we ýaraglaryny guşanyp, ata atlandy. Atlylar ýakynlaşanda, olaryň öz duşmanlarydygyny bildi. Ol olar bilen mertlerçe söweşip, köpüsini öldürdi. Emma özi hem agyr ýaralandy. Agasynyň gyzynyň ýanyna geldi we oňa şeýle diýdi:

Rubagy

Meni öldürmek üçin duşmandan geldi habar,
Hasrat bilen, gel, saňa bir dem salaýyn nazar,
Ganymy dökmänkäler, dökeýin ganyň seniň,
Ýogsa, ýar, özge biri lebiňden posa alar.

Gyz aýtdy:

- Eger walla, sen meniň ganymy dökmesineň, men öz ganymy özüm dökerin we seniň ganyň bilen garyşdyrarn. Ýöne seniň bu işi öňürti ýerine ýetirmegiň we ýüregiňdäki bu düwüni çözmegiň has gowy bolar.

Selim ýerinden galdy we şu aýdymy aýtdy:

Rubagy

Çarhypelek öwrüm edip tersine,
Wah, arkamy pylçap urdy harsaňa,
Durmuşym elinde bolan kişiniň
Elim bilen janyn aldym, görsene!

Soňra ol öňler söýgülisiniň onuň geýýän köýneginiň ýakasyndan we dakynýan monjugyndan gabanyp ýören boýnuny gözyaş döküp kesip taşlady. Dünýäni ýagtyldýan ol şemi bir demde öçürdi. Özünüň tozana bulaşan ýüzünü onuň gany bilen boýady we ol ganly ýüzi bilen ýene-de ýaňky gara ýüzlüleriniň üstüne okduryldy. Baryp birnäçesiniň kellesini aldy, soňunda öz kellesinem orta goýdy.

Selimiň hossarlary bu habary eşidip, eşiklerini ýyrtyşyp, saçlaryny ýoluşdyryp, dady-perýat edip ylgap geldiler. Bu iki merhumy gonamçylyga alyp geldiler we ikisinem bir guburda jaýladylar.

Kytga

Jeza güni bozmasyn diýp gaýgy-gamlar ukusyn,
Hormat bilen jaýladylar bu toprakda ikisin.
Bilelikde rahat uklap, ýene bagtly örsünler –
Bir düşekde ýer saldylar bu topragyň göwsünden.

Hekaýat

Aştar atly şeýle edepli we akylyly bir ýigit, taýpa ýolbaşçylaryndan biriniň Jeýda atly gözel gyzyňa aşyk boldy. Olar biri-birleri bilen duşuşyp, aralaryndaky söýgi has hem mäkämleşdi. Syrlaryny ýakyn-daşdan, her kimden gizleýärdiler, syrlarynyň açylmazlygy üçin ellerinden gelen gaýratlaryny görkezýärdiler. Çünki:

Şygyr

Yşk şeýle syr-söz bilen düşündirip bolmaýan,
Iki ýüz tuty tutup, ýaşyndyryp bolmaýan.

Ahyry olaryň pynhan syrlary ýagty gündiz dek, dumly-duşa äşgär boldy. Iki taýpa arasynda söweşler bolup, ganlar döküldi. Jeýdanyň taýpasy gara öýlerini söküp, başga ölkä göçüp gitdiler. Aýrallyk günleri dowam edip, höwes alawyny tutaşdyrýardy.

Bir gün Aştar öz dostlaryndan birine:

- Meniň bilen gidip, Jeýdany görmegime ýardam edersiňmi? Çünki, onuň arzuwynda meniň janym karkara geldi, ondan aýrylyp, gündizim gijä öwrüldi – diýdi.

Dosty:

- Bolýar, men boýun. Hernäme buýursaň, sadyk guluň ýaly ylgap ýerine ýetirmäge taýyn – diýip jogap berdi.

Olaryň ikisem ýerlerinden turdular we düýelerini taýýarladylar. Bir gije-gündiz, ýene bir gündiz, tä agşama çenli ýol ýörediler. Gijäniň içinde şol ölkä baryp ýetdiler. Şol taýpanyň golaýyndaky dag ýodasyna gelip düşlediler. Düýelerine dynç berdiler.

Aştar ol dostuna:

- Bar, göýä ýiten düýäni gözleýän ýaly bolup, şol taýpanyň arasyna bar. Meniň adymy goýun bakýan kenizekden başga hiç kimiň ýanynda agzama, çünki ol biziň syrymyzy pynhan saklan syrdaşymyzdyr. Oňa menden salam aýt. Ondan Jeýdanyň habaryny al we biziň gelip düşen ýerimiziň salgysyny ber – diýdi.

Aştaryň dosty şeýle gürrüň berýär:

- Men ýerimden galdym we şol taýpanyň arasyna bardym. Meniň önümden çykan birinji adam şol kenizek boldy. Aştaryň salamyny oňa ýetirdim we Jeýdanyň ýagdaýyny soradym. Ol:

- Jeýdany durmuşa çykardylar. Adamsy oňa hyrsyz daraýar, kesekilere görkezmejek bolup elinde baryny edýär. Ýöne men sizi duşuraryn. Siziň düşlän deräňiziň arka ýüzünde bir bagçylyk bardyr, agşam namazynda şol ýerde häzir boluň - diýdi.

Men derrew yzma dolandym we ýaňky habary Aştara ýetirdim. Ikimizem ýerimizden turup, düýelerimizi ýuwaşlyk bilen idip, edil wagtynda aýdylan ýere gelip ýetdik.

Rubagy

Garaşyardyk çekip ah bilen waýy,
Intizar ýoluna – garaşdyk saýy,
Birden ... Şaňňyrdady ýeke-täk ... Turuň!
On dördi gijäniň dogupdyr Aýy!

Aştar ýerinden böküp turdy. Duşuşdy. Salam diýdi-de, elinden öpdü. Men olary ikiçäk goýup gitmäge howlугyp, aňryma aýlandym. Olar meni çagyrdylar:

- Yzyňa dolan, biziň aramyzda hiç hili edepsizlik bolmaz, gürrüňleşmekden aňry geçilmez – diýdiler.

Men yzyna dolandym. Olaryň ikisem oturdylar, geçen hem geljek işler barada biri-birleri bilen söhbeti dowam etdirdiler. Soňra Aştar oňa şeýle diýdi:

- Bu gije meniň bilen galyp, gözlerimiň intizarlygyny gandyrarsyň, meniň ýüzlerimi aýralyk dyrnaklary bilen dyrnarsyň diýip umyt edýärin - diýdi. Jeýda:

- Hudaý saklasyn - diýdi. - Men asla galyp bilmerin. Maňa mundan beter agyr iş ýok. Näme, sen ganly wakalaryň we geçen kynçylyklaryň aýlanyp gelmegini we belalar gapysynyň maňa tarap açylmagyny isleýäňmi?

Aştar aýtdy:

- Alladan ant içýärin, men seni goýbermerin, asla senden el çekmerin.

Misre

Her kim gelse, goý gelsin
Her näme bolsa, bolsun!

Jeýda:

- Seniň bu dostuň men näme diýsem, şony hem ýerine ýetirmäge taýynmy? – diýip sorady.

Men ýerimden turdum-da:

- Sen näme diýseň, şolam bolar. Hatda bu ýolda janym çyksa-da, munuň üçin size müň mertebe minnetdardyrýn – diýdim.

Şonda ol geýimlerini çykaryp, maňa uzatdy-da:

- Bulary geý, öz geýimleriňi bolsa maňa ber – diýdi. Soňra ol ýene:

- Meniň çadyryma bar, tutynyň aňyrsynda otur - diýdi. - Meniň adamym geler we bir käse süýt getirip, şeýle diýer: «Bu seniň agşamlygyň». Şonda sen ony almaga howlukma, tersine ony almak islemeýän ýaly biraz sabyr et. Şonda ol süýtli käsäni göni seniň eliňe tutdurar ýa-da ony ýerde goýup gider, soňam daňa çenli gaýdyp gelmez.

Näme diýen bolsa, edil şonuň aýdyşy ýalam etdim. Adamsy birmahaldan bir käse süýt getirdi. Men näzimi çekdirdim. Ol ony ýerde goýup gitmekçi boldy, men bolsa ony onuň elinden almakçy boldum. Käsä elimi uzatdym. Käse agdarylyp, içindäki bar süýt döküldi. Jeýdanyň adamsy dergazap bolup:

- Indi bu maňa elem gaýtaryp başladymy? – diýip, elini çekdi we beýleki otagdan sugun derisinden işilen, uýy ýyrtyjy haýwanyň penjesi ýaly düwünli bir gamçy alyp geldi.

Kytga

Alahöwren diýrsiň –ýogynlygyna,
Aždarha diýersiň – uzynlygyna,
Öwrenen – ýylanyň şeklin çekmegi,
Betbagtyň bedeni – surat depderi.

Soňra meniň arkamy edil tebil¹ ýaly ýalaňaçlap, söweş günündäki tebilçi dek birsyhly zarba bilen urup başlady. Sesimden tanaýmasyn diýip gygyrmaga-da gaýratym çatmady. Şeýle hem onuň urgularyndan ýaňa tenimiň sypjyrylýanyňa takat edip bilemokdym. Tarsa ýerimden turup, hanjar bilen dilip, ganyny dökäýeýinem bir diýdim. Ýöne: «Uruş turuzsam,

---

¹ Tebil – deprek, laňňara.

soň ony basyp ýatymak hiç kimiň elinden gelmez» diýip oýlandym.

Şunça sabyr edip çydap ýatyşyma, ine Jeýdanyň ejesi we jigisi habardar bolup geläydiler. Olar meni onuň elinden alyp, özüm çadyrdan daşary çykardylar.

Bir sagat geçmänkä, Jeýdanyň ejesi dolanyp geldi. Men aglap, nalap başladym. Eşigimi başyma çenli çekip, arkamy öwrüp oturdym. Ol bolsa maňa Jeýdadyr öýdüp şeýle diýdi:

- Eý gyzym! Hudaýdan gork. Adamyň göwnünden turmaýan işi etme. Eýsem, adamyň başynyň bir gyly mün Aştardan gowudyr. Sen onuň üçin şunça azaplara dözer ýaly we şu kösenç şerbetlerini içer ýaly Aştar kim bolupdyr?!

Soňra ol ýerinden turup:

- Bu gije saňa hemdem we syryňa syrdaş bolar ýaly ýanyňa jigiňi ibererin – diýip, çykyp gitdi.

Bir salymdan Jeýdanyň gyz jigisi çadyra girdi-de, aglap başlady we meni urana bolsa garyndy. Oňa hiç hili söz gatmadym. Ol meniň gapdalymda irkilip galdy. Men ol köşeşensoň, oňa tarap elimi uzatdym we agzyny berk tutdum-da:

- Seniň aýal doganyň häzir Aştaryň ýanynda, bu ähli azaplary bolsa, onuň ýerine özüm çekdim. Bu zatlary gizlin sakla, bolmasa sizem masgara bolarsyňyz, menem – diýdim.

Ilki ol juda gorkdy. Soňra onuň gorkusy dostluk bilen ornuny çalyşdy. Onsoň ol daň çenli meniň aýdan kyssamy gaýtalap, güldi oturdy. Haçanda jahan ýagtylyp başlanda, Jeýda gaýdyp geldi. Meniň ýeke özüm dældigini görüp, ol gaty gorkdy we şeýle diýdi:

- Waý, bu ýanyňdaky kim?

Men:

- Bu seniň jigiň. Seniň gowy jigiň bar eken – diýdim.

Jeýda:

- Ol bu ýere nädip düşdi? – diýip sorady.

Men:

- Ony jigiň özünden sora, meniň wagtyň ýok ahryň – diýdim-de, eşiklerimi alyp çykyp gaýtdym.

Me Aştaryň ýanyňa tarap ýola düşdüm. Ikimizem düýelerimize münüp, yzmyza dolandyk. Men ýolda ähli wakany oňa gürrüň berdim. Ol meniň arkamdaky gamçy yzlaryny görüp, köp ötünç sorady. Soňra bolsa:

- «Şat gününde dostlar köp, kyn gününde dost gerek» diýip, akyldarlar dogry aýdypdyrlar – diýdi.

Kytga

Ýürek, sen uçrasaň nägehan gama,
Gamhor dostuň bolsa, gam gider güme.
Ýagşy günüň köpdür gallan dostlaryň,
Gerek kyn gününde goldan dostlaryň.

Hekaýat

Bir gezek Reşit¹ Kufe şäherine geldi. Onuň weziri gul bazaryna bardy. Oňa bir guly hödür etdiler. Ol gul aýdym aýdanda, howadaky guşy ýere gondurardy. Onuň habaryny Reşide ýetirdiler. Ol ony satyn almaklyga perman berdi.

Olar Kufeden çykyp, ýola düşenlerinde, ýaňky guluň ilkinji günden başlap aglap, diňe şu aýdyma hiňlenýändigini eşitdiler:

---

¹ Reşit - abbasy halyfy Harun Reşit (786-809); «Müň bir gijäniň» gahrymanlarynyň hem biri.

Kytga

Eý, ýaryň gussasy bilen ganymy döken kişi,
Diwana bolan kişiniň näme, eýse, etmişi?
Elip kaddym dal eýledi aýralygyň bir günü,
Aýlar-ýyllar ara düşse, näderin men görgüli?!

Bu habar Reşide baryp ýetdi. Ony ýanyna getirmeklerine perman berdi. Reşit onuň ýagdaýyny soranda, Kufede birine aşyk bolandygyny we onuň şol ýerde galandygyny bildi. Ol gynanyp, ony azat etdi. Onuň weziri:

- Şeýle ajaýyp labyzly adamy azatlyga goýbermek nähili haýp – diýdi.

Reşit:

- Şeýle belentliklerde uçup ýören adamy gul edip saklamak haýpdyr – diýip jogap berdi.

Rubagy

Öz ýurduňa getirensiň, parahatlyk, bolçulyk,
Gullary azat etmäge ýok saňa päsgelçilik.
Söýginiň guly bolany gulçulykdan azat et,
Ol gullaryň guly, ondan bolarmy pes gulçulyk?

Hekaýat

Müňläp danany yşgynda şeýda eden, gije-gündiz işigi müň gowgaly bir gözeliň gözellik nobaty ötüp, solgunlyk wagty ýetip geldi. Işikden we üçekden guraklyk girip başlady. Aşyklar bagt düşegini düýrdüler we onuň bilen gatnaşygy üzüp, aýak çekdiler. Olardan birine men:

- Bu şol öňki ýaryň ahyryn. Öňki göz hem gaş, öňki dodak hem öňki agyz, boýy bolsa öňküsindenem uzyn, bedeni öňküdenem berkäpdir. Munyň edepsizlik hem utançsyzlyk, wepasyzlyk hem hormatsyzlyk bolýar. Näme diýip söhbet etegini ýygnadyň we dostluk aýagyny çekdiň?! – diýdim. Ol:

- Haýhat! Sen nämeler diýýärsiň? Meniň köňlümi alan we akylymy haýran eden agzalar biri-birine mynasyp, ýumşak bedenli, mymyk tenli we sesi tagamly bir galyba üflenlen ruhdy. Indi ol ruh bu bedenden gitdi. Öli bedene näme üçin aşyk bolaýyn? Solan güle nähili nagma aýdyp bereýin? – diýdi.

Rubagy

Bagyň güli soldy, indi gury sany neýläýin?
Şasy bolmadyk şäherde ol sakmany¹ neýläýin?
Gözel – kapasa, gözeliň gözelligi – totuguş,
Totuguş uçup gidensoň, kapasany neýläýin?

Hekaýat

Diýseň görmegeý bir ýaş ýigidiň nurana jemaly gidipdi we ýüzüniň sahypasyny sakgal tümlügi örtüpdi. Ýaňy-ýakynda-da onuň bilen dostluk aranlaryň özi bilen söhbet etmekden gaça durýandyklaryny we aşyklaryň özi bilen duşuşmakdan daşlaşandyklaryny aňdy. Olaryň bu ýagdaýlarynyň ýaňagynda we eňeginde görnen birnäçe gyl sebäplidigine we köňül guşlarynyň bu betgelşik duzakdan ürkýändiklerine düşündi.

Ol dellekçini ýanyna çagyryp:

---

¹ Sakman – sakçy, garawul.

- Ýarsyzlykdan ýaňa janymdan irdim we hyrydarsyzlykdan ýaňa perýadym arşa çykdy. Gel, şu böwedi aýyr we bu duzagy weýran et! – diýdi.

Dellekçi dili ýiti we şorta sözli adamdy. Elinde ýiti päkisi bardy, dilinde-de şu kytga:

Kytga

Ýaşlyk görkün soldy - wagt ötdi arman,
Gowusy geziber sakgalyň syrman,
Ýüzüň hamyn göýä gyrgyç çaklaýan –
Söýýän ýürekleri dyrçanaklaýan.

Hekaýat

Bir görkana ýetginjege göwün beren bir adam onuň göwnedegmelerine çydaman we ony beýleki bäsdeşlerinden gabanyp, öz edýän arzuwyny şeýle ýüze çykarypdyr:

- Haçan oňa sakgal çykarka we ol öz gözelligine buýsanmasyny goýarka?! Şonda-ha ol meniň özüne etmekçi bolýan hyzmatymdan ýüz öwürmez we aýnaman meniň dostlugymy kabul eder.

Meniň eşidişime görä, onuň arzuwy hasyl bolup, hälki ýetginjegiň gözelliginiň terligi gaýdyşanda, beýleki adamlar ýaly, bu aşyk kişem ýetginjek bilen duşuşmaga höwes etmesini goýupdyr, asla onuň ýüzüne-de seretmändir.

Oňa:

- Bu bolşuň seniň öňki pikiriňe ters gelýär – diýipdirler.

Ol:

- Şular ýaly bolgusyz zadyň oňa bolan islegimiň soňuna sogan ekjekdigini men näbileýin. Bir gyljagazyň meni oňa baglan zynjyry ýolup taşlajagyna kim ynanyndyr?

Kytga

Okadym sözlükden şeýle tymsaly:
Sakgal diýilýän zat ganat mysaly.
Bu ganat her halat gözellig guşun
Ýokluk älemine uçurarmyşyn!

Kytga

Aýyp görme, özgerdip ýüzüň öňki bolşuny,
Juwanlygyň ötüpdür ... Indi bolsa bil, şuny:
Eňekde ýaňy görnen iki sany gyl, ogul,
Gojanyň eňeginde galan soňky iki gyl!

Hekaýat

Bir derwüş doňýürek näzeniniň yşgyna düşýär. Ol ýoluň boýy bilen ýöräp, gözyaş döküp, ah çekýär eken. Ondan özüne merhemet gözi bilen sereden bir bakyşy görmez eken. Oňa:

- Seniň magşugyň elmydama serhoşlar bilen bir öýde ýaşaýar we şerapçylar bilen bile bolýar. Ol derwüşlere dost dälidir. Ol ynanç ýoly bilen barýanlary hiç zatça saýmaýar. Diňe özi ýalylary söýýär we ýanyndakylary bolsa özi ýaly etmek isleýär. Ondan daşlaşsaň we özüne mynasyp işler bilen meşgul bolsaň, şol in gowusydyr – diýdiler.

Derwüş bu nesihaty eşidip güldi we şeýle diýdi:

Kytga

Diňe söýgi azaby – söýgülimiň sowgady,
Onuň gülläp ösüşi özgäň gözün egledi.

Bu – gülhana! Tikençi tikenine emenýär,
Bägüle teşne kişi bägül tirýär – begenýär.

Hekaýat

Islegler kemendi bir görmegeý ýetginjegi derwüşleriň ýygnanyşygyna alyp barypdyr. Ýetginjek derwüşleriň edil ortasyna baryp durupdyr.

Kytga

Ýetginjegiň ýüzi-ýaňagy ylla,
Hudaýhonlar üçin öwrüldi kybla.
Bala çozan siňekler deý derwüşler
Sözün süýjüligne ýesir düşmüşler.

Her kim ony özüne syrdaş edinesi gelipdir we ony yrmagy başarypdyr. Iň soňunda şu bäsdeşlik sebäpli derwüşleriň arasynda goh turupdyr we agzalalyk başlanypdyr.

Kytga

Käte-käte aşyklaram döwüşýär,
Basga düşüp magşuklaryn öwüşýär.
Kä Käbede hajylaram dyknyşyp,
Aram-aram heläk bolýar çaknyşyp.

Hanakanyň¹ ýaşulusy hem derwüşleriň geýen başgaby ýaly telpik geýipdir, ýagny başgaça aýdylanda, özüni hem şeýle

---

¹ Hanaka - derwüşleri kabul edýän öý, derwüşhana.

höwesin eýeländigini gizlemändir hem-de ýaňky ýetginjegi ýanyňa çagyryp, şeýle aky beripdir:

- Eý, meniň gadyrdan oglum, mähriban ýetginjek! Göreniň bilen şekerdir süýdün garylyşy ýaly dostlaşyp ýörme, aldawyň toruna düşme. Sen Hudaýyň ýüzüni görýän aýnasysyň. Öz ýüzüni her bir öňýetenin görmegine rugsat bermeklik saňa gelişýän däl.

Rubagy

Her kime özüni iýtdirip ýörme,
Ýüzüni daradyp, tüýtdirip ýörme,
Ýüzüni arassa aýnadyp diýseň,
Aýnany posladyp, beýtdirip ýörme.

Bu maslahaty diňläň görmegeý ýetginjeginiň ýüzi gamgyn görnüşe giripdir we bir bahana bilen hanakany terk edipdir, gaýdybam ol ýerde görünmändir. Onuň bilen aýralygyň derdinden, hanakanyň ýaşulusy we müritler janlaryna jaý tapmandyrlar. Ýetginjeginiň özlerini terk edendigi sebäpli ahyzar çekip, olar kirpikleriniň jöwher almazy bilen gam dürüni köwläpdirlir we öz alaçsyzlyklaryny şeýle beýan edipdirler:

Beýt

Saňa höküm etmez hiç kes, eý ýetginjek, dolan, dolan!
Nirä geçseň, geçip otur, otur göwnüň islän bilen!

Rubagy

Ynam aldawynyň pidasy bolan,
Awla göwnümüzizi – zyýňa dolan,

Biziň ýaramyza nebsiň agyrdyp,
Aramyza gel-de, geç, otur, dogan!

Ýetginjek derwüşleriň ýalbarmalaryna gulak asypdyr we
gazabyny mylaýymlyk bilen çalşyryp, özi bilen aýrallyga gam
çekip sargaryp solanlar bilen ýañadan dostlaşypdyr.

Kytga

Dört närise zerur saňa, bagty isleýän ynsan:
Uruşdan soň – ýaraşyk; aýrallykdan soň – wysal;
Gazapdan soňra – ötünç; dönüklükden soň – wepa. –
Bular azapdan soňky elýetmez keýpi-sapa.

Ogulgeldi Mämmedowanyň çeken suraty.

ALTYNJY BAG

*Dodak gunçalaryny güldüren we köňül gunçalaryny açdyran
mylaýym ýelleriň we aýşy-eşret yslarynyň gelmegi hakynda*

Muhammet alayhyssalam şeýle diýipdir:

- Mömin gülerýüzlüdir we süýji dillidir. Mynapyk bolsa
turşy ýüzli we çytyk gaşlydyr.

* * *

Möminleriň emiri Hezreti Aly (Alla onuň ýüzüni keremli
etsin we ondan razy bolsun!) şeýle diýipdir:

- Kişiniň erbet häsiýetlilik çäğinden we çytyk ýüzlilik
çyzygyndan çykar ýaly güler ýüzli bolmagynda hiç hili zyýan
ýokdur.

* * *

Resul bir garry aýala:

- Garry aýallar behişde girmez – diýdi.

Garry aýal aglamaga başlady.

Onda ol:

- Hudaýtagala olary has ýaş eder we öňkülerinden gözel görnüşe getirer. Şondan soňra olary jennede salar – diýipdir.

Ýene-de ol, ensarly egindeşlerinden¹ biriniň aýalyňa:

- Adamyňdan sorap gör, onuň gözünüň agy barmy? – diýdi.

Ol aýal uly howsala düşüp, elinde baryny edip, adamsynyň ýanyňa ylgady. Adamsy ondan bu howsalalygyň sebäbini soranda, ol hezreti Resuldan eşidenlerini aýdyp berdi.

Adamsy oňa:

- Dogry aýdypdyr - diýdi. Meniň gözümiň agy hem bar, garasy hem. Ýöne munda hiç-hili gorkuly zat ýok.

Kytga

Aýyp görme degişse bir bagtyýar,
Akyl, din kanuny berýär ygtyýar.
Ýürek – aýna, onuň posy – dymmalyk,
Degişilse ol pos gider güm bolup.

Degişme

Bir gün Asmaýy Harunyň bezelen saçagynda häzir boldy. Jele hakynda gürrüň gozgaldy. Asmaýy:

- Araplaryň köpüsi asla jeläni görenem däldirler – diýdi.

Harun oňa:

- Bu aýdan zadyňa şaýat getir, eger getirmeseň seniň aýdanlaryň ýalandyr – diýdi.

---

¹ Ensarly egindeşleri - yslamy kabul eden we Muhammet pugamberiň tarapdarlary bolan Medine şäheriniň ilaty göz önünde tutulýar.

Günleriň bir günü Harun aw-şikara çykdy, Asmaýy hem onuň ýanyndady. Bir çarwa arabyň ýekelikde özlerine tarap gelýändigini gördüler.

Harun Asmaýa:

- Ony meniň ýanyma getir – diýdi.

Asmaýy onuň ýanyna baryp:

- Möminleriň emiri sizi çagyýar, kabul ediň - diýdi.

Ol:

- Eýsem, möminleriňem emiri barmy? – diýip sorady.

Asmaýy:

- Elbetde! – diýdi.

Çarwa arap:

- Men muňa ynanmaýaryn – diýdi.

- Ah, sen kemçiniň ogy – diýip, Asmaýy oňa paýyş sögündi.

Çarwa arap dergazap bolup gelip, Asmaýynyň ýakasyndan tutdy we ony iki baka silterläp paýyş sözleri aýtdy. Harun bolsa bularyň bolşuna gülýärdi.

Ondan soňra çarwa arap Harunyň ýanyna geldi we:

- Eý, bu adamyň pikir edişine görä, möminleriň emiri! Maňa paýyş sözleri aýdyp, göwnüme degeni üçin ondan arymy alyp ber – diýdi.

Harun oňa:

- Oňa iki dirhem ber – diýdi.

Çarwa arap:

- Subhanalla! Ol maňa paýyş sözleri aýtdy. Üstesine-de men oňa ýene iki dirhem bermelimi? – diýip gygyrdy.

Harun:

- Hawa, biziň gelen kararymyz şeýledir – diýdi.

Çarwa arap Asmaýa tarap öwrüldi-de:

- Eý kemçiniň ogy! Maňa möminleriň emiriniň kararyna görä dört dirhem ber-de, ýola düş – diýdi.

Harun gülmekden ýaňa arkan ýykyldy. Soňra ony öz ýanlary bilen alyp gitdiler.

Haçanda ol Harunyň köşgüne gelip, onuň äpetligini we owadanlygyny görende we Harunyň mejlishanasyna syn edende, Harun onuň gözüniň öňünde şeýle beýik bolup görüldi.

Çarwa arap onuň ýanyna golaýlaşdy we:

- Essalawmaleýkim, ýa Alla! – diýdi.

Harun oňa:

- Kes sesiňi, sen näme diýýärsiň - diýdi.

Ol:

- Essalawmaleýkim, eý, Allanyň pygamberi – diýdi.

Oňa:

- Haýyp saňa! Sen nämeler diýýärsiň? Ol möminleriň emiri ahyryn – diýdiler.

Ol:

- Essalawmaleýkim, eý, möminleriň emiri – diýdi.

Harun:

- Waleýkumessalam – diýdi. Soňra ony dürli-dümen näzi-nygmatly saçagyň başyna eltdiler. İn soňunda onuň öňüne jele getirdiler.

Asmaýy:

- Ol jeläniň näme zatdygyny bilmez diýip umyt edýäriň – diýdi.

Harun:

- Eger şeýle bolup çykaýsa, saňa bir halta altyn bererin – diýdi.

Soňra çarwa arap elini uzadyp, jele iýmäge başlady. Onuň ony ömründe birinji gezek iýýänligi görnüp durdy.

Harun ondan:

- Bu iýýän zadyň näme? – diýip sorady.

Ol:

- Seni keremli halyfa eden Hudaýtagalanyň adyndan ant içýärin. Men onuň näme zatdygyny bilemok, emma Allatagalanyň Gurhanda «We miwe, we hurma, we nar» diýendigini bilýärin. Hurma biziň ýurdumyzda bar. Bu nardyr diýip güman edýärin – diýdi.

Asmaýy:

- Eý möminleriň emiri! Indi sen iki halta altyn bermeli bolduň, çünki ol jeläni bilmeýşi ýaly, nary hem bilmeýän eken – diýdi.

Harun Asmaýa iki halta altyn bermekligi buýurdy we çarwa araba bolsa baýar ýaly möçberde altyn bermeklige perman berdi.

Kytga

Aýdyň maňa, sahy kişi kim bolar,
Çyny oýun ýaly, oýny-çyn bolar?
Sahydyr – altynyň guly bolmasa,
Çapýany – baýlygy, puly bolmasa.

Degişme

Bir gün halyf guşluk naharyny iýip otyrды. Onuň öňünde gowrulan guzy eti bardy. Bir çarwa arap çölden onuň ýanyna geldi. Ony ýanyna çagyrdy. Ol oturды we örän işdämenlik bilen iýmäge başlady.

Halyf oňa:

- Saňa näme bolýar? Bu guzyny çekeläp, ony şeýle bir işdämenlik bilen iýişň göýä, onuň atasy seni süsen ýaly-la?! – diýdi.

Çarwa arap:

- Şeý diýsene! Ýöne sen meniň ony çekeläp iýişime şeýle haýpygelijilik bilen seredýärsiň welin, hamana onuň enesi saňa süýt beren ýaly – diýip jogap berdi.

Kytga

Janyndan eý görer her kes malyny,
Oň ugrunda pida eder janyny,
Goýun-guzusyna abansa bir howp,
Birjik-de gaýgyrmaz hany-manyny.

Kytga

Meselem, bu seniň hatyraň, myhman, -
Öňünde daglanan guzy bilen nan;
Oňa bes, nanyna dişiň ötmese, -
Nanyna dişiňden zyýan ýetmese,
Eliň bilen saňa salsa ýarany,
Oňa ýegdir ellemeseň şarany.

Degişme

Bir gezek Bahlula¹:

- Basranyň dälilerini sanap ber! – diýdiler.

Ol:

- Olar san-sajaksyzdyrlar, eger-de akyllylaryny sanap ber diýseňiz, sanap bereýin, olar bary-ýogy sanlyja adam – diýipdir.

---

¹ Bahlul (... - 809) - Harun Reşidiň döwürdeşi, özüniň ýiti sözlüligi bilen şöhratlanan şahs.

Kytga

Birine akylly diýäýmek hatar,
Birden däliligne tutsa-da tutar,
Diwanalyk saýasynda saýalap,
Mes bolup, güneşläp şadyýan ýatar.

Degişme

Bir bilimli dana kişi öz syrdaş dostlaryndan birine hat ýazýardy. Onuň gapdalynda oturan bir adam gözüniň gyýtagy bilen onuň ýazanlaryny okaýardy. Bu ýagdaý bilimli adamyň ýüregine düşdi we ol şeýle ýazdy: «Eger meniň gapdalymda kezzap, kemçin bilen bile ýaşayan biri oturmadyk bolsady we meniň ýazýan hatymy okamaýan bolsady, onda men öz ähli syrlarymy saňa ýazardym».

Onda ol adam:

- Eý jenap! Alladan ant içýärin. Men seniň hatyňa seretmedim, men ony okamadym – diýdi.

Ol:

- Eý, akmak, onda bu aýdýanlaryňy nireden bilip aýdýarsyň - diýdi.

Kytga

Galplyk bilen birewiň syryn bilmek nädogry,
Oňa ogyr diýiber, hakykatdan ol ogyr.
Özgeden muzdyn alýan başga haýra garamaz,
Bu dünýäde olaryň, diý, haýsysy ýaramaz?

Degişme

Bir serhoş öýünden çykdy hem-de ýoluň ortasynda ýykyldy, ögäp dodagyny we agzyny bulaşdyrdy. Bir it geldi-de onuň hapalanan agzyny ýalamaga başlady.

Serhoş kimdir bir adam özüniň ýüz-gözünü arassalaýandyr diýip pikir etdi we oňa alkyş aýtmaga başlady:

- Hudaýtagala seniň perzentleriňi hem saňa ynamdar hyzmatkär etsin!

Ondan biraz soňra it yzky aýagyny galdyryp, onuň ýüzüne buşugdy. Serhoş:

- Haý, berekella, jenabym! Ýüzümi ýuwar ýaly ýylyjak suw hem getiräýen ekeniň-ow! - diýdi.

Kytga

Şeraby huşuňdan gidinçäň içip,
Murtlaryňy bulap ýörsüň, bihaýa.
Bulan murtlaryňa güjükler pyçyp,
Siýdik bilen ýuwsa, şol saňa rowa.

Degişme

Bagdat kazysy juma metjidine pyýadalap ýola düşdi. Onuň öňünden bir serhoş çykdy. Ony tanady we:

- Eý kazy! Alla sizi şöhratlandyrsyn. Size pyýada gitmek rowamydyr – diýdi. Soňra, eger kazy onuň omzuna münmese, aýalyny talak etjekdigine ant içdi.

Kazy:

- Ýanyma gel, eý, melgun – diýdi.

Onuň gerdenine mündi. Serhoş oňa tarap başyny öwürüp sorady:

- Emr ediň, çalt äkideýinmi ýa haýal?

Kazy:

- Orta gürpde, ýöne iki baka seňkildäp, birden ýykylmaly dälsiň. Geçip baryňlara päsgel bermezlik üçin bolsa diwaryň gapdaly bilen ýöräber – diýdi.

Serhoş:

- Haý, berekella, kazy! Seniň özüň münme tärini gowy bilýän ekeniň - diýdi.

Serhoş kazyny metjide ýetirende, kazy ony zyndana salmaklaryny buýurdy. Serhoş:

- Alla seni dogry ýola salsyn, eý, kazy! Seni pyýada ýöremek muşakgatyňdan halas eden hem-de egnine bedew bolup mündürüp, seni hormat bilen metjide alyp gelen adamyň muzdy şumudyr? – diýdi.

Kazy güldi we ony goýberdi.

Kytga

Serhoş kişi jenjel istäp, ýoluň kesse keserip,
Eý akyllý, seresap bol, galaýma soň kösenip,
Düşünjeli akyllynyň abraýy gyl kimindir,
Onuň telbä çekeledip, bölünmegi mümkindir.

Degişme

Bir dokmaçy bir alymyň öýünde puluny amanat goýupdyr. Birnäçe gün geçensoň, ol pullar dokmaça gerek boldy we onuň ýanyna gitdi. Alymyň öz saraýynda sapak okatmaga oturandygyny we onuň önünde hem birnäçe okuwçynyň hatar tutup oturandygyny gördi.

Ol:

- Eý ussat! Meniň goýan amanadym gerek bolup dur – diýdi.

Alym:

- Bir salym otur, sapagymy gutaraýyn – diýdi.

Dokmaçy oturdy we garaşyp başlady. Onuň dersiniň mütdeti uzaldy, dokmaçy bolsa howlugýardy. Ol alymyň sapak wagtynda gürrüň berende başyny silkmek endigi bardy. Dokmaçy öz ýanyndan başyňy silkmek sapak bermek eken--ow – diýip pikir etdi-de:

- Eý ussat! Tur we meni öz ýeriňe goý, men sen gelýänçäň seniň ýeriňe başymy silkip oturaýyn. Meniň amanadymy alyp gel, men howlugýaryn – diýdi.

Muny eşiden alym güldi we şeýle diýdi:

Kytga

Şäher fakyhy mydam mejlis bolsa wagt alar,
Açyk ýa gizlin bilýän ylmy bilen magtanar.
Ondan näme sorasaň, jogap şundan ybarat:
Başyn silker ýa eder eli bilen yşarat.

Degişme

Bir batyl kişi garaňky gijede egni küýzeli, eli çyraly ýol bilen ýöräp barýardy. Onuň önünden bir ýaňra çykyp:

- Eý, nadan, seniň üçin gije boldy, gündiz boldy parhy näme? Seniň gözüň ýagtylygy ýa tümlügi saýgarmaýar, bu çyranyň saňa näme peýdasy bar? – diýdi.

Batyl kişi güldi-de:

- Bu çyra özüm üçin däl-de, saňa meňzeş körýürek we akylsyzlaryň meniň bilen çakyşyp, egnimdäki küýzämi döwmezlikleri üçindir – diýdi.

Kytga

Nadan halyna nadandan gowy düşünmez hiç kimse,
Eger ylmy Abu Aly Sinadan-da¹ zyýat bolsa,
Gözi görýän gözli adam, ýazgarmawer görmeýäni,
Batyl kişiniň öz işinde gözi görýär her zat bolsa.

Değişme

Betnyşan we nejis ýüzli bir alym adam Ferezdegiň² ýanyna bardy. Onuň ýüzüniň syrkawyn ýüzi ýaly saralandygyny gördi we şeýle diýdi:

- Saňa näme bolýar? Seniň reňkiň şeýle bir saralypdyr.

Ferezdek:

- Seni gören badyma öz günälerim barada pikirlendim we meniň reňkim şondan saraldy – diýip jogap berdi.

Ol:

- Näme üçin meni gören wagtyň öz günäleriňi ýadyňa saldyň? – diýip soranda, Ferezdek:

- Hudaýtagalanyň meni jezalandyrmagyndan we özümi seniň ýaly görksüz, betnyşan etmeginden gorkdum – diýip jogap berdi.

Kytga

Seniň betnyşan ýüzüň görse, ýürek haýykýar,
Könlüm günä işlere ýönelmekden gorkýar.

---

¹ Abu Aly Sina - Abu Aly ibn Sina (980-1037) - meşhur tebib, lukman.

² Ferezdek- arap şahyry Abu Firas Hammam Ferezdek (641-732).

Sebäbi, men eýmenýän günäniň şumlugyndan,
Hem Allanyň sen ýaly görnüşe salmagyndan.

Degişme

Şol alym adam ýene şeýle gürrüň berýär:

- Dostum bilen ýolda gürrüňleşip durdum. Bir aýal geldi hem-de edil meniň deňimde durup, meniň ýüzüme seredip başlady. Onuň beýle seretmesi hetden aşyp gitdi.

Hyzmatkärime:

- Ol aýalyň ýanyna bar-da, oňa näme gerekdigini sora – diýdim.

Hyzmatkär yzyna dolanyp geldi we şeýle gürrüň berdi:

- Ol aýal: «Meniň gözüm uly bir günä edipdi, ony jezalandyrmak isledim-de onuň betnyşan ýüzüne seretmekden başga hiç hili artyk jeza tapmadym» diýýär - diýdi.

Kytga

Aglamakdan sil edip, suw akytsam gözüme,
Ýuwulmady günäsi, ynanaýyň sözüme,
Kyýamat günü otdan halas bolmagy üçin
Jeza berýän gözüme, bakyp görksüz ýüzüňe.

Degişme

Jahyz¹ şeýle gürrüň berýär:

- Men özümi hiç haçan şol günki ýaly şeýle utançly ýagdaýda görmändim. Bir gün bir aýal meni tutdy-da, galypda heýkel guýujynyň ýanyna alyp bardy we «şunuň ýaly» diýdi.

---

¹ Jahyz - meşhur arap ýazyjysy (776-868).

Men haýran galdym we näme bolandygyny ol ussadan soradym.

Ol:

- Maňa ol özi üçin şeytan şekilinde bir heykel ýasap bermegi buýrupdy. Men oňa: «Nähili şekilde ýasamalydygyny bilmeýäriň» diýenimde, ol seni getirip «şunuň ýaly» diýdi – diýip jogap berdi.

Kytga

Örän geň-taň ýüzüň, reňkiň,
Bu görnüşi ýasar, gör, kim?
Tüýs duşaysa eger, ussaň,
Agyn şeytan seniň nusgaň.

Degişme

Bir adam günäleriniň bagyşlanmagyny isleýän we dowzahyň odundan halas bolmagyny dileýän betnyşan ýüzli bir adamy gördi. Ol oňa:

- Eý dost! Näme üçin beýle ýüzüňi dowzahdan gysganýarsyň we onuň otda ýanjagyna nämä diýip haýpyň gelýär? – diýdi.

Kytga

Şükür, öz ýüzüňi göreňok özüň,
Özüňe däl, özgä ýaranok ýüzüň,
Şu ýüz bilen seni oda atsalar,
Saňa däl, haýp, ot janyňa ot salar.

Degişme

Bir betnyşan ýüzli adam tebibiň ýanyna baryp:

- Meniň gaty utançly ýerimden çyban çykdy – diýipdir.

Tebip onuň ýüzüne seredip, oňa şeýle diýipdir:

- Sen ýalan aýdýarsyň. Ine, men seniň ýüzüňi görýärim, ýöne onda hiç hili çyban ýok.

Kytga

Bilden aşak agzalaryň bolany üçin betgelşik,

Şerigat soltany ony büräp dursun diýen eşik.

Ähli ýerinden betgelşik-betnyşan ýüzüňi büräp,

Başga ýeriň açyp goýsaň, gör ne ajap bordy örän.

Degişme

Bir burunlak adam bir aýala öýlenmek isläpdir we özüni şeýle taryp edipdir:

- Men sabyrly, kynçylyga çydamlydyryn we ýeňilkelle adam dälidirin.

Ol aýal oňa:

- Dogrudan-da sen kynçylyga çydamly hem sabyrly bolmadyk bolsaň, onda kyrk ýyllap şu burnuň bilen ýaşamazdyň - diýip jogap beripdir.

Kytga

Uly burnuň hemmelere agyr ýük,

Niçik beýdip gezip bolar ömürlük.

Her wagt sežde edýäň çokunmak üçin –

Burnuň ýükün ýere düşürmek üçin.

Degişme

Bir ýomakçy adam, ýüzüniň gyllary ösüp giden bir adamy görüp, oňa şeýle diýipdir:

- Gyllaryňy syr, ýogsa seniň bu ýüzüň basym kellä öwrüler.

Kytga

Her gün ýüzün päkiläp,
Durmasa syryp, päkläp,
Ýüzi gyla ýugrulyp,
Gider kellä öwrülip.

Degişme

Mugawyýa bilen Abu Talybyň ogly Akyl bile otyrdylar. Mugawyýa oturanlara:

- Eý şamlylar! Siz Allatagalanyň «Abu Lehebiň¹ eli gurasyn we ol gurady hem» diýen aýatyny eşidipmidiňiz? – diýdi.

Olar:

- Hawa – diýip jogap berdiler.

Mugawyýa:

- Abu Lehep Akylýň daýysydyr – diýdi.

Akyl aýtdy:

- Eý şamlylar! Siz Allatagalanyň «... We onuň aýaly² hem odun daşajydyr» aýatyny eşidipdiňizmi?

---

¹ Abu Lehep - Muhammet pygamberiň garşysyna giden ýakyn garyndaşy.

² «...We onuň aýaly» - Abu Lehebiň aýaly manysynda.

Olar:

- Hawa – diýip jogap berdiler.

Akyl:

- Şol odun daşajy Mugawyýanyň daýzasydyr – diýdi.

Kytga

Özüňde ýok kemçilik üçin özgäň aýbyny
Aýtmak – akylylyk däl, diýsem sözüň aýgyny.
Ol özgäň aýby üçin dymýar, - erbet gylyk däl.
Dymýan kişä aýbyny aýtmak akylylyk däl.

Degişme

Hezreti Alynyň neberesinden bolan bir adam biri bilen gaharlanyşan wagty oňa şeýle diýipdir:

- Sen maňa edil duşmanyň ýaly garaýarsyň, emma welin sen her namazdan soň meni ýagşylykda ýatlap şeýle diýmeli: «Eý, Allahym, Muhammede we onuň neberesine salawat bolsun!».

Ol:

- Men «Olardan arassa we halal bolanlara hem» diýip, onuň yzyna goşýaryn. Ýöne sen olardan uzakdasyň - diýdi.

Kytga

Eý, sen özüň pygamberler nesli diýip saýasyň!
Onda, görkez ak ýüregňe, päk gylygňa şaýadyň?
Ger, özüňe ýagşy diýip, ýagşy saýsaň gylygyň,
Hany onda, ýagşy sypat, ýagşy aýratynlygyň?

Değişme

Bir dawagär adam özüni hezreti Alynyň neslinden hasaplap, olaryňky ýaly geýnipdir we özüniň bu nesildendigini öňe sürüpdir.

Beyt

Heý, oňa ynanarlarmy, galp sözlän halatlary,
Omza düşüp duran saçlar - ýalançy şaýatlary.

Ol bir rehimdar adamyň ýanyna geldi. Rehimdar adam ýerinden turup, ony törde iň sylagly ýerde oturtdy. Özi bolsa köwüş çykarylýan ýerde – işikde oturdy. Ol näme islese, ony artykmajy bilen ýerine ýetirdi. Gaýtjak wagty bolsa, ony uly hormat bilen ýola saldy.

Dostlary oňa:

- Biz ol adamy tanaýarys. Onuň aňyrsy bu nebereden däl. Özüni ol nesilden diýip atlandyrmagy bolsa baryp ýatan ýalançylyk we kezzaplyk. Ne atasyndan ol neberäniň ysy gelýär, ne-de enesinden ol maşgalanyň ýüzi görünýär – diýdiler.

Kytga

Ejesi el serip, gapy gezip ýör,
Kakasy küýzegär hem ýüň egirýär,
Haramzada kabylalaryň biri,
Atbakar neslinden – şöhrat ýesiri.

Rehimdar adam aýdypdyr:

- Biziň edýän işimiz bu neberäniň hakyky kişilerine laýyk däldir. Tersine, ýoldan çykan ýalansumaklara laýykdyr.

Kytga

Pygamber neberesine degişli bolan adam,
Örän bagtly adamdyr. Ýöne bu – ýalan adam.
Eýsem, şeýle ýalançynyň sözüne eýerermiň,
Heý-de, oňa emlägiňi, derejäňi berermiň?

Degişme

Halyf bilen bir çarwa arap saçagyň başynda bile oturyp naharlanýardylar. Şol wagt halyfyň gözi onuň iýip oturan lukmasyna düşdi we onda bir gyl gördi. Ol:

- Eý çarwa arap! Iýip oturan lukmaňdaky gyly aýyr – diýdi.

Onda çarwa arap:

- Iýip oturan lukmaňa seredip, hatda ondaky gyly hem görýän kişiniň saçagyndan tagam iýip bolmaz – diýdi-de, iýip oturan tagamyndan elini çekdi. Gaýdybam onuň saçagyndan nahar iýmejekdigine kasam etdi.

Kytga

Ýaz myhmana saçagyň, senden galsyn jomartlyk,
Ýöne oňa artykmaç hyzmat etmek – däl mertlik.
Öý eýesi myhmanyň her bir iýýän lukmasyn,
Sanaýan ýaly bolup, oňa gözün dikmesin.

Değişme

Birnäçe adam oturyp, ynsanlaryň kāmıllıkleri we kemçilikleri barada gürrüň edýärdiler. Olaryň arasyndan biri:

- Kimiň iki gözi görmeýän bolsa, ol ýarym adamdyr, kimiň öýünde gözel gelni ýok bolsa, ol ýarym adamdyr, kimde kim deňizde ýüzüp bilmeýän bolsa, ol hem ýarym adamdyr – diýdi.

Gözi görmeýän bir adam şol mejlisde häzir boldy. Onuň aýaly hem ýokdy, ýüzübem bilenokdy. Ol ýaňky adama tarap ýüzüni öwrüp:

- Eý eziz adam! Sen örän täsin giriş sözünü sözlediň hem-de meni adamzat çygryndan şeýle bir daşlaşdyrdyň welin, indi adam däl diýilmegim üçin maňa diňe ýarym adam ýetenok – diýdi.

Kytga

Haýp, hojaýyn illeriň düşdi aýak astyna,
Sowatsyzlyk, doňaklyk çykdy onuň kastyna,
Eger ol adamlardan tapsa maksat-myradyn,
Ynsanlygyň çäginden çykyp bilmez bir ädim.

Değişme

Behlul Harun Reşidiň ýanyna geldi. Wezirleriň biri aýtdy:

- Buşluk eý, Behlul! Möminleriň emiri seni maýmynlar bilen doňuzlaryň hem serdary, hem emiri edip belledi.

Behlul oňa:

- Onda sen maňa gulak as-da buýruklarymy ýerine ýetir, sebäbi indi sen meniň golastymdasyň - diýdi.

Kytga

Sygyrlara, eşeklere soltan bolduň diýýärmiň?
Soltanlyga tabyn kişiniň özünligin duýýarmyň!
Doňuz saýdyň, aýy saýdyň maňa tabyn goşunam,
Özüň dälmi bu goşuna ilki gelip goşulan.

Degişme

Bir zalymyň hökmürowanlyk döwründe bir döwletli kişi wepat boldy. Ol zalymyň weziri wepat bolan kişiniň ogluny çagyrdy we ondan sorady:

- Seniň ataň nämeler goýup gitdi?

Oglan:

- Mal-mülkden-ä şeýle-şeýle zatlary, mirasdüşerlerden bolsa, beýik weziri (goý, Alla ony penasynda aman saklasyn!) we meni - ejiz pahyry – diýdi.

Wezir güldi we perman berdi. Onuň mirasyny ikä böldüler. Ýarysyny oňa goýdy, ýarysyny bolsa patyşa üçin aldy.

Kytga

Görüň, bu weziri – zulumkeş, zalym,
Patyşaň haky diýr ýetimiň malyn,
Adalat bilerdi – baryn alsa-da,
Danalyk bilýändir – ýaryn alsa-da.

Degişme

Bir talaňçydan:

- Haýsysyny has gowy görýärsiň: şu günki talaňçylygymy ýa ertirki jennedi? – diýip soradylar.

Ol:

- Meniň üçin-ä elim gylyçly at çapyp, gözüme görnen her bir zady talamaklyk gowy. Ertir bolsa men hut Pyrgaun bilen otda ýanmaga-da taýyn – diýdi.

Kytga

Bir talaňçy soranmyş: «Jennetde – halar ýaly,
Talaňçylyk barmydyr, heý bir zat talar ýaly?».
Ýene diýen talaňçy «Ýok!» jogabyn eşidip:
«Dowzahça-da ýok eken, onda jennetden geçdik!».

Degişme

Bir gedaý bir öýüň gapysyna gelip, bir zatlar hantama boldy. Öýüň kethudasy içerden seslendi:

- Bagyşlaň, häzir öý bikesi ýok.

Gedaý:

- Maňa öý bikesi hökman däl, bir bölejik nan bolsa bolýar – diýdi.

Kytga

Gapyňdan el serip gelse bir gedaý,
Bahana arama, jomartlyk edäý.
Gitmez ýaly gedaý göwne güman-zat,
Öý bikesi hakda diýme pylan zat.

Rubagy

Ýagşy däl nan diýip näkeslik etmek,
Il gözünden gizläp saklanmaz ekmek¹,
Başga zadyn diländen has beterdir
Birewiň nanyna gözüňi dikmek.

Degişme

Bir nalajedeýin mugallymyň ogly keselledi we ölüm halyna ýakynlaşdy.

Ol aýtdy:

- Ony ýuwmak üçin babalyny² alyp geliň.

Oňa:

- Heniz ol ölenok ahyryn – diýdiler.

Onda ol:

- Zeleli ýok, babaly ony ýuwup bolýança, ol öler – diýip jogap berdi.

Kytga

Alňasarlaryzdan at salýan ýaly,
Göýä aýalyna gyssanýan ýaly,
Kimler agzyn açar güneş batmanka,
Kimler ädik geýer suwa ýetmänkä.

Degişme

Bir nalajedeýin mugallymyň ogluna:

---

¹ Ekmek - çörek, nan.

² Babaly - ölini ýuwyýan adam.

- Sen ne beýle akmak sen?! - diýdiler.

Ol:

- Eger men akmak bolmasadym, onda wenezzyna¹ bolardym – diýip jogap berdi.

Kytga

Perzendiň häsýeti ataňka gabat
Gelmese, enäniň günäsi - magat.
Gatyryň gulagy uzyndyr, çünki –
Atasy at däldir, eşekdir, belki!

Degişme

Bir nalajedeýin mugallymdan sorapdyrlar:

- Sen ulumyň ýa-da seniň erkek doganyň?

Ol:

- Men ondan bir ýaş uludyr, emma ýene bir ýyldan ol meniň bilen deňleşer – diýip jogap berdi.

Kytga

Näme soray, netijesi hiç bolar,
«Pylanynyň ýaşı näçe?...» - iş bolar,
Özgäň ömrün hasaplaýaň, sanaýaň,
Öz ömrüňem ötyňini aňmaýaň.

---

¹ Wenezzyna – enesiniň öz ärinden däl-de, başga birinden dogran perzendi.

Degişme

Bir syrkaw ölüm düşeginde ýatyrdy. Agzyndan ýakymсыz ys gelyän biri onuň ýassygyna golaý oturdy. Kellesini oňa golaýlaşdyryp, öwüt-nesihat berip, doga okap, onuň imanyna güwä geçýärdi we onuň ýüzüne dem salýardy. Syrkaw ýüzüni hernäçe ondan sowsa-da, gaýtam ýaňky has beter edýärdi, kellesini oňa öňküdenem beter golaýlaşdyrýardy.

Syrkawyň haly teňleşdi we ol:

- Aýrylaýyň-da gadyrdan! Men bir ýakymly we päkize öleýin-le, ýa-da siz meniň arassa ölümimi ýakymсыz etmek niýetiňiz barmy? – diýdi.

Kytga

Kemçiliksiz adam tapmarsyň, ynan,
Ýöne haýasyza ynanma, dogan!
Gylyksyz ýüregiň bolýar bir ysy,
Duýsaň, ýürek bular yslaryň pisi.

Degişme

Bir adam bir kişiniň ýanyna bardy-da, ony utandyrmaga başlady:

- Eýsem, seniň şu bolşuň bolýarmy?! Sen meni öz garyndaşyň hasap edeňok.

Ol adam haýran galdy:

- Näme üçin beýle etmelidigine men düşünemok - diýdi.

Ol:

- Bir mahallar meniň kakam seniň ejeňi almaga sawçy iberipdi. Eger ol ony kabul eden bolsady, onda men seniň bilen süýtdeş dogan bolardym – diýdi.

Onda ol adam:

- Walla, onuň ýaly garyndaş bolýan bolsak, onda birek-biregiň mirasdüşerleri bolup bilmerismi? – diýdi.

Kytga

Betbagt diý ruhy göýdük adama,
Ol her kesden bir zatjagaz hantama.
Ruhy, aňy ösmese, ol harlanar,
«Ejirleriň» gysajynda horlanar.

Degişme

Bir küýkä:

- Hudaýtagala seniň arkaňy beýlekileriňki ýaly göneltsinmi ýa-da beýlekileriň arkasyny seniňki ýaly küýkertsinmi? – diýdiler.

Ol:

- Hemmeleri meniň kimin küýki etsin, çünki olaryň maňa şeýle göz bilen seredişleri ýaly, menem olara şol göz bilen seredesim gelýär – diýdi.

Kytga

Duşmanyňy güldürýän, ýaman endigi taşla,
Onuň içini ýakyp, ajap ýaşayyş başla,
Duşman aňyp kem ýeriň, goý seredip güýmensin,
Şol halatda silkinip, saplan – duşman duýmasyn.

Degişme

Bir adam namaz okady, namazdan soň doga başlady we dogasynda behişde düşmegi we dowzahyň odundan halas bolmagy dileg etdi. Onuň arka tarapynda bir garryja aýal durdy, ol onuň aýdanlaryny eşitdi. Ol:

- Eý, Hudaý, meni bu zatlary isleýän bilen ortak et! – diýdi.

Muny eşiden ol adam:

- Eý, Hudaý, meni dar agajyna as hem-de gamçynyň zarbyndan öldür – diýdi.

Garry aýal:

- Eý Hudaý! Meni bagyşlaň, onuň talap eden zatlaryndan özüň gora! – diýdi.

Ol adam ýüzüni arkasyna öwrüp:

- Bu nähili geň galdyryjy nädürs höküm we ýerliksiz kysmatdyr. Rahat we asuda günlerimde-hä ol meniň bilen ortak boljak, horlanan kynçylykly günümde bolsa menden aýryljak – diýdi.

Kytga

Görüp saňa Hudaýyň bakanyny mähriban,
Adyňa-abraýyňa şarik bolan bir ynsan,
Birden seniň ädimiň tümlük taýa sowulsa,
Ol wyjdansyz adamdyr, şonda ýüzün öwürse.

Degişme

Bir adam Juhanyň¹ karz alan on dirhemini bermeýänligi üçin kazynyň ýanyna gelip arz etdi. Kazy:

- Seniň şol pullary berenligiňe şaýadyň barmy? – diýdi.

Arzaçy: «Ýok» diýip jogap berdi.

Kazy:

- Onda, goý, onuň özi senden on dirhem alanlygyna ýada almanlygyna äht etsin – diýdi.

- Eýsem, onuň ähdine ynanyp bolarmy? – diýip, arzaçy närazylyk bildirdi.

Juha:

- Eý, musulmanlaryň kazysy, biziň mähellämiziň metjidinde bir ymam bar. Ol şeýle bir takwa, şeýle bir dogruçyl we şeýle bir päk ahlakly! Ony şu ýere çagyryň, goý, ol şol on dirhemi almanlygyma äht etsin we bu adamjyk köşeşsin - diýdi.

Beyt

Her demde ant içen ähtine ýalan, -
Göýä çarwa arap içen dek aýran.

Degişme

Bir çarwa arap düýesini ýitirdi. Eger-de kimde kim düýesini tapaysa, bir dirheme satjakdygyna äht etdi. Düýesi tapylanda bolsa, eden ähdine puşman etdi. Düýäniň boýnundan bir pişigi asdy we düýäni bir dirheme, pişigi bolsa ýüz dirheme

---

¹ Juha – araplaryň şorta we ötgür sözli halk döredijilik gahrymany.

satjakdygyny, ýöne olary aýry satmajakdygyny aýdyp, jar çekip başlady.

Ol ýere bir adam geldi we ol:

- Eger boýnundaky «monjugy» bolmadyk bolsady, onda bu düýe nähili arzan bolardy – diýdi.

Kytga

Husyt saňa bagyş etse bir düýe,
Alma-da ötüber, oňa «sür!» diýe,
Boýnundaky «monjuk» - asylan jebir –
Düýäniň ýükünden müň esse agyr.

Degişme

Bir çarwa arap düýesini ýitirdi. Ol:

- Kim meniň düýämi tapyp, getirip berse, men şoňa iki düýe baýrak berjek – diýip gygyryp başlady. Oňa:

- Haýhat, bu nähili işdir? Bir düýe üçin iki düýe berer ýaly sen näme aklyňdan azaşdyňmy? – diýdiler.

Ol:

- Siz muňa düşünmersiňiz. Sebäbi siz bir gezegem ýitirilen zadyň täzedan tapmak şerbetini datmansyňyz we onuň süýjüligini duýmansyňyz – diýip jogap berdi.

Kytga

Dereksiz bolsa-da ýitirilen zat,
«Agtarmak hökman däl» diýäýme aňsat,
Muny her kes bilýär, bolmasa akmak:
Ýitirilen zatdan gymmatdyr tapmak.

Degişme

Bir tebibiň, her gezek mazarystanyň deňinden geçende, ýüzüne donunyň bir çetini tutup geçýändigini gördüler. Sebäbini soranlarynda, ol:

- Şu mazarystanda ýatan ölülerden utanýaryn. Bularyň haýsysynyň ýanyndan geçsem, meniň urgymy iýip we haýsysyna seretsem, meniň şerbetimi içip ölenler – diýip jogap beripdir.

Rubagy

Eý tebib – hassanyň ykbalyn çözüň!
Her sapar sen onuň janyna dözüň.
Ezraýylyň ýükün egninden alyp,
Ýadaman-ýaltanman ölkäni gezýň.

Rubagy

Tebip – howply at diýp, il edýär pikir,
Nähoşa em etmän, çekdirýň ejir,
Babaly, kepençi, gabyr gazyjy
Seniň barlygyňa edýärler şükür.

Degişme

Bir dana aýdypdyr:

- Başarnyksyz tebib mergä çalymdaş.

Kytga

Seniň tebipligiň zyýany ýetýär,
Ol garahassalyk dowzahna atýar,
Galýaň zyýan edip il gargyşyna,
Ol gargyşlar dogra dert garşysyna.

Degişme

Bir gün bahar paslynda dostlarymyz bolup, üýşüp arassa howada dynç almaga sähra gezelenje çykdyk. Biz göwün açyjy bir ýeri saýladyk, şol ýerde düşledik we saçak ýazdyk. Uzakdan bir it bu saçagy gördi-de, derrew biziň ýanymyza geldi. Oturanlaryň biri itiň öňüne edil çörek oklan ýaly bir bölek daşy oklap goýberdi. It ony ysgady-da, derrew yzyna dolandy. Hernäçe çagyrsalar-da, it gaýdyp yzyna gelmedi. Dostlarym bu bolan waka gaty geň galdylar. Olaryň arasynda biri:

- Bilýäňizmi, ol it näme diýdi? Ol: «Bu betbagtlar-a husytlyklaryndan we açlykdan ýaňa daş iýýän ekenler. Bularyň saçagyndan näme hantama boljak, bularyň desterhanyndan nädip lezzet aljak» diýdi - diýipdir.

Kytga

Saçak bar ýerinde bolar dokçulyk,
Ýöne şunam bilip goýsun köpçülik:
Pişik ýene supradadyr urulsa,
Urlan saýar – it saçakdan kowulsa.

Degışme

Bir oglana:

- Mirasyna eýe bolmak üçin kakaň ölmegini isleýärsiňmi? – diýdiler.

Ol:

- Ýok, islämok. Ýöne ony öldürmeklerini isleýärim. Şonda men diňe bir mirasa eýe bolman, eýsem gan hakyna hem eýe bolaryn – diýipdir.

Kytga

Söýer perzent maly üçin kakasyn,
Islär ataň däl-de, malyň galmasyn.
Ölümne, mirasa – bor diýse boljak,
«Öldürsinler – diýer – gan hakyn aljak».

Degışme

Bir adam şahyryň ýanyna gelip, oňa ýazan beýdini okap beripdir. Beýdiň birinji setiri «r», ikinjisi bolsa »z» harpy bilen gutarýan eken. Şahyr oňa:

- Hany bu ýerde kapyýa? Ikinji setiriň soňy «z» bilen gutarypdyr ahyryn – diýipdir.

Ol hem aýdypdyr:

- Aý, ony «r» edäýeris.

Onda şahyr:

- Ýöne seniň beýdiňde «r»-dan soň «u», «z»-den soň bolsa «i» eşidilýär ahyryn – diýip seslenipdir.

- Bu akmaga bir seretseňizläň. Men oňa çekimsiz harp hakda aýdýaryn. Ol bolsa çekimliden söz açýar – diýip, gelen adam sesine bat beripdir.

Kytga

«Fathanyň» «kesreden» ýa-da «zammadan»
«Kesräniň»¹ paryhyny bilmeýän adam,
Öwgüdir sögünjiň, «goşgudyr», «arpaň»²
Tapawudyn aňman gaýşarar arkan.

Degişme

Iki şahyr saçagyň başyna geçdiler. Olaryň öňüne jele getirdiler. Ol şeýle bir gyzgyndy. Olaryň biri beýlekisine şeýle diýdi:

- Bu jele seniň tiz wagtdan jähennemde içjek gaýnag suwuňdan we gaýnag iriňindenem has gyzgyn eken.

Beýleki biri bolsa:

- Sen şygrylaryňdan bir beýdi oka-da, şol ýere üfläp goýber. Şonda sen hem rahatlanarsyň, beýlekilerem – diýip jogap beripdir.

Kytga

Sowuk setirlerden bir beýt tараşlap,
Dowzahyň işigne ýazsaň nagyşlap,

---

¹ Arap ýazuwynda «fatha», «kesre», «zamma» ýaly goşmaça bellikler gysga, käbir harplaryň öňünden gelende bolsa uzyn çekimlileri aňladýar. Fatha – «a», «kesre» - «i», zamma - «u» sesini berýär.

² Arap dilinde goşgy – «şygyr», arpa – «şagyr» sözi bilen aňladylýar. Olaryň ýazylyşy birmeňzeş bolup, olar diňe goşmaça bellikler arkaly tapawutlandyrylýar. Bu ýerde çalasowatlylar hakynda aýdylýar.

Öçer dowzah ody, ýok bolar narlar¹,
Gaýnan suwlar buza dönüp sowarlar.

Degişme

Bir şahyr Sahyp ibn Abbadyň² ýanyna her beýdi başga bir diwandan we her manysy başga bir şahyryň setirlerinden bolan bir kasyda düzüp getirdi. Sahyp:

- Sen biziň üçin täsin bir düýe kerwenini getirdiň! Ýöne, kimdir biri kerweniň hataryny bozaýsa, onda düýeleriň hersi bir sürä ýöneler – diýdi.

Kytga

Agşam goşgularňy dynman magtadyň,
Baldan ýokumlydyr diýip nygtadyň,
Özgeleriň şöhratyny jemläpsiň,
Şahyrlaryň beýdin-beýde ýelmäpsiň.
«Beýtler, öýüňize uçun!» diýäýsem,
Seň diwanyň boşap galmazmy, eýsem!

Degişme

Ferezdek atly şahyr Basra şasy Halydy³ öwdi we bu öwgüsi üçin ondan tamakin bolan zadyny alyp bilmedi. Şu iki sany iki beýdi bolsa şondan soň ony masgaralap düzdi:

---

¹ Nar – ot.

² Sahyp ibn Abbat (938-995) - meşhur arap kyssaçysy.

³ Halyt - Halyt ibn Abdylla (... - 743) – VII-VIII asyrdaky ýaşap geçen hökümdar..

Kytga

Aldandym Halydyň zerli işigne,
Sahydyr öýdüpdim bakyp eşigne,
Ýalňyşsam-da öwüp, men ondan, derhal
Aklyk aljaklaryň ilkinjisi däl.

Rubagy

Daşarysy bezelen bir öý görüp,
Öý eýesin taryp etdim eý görüp,
Hapalandy goşgym, günäkär özi –
Oň kimligin bilmän eken saýgaryp.

Haçanda, bu iki sany iki beýt Halyda baryp ýetende, ol şahyra mün dirhem iberipdir hem-de: «Bu dirhemleri al-da, sen içinden çykan we daşyňy hapalan manylary şu pullaryň kömegi bilen ýuw» diýip, habar ýollapdyr.

Kytga

Goý, öwülsin öwlen kişi, geňlemän siz öwülmesin,
Iberilen serpaýyna, goý aýdymçam öwelmesin.
Deňizden bir damja alyp, ýaşyryp öz hilesini,
Serpaý ýapýan ýuwjak bolýar aýdymçynyň kinesini.

Degişme

Bir şahyr tebibiň ýanyna bardy we oňa şeýle diýdi:

- Meniň ýüregimde bir zat düwün tutup dur. Ol meni şeýle bir köseýär, ondan ýaňa ähli beden agzalarym agyrýar we ähli gyllar bedenime tiken bolup çümýär.

Tebip juda pähimli kişi eken. Ol:

- Täzelikde, bir şygyr ýazypsyň, entek hiç kime-de okap bermänsiň şeýle dälmi? – diýdi.

Şahyr:

- Hawa – diýdi.

Ol:

- Oka – diýdi.

Şahyr okady.

- Ýene-de oka – diýdi.

Ol ýene-de okady.

Tebip:

- Tur, indi gidiber, sen dertden gutuldyň. Köňlünde düwün tutup duran zat şu şygyrlaryň eken. Olaryň sowuklygy sebäpli sen şu derde ýolugypsyň, indi olary ýüregiňden daşary çykaryp halas bolduň - diýdi.

Kytga

Bu goşgy nähili? Ol hakda dana
Diňe «biderek» diýp bilerdi, ýöne;
Okasaň, okasaň - şol seniň emiň,
Ysytmaň aýrylar, ýylar bedeniň.

Degişme

Bir wagyzçy münberde tagamsyzdan-tagamsyz bir şygyr okady we magtanmak üçin şeýle diýdi:

- Walla, men muny namaz wagtynda düzdüm.

Şol ýerde duranlaryň biriniň aýdan sözi gulagyma kaklyşdy:

- Namaz wagtynda düzülen bu şygyr şeýle tagamsyz bolsa, bu şygyr düzülende okalan namazyň nähili tagamy bolup biler?

Kytga

«Ýassy namazynda düýn gije düzdüm,
Diýdiň sen: - Bu şygyr şygyrdan üstün!»
Wah, bu şygyr – seniň içinden çykan –
Namazyň, täretiň bozaýan eken.

* * *

Bir şahyr okady, eşitmändim ozal,
Içinde bir «elip» bolmadyk gazal.
Diýdim: «Mundan oňat bolarmy senet,
Ähli harpy taşlap ýazypsyň, seret!».

* * *

Düýn sen okap berdiň maňa bir matlak¹,
«Bahr² göwheri ol!» bolmaz at dakmak.
Ol bahra gark boljak özüňmi, ýeri –
Onuň her misresi³ bir bahryň düri.

* * *

Ne okap bil, ne ýazyp bil-deň bolsun,
Şygryňda ne ölçeg, ne äheň bolsun, -
Şahyr däl diýmezler, onda gör kimsiň?
Pygambere şek ýetirme – erkinsiň!

---

¹ Matlak – gazalyň ýa-da kasydanyň ilkinji beýdi.

² Asyl nusgada «bahr» sözi arkaly iki many: «deňiz» we «goşgy ölçegi» manylary deň derejede aňlanylýar.

³ Misre – beýdiň ýarysy; goşgynyň bir setiri.

Allamyrat Muhammedowyň çeken suraty.

ÝEDINJI BAG

Sözüň sergin bagynda kapyýa çöpleýän guşlar we şygryýetiň şekerçiňriklerinde oturyp aýdym düzýän bilbiller hakynda

Gadymy danalaryň kesgitlemegi boýunça, şygryýet hyýal bilen baglanyşykly aňlatmalardan düzülen sözdür. Başgaça aýdylanda, onuň maksady diňleýän adamyň hyýalynda şol adamyň bir zady kabul etmegine ýa-da etmezligine sebäp bolup biljek aňlatmalary janlandyrmakdan ybaratdyr. Bu aňlatmalaryň hakykatdygynyň ýa-da däldiginiň we diňleýjiniň olaryň hakykatlygyna ynanýandygynyň ýa-da ynanmaýandygynyň ähmiýeti ýokdur. «Şerap – tolkunyp ýatan ýakut», ýa-da «Bal – balarysy tarapyndan öndürilýän aý ýa-da duzly jisimdir» ýaly aňlatmalar şeýle aňlatmalardandyr.

Soňky döwrüň danalary bu hakda gürrüň edip, ölçegi we söz sazlaşygyny göz önünde tutýarlar.

Şygryýete umumy kesgitleme berlende bolsa, diňe ölçege we söz sazlaşygyna ähmiýet berýärler. Şeýlelikde, şygryýet ölçege salnan sazlaşdyrylan sözdür. Onda hyýalyň barlygy ýa-da ýoklugy, şonuň ýaly-da hakykatyň beýan edilýändigigi ýa-da edilmeyändigigi onçakly ähmiýetli däl.

Hakykatdanam şygryýet, gör, nähili ajaýyp, onuň mertebesi, gör, neneňsi belent, onuň orny, gör, neneňsi ýokarda. Men haýsy mertebäniň şygryýetiň mertebesinden

ýokarydygyny bir bilsedim! Eýsem, bu täsinlikden uly täsinlik
barmyka?!

Mesnewi

Ýer ýüzünde şygryýetden gözel zat
Gördümikä, duýdumyka adamzat!
Oň üstünden hökümiňi ýöretseň,
Nädip guwanmajak bu bagta ýetseň!
Täze ýürekleri tabyn etmekde,
Söz äheňe çolanýandyr, elbetde.
Täsin bezelen ol äheň eşigi,
Ony kemsiz bezän söz sazlaşygy.
Eşik topuklary ýapyp dur, gizläp,
Aý bolup nur saçýar, ýaňaklar gözläp.
Zemine düşürdi güjeňläp halyn,
Teşbihiň¹ hökümi asmanyň Aýyn.
Bir gezekde ýesir düşdi mün aşyk,
Köpler akylyndan gitdi azaşyp.
Çekip şygryýetiň inçe näzini,
Onuň zülpleriniň her bir taryny;
Tejnis² bilen daraýarlar, öryärler,
Höwes bilen syn edýärler, görýärler.
Asal ýaly şygryetiň posasy,
Dür seçdirýär oňa tersi³ kadasy.
Gözleriniň gyýa bakan mahaly,
Aňyňa al salýar yham⁴ arkaly.
Mejaz¹ buýralary göýä ki matal,

---

¹ Teşbih – meňzetme, deňeşdirme.

² Tejnis – söz oýnatma.

³ Tersî – sesleriň we sözleriň sazlaşyk täri.

⁴ Yham – bir sözi iki manyda aňladyp bilmek täri.

Mañlaýda mekirleç towlanyp ýatan.
Hakykaty wagtyna çen garaşyp,
Üm perdesi bilen sakla ýaşyryp.

Ýeke-täk Hudaýyň (goý, Ol şöhratlansyn we mertebesi belent bolsun!) Gurhanyň öýkünip bolmajak täsinlik bolan aýatlaryndan: «Bu şahyryň aýdan sözi dälidir» diýmek bilen olaryň goşgudygy baradaky toslamanyň tegmilini ret ediş suwy bilen ýuwmagy hem-de ony beýan edeniň dilewarlyk baýdagy bilen: «Hawa, ol şahyrdyr», «biz oňa şygry öwretmedik, munuň oňa geregi ýok» diýen kesgitleme bilen mukaddeslik derejesine çenli ýokary götermegi şygryýetiň aslynda ýazgarylмага mynasyp işdigi hakyndaky, şahyryň bolsa, goşgy düzüýänligi üçin, gyjalata we teýenä mynasyp adamdygy hakyndaky pikiriň esaslandyrmasy dälidir, tersine hökümi güýçli Ýaradan tarapyndan ýokardaky sözler akyly gowşak adamlaryň Gurhanyň gurluşyny şygryýete bolan ymtylyşyň dördendigini aýtmazlyklary üçin, kitaplaryň iň mukaddesini jar edene² (goý, Hudaý ony ýalkasyn we günäsini geçsin) duşman adamlaryň ony şahyrlaryň hataryna goşmazlyklary üçindir. Eýsem, bu şygryýetiň mertebesiniň belentdiginiň we şahyryň derejesiniň ýokarydygynyň açyk subutnamasy dälmi?!

Kytga

Goşgynyň mertebesi nähili belent, emma,
Pygambere düşünmän geregiçe – laýyklyp,
Biljek bolup, Gurhanyň nireden gelenini
Nätdiler Muhammedi şahyrlykda aýyplap!

---

¹ Mejaz – göçme manyly aňlatma.

² Muhammet pygamber göz önünde tutulýar.

Şygryýetiň kasyda, gazal, mesnewi, kytga, rubagy ýaly birnäçe görnüşleri bardyr. Şahyrlar şolary peýdalanmakda biri-birlerinden tapawutlanýarlar. Şahyrlaryň bir topary şol görnüşleriň hemmesine erk edýärler we hemmesinden peýdalanýarlar. Beýlekileri bolsa diňe käbir görnüşlerine ýykgyň edýärler. Mysal üçin, köne şahyrlar öwgi, öwüt-ündew we şoňa meňzeş häsiýetli kasydalara üns beripdirler. Olaryň käbiri mesnewä-de üns beripdir. Olaryň tersine, täze şahyrlaryň köpüsi gazal düzmek ýoly bilen gidýärler.

Şahyrlaryň sany biserhet çäksizdir. Olaryň her biri hakynda jikme-jik gürrüň bermek, biziň mümkinçiliklerimizden daşdadyr. Şonuň üçin hem diňe has şöhratly şahyrlaryň käbirini ýatlamak bilen oňmaga mejbur bolýarys.

* * *

Rudaky¹ – (Allatagala oňa rehmet etsin!) Mawerannahrdan bolup, ol eneden batyl bolup dünýä inýär². Emma şeýle bir başarjaň we zehinli bolupdyr, welin, sekiz ýaşyna ýetende Gurhany hatm edip³, karylyga⁴ ýetipdir. Şeýle hem şygry düzmeklige başlapdyr. Mylaýym owazy bolupdyr, aýdym aýdypdyr we udda⁵ saz çalyppdyr. Bu saz guralynda saz

---

¹ Rudaky - täjik - pars nusgawy şygryýetiň düýbünü tutujy Abu Abdylly Japar Rudaky Samarkandy (... - 941).

² 1956-njy ýylda antropolog M. M. Gerasimow Rudakynyň mazaryny açyp görüp, kelleçanagyny barlag edende, onuň eneden dogma kör bolmandygy, kämillik ýaşyna ýeten çagalarynda zorluk bilen gözünüň kör edilendigi baradaky netijä gelýär.

³ Hatm etmek – Gurhany boýdan-başa ýatdan bilmek.

⁴ Kary – Gurhany ýatdan bilýän adam.

⁵ Ud – kirişli saz guralynyň bir görnüşi.

çalmaklykda ussat bolupdyr. Nasr ibn Ahmet Samany¹ ony öz terbiýesine alypdyr.

Aýdyşlaryna görä, onuň iki ýüz guly we dört ýüz düýeden-de artyk öý goşy we ýüki bolupdyr. Ondan soňra hiç bir şahyr şeýle baýlyga eýe bolmandyr.

Rowaýatçylaryň kepil geçmegine görä, onuň şygrylary ýüz depderden ybarat bolupdyr. «Şerhi Ýemini» taryhynda habar berlişine görä, onuň şygrylarynyň sany bir million üç ýüz beýde ýetipdir.

Şeraby sypatlandyryýan şu beýtlar şonuňkydyr:

Kytga

Şerap däl-de, hakyk² ol,
Eredilen hakyt ol!
Görün-ä meňzeşligin:
Biri – doň, biri ergin!..

Nesihat barada şeýle diýipdir:

Kytga

Gel, oňatja nazar aýla, töwerege – durmuşa,
Ondan many alyp bilseň, nesihat ol durşuna:
«Özgäň günün arzuw etme, bes et – diýýär - ahyňy,
Köp kişiler, seniň günün arzuw edýär ahyry».

---

¹ Nasr ibn Ahmet Samany (914-943) - samanylar hanedanlygynyň hökümdarlarynyň biri.

² Hakyk – gymmatbaha daş.

Käbir taryhy ýazgylarda aýdylşyna görä, Nasr ibn Ahmet Buharadan Maru-şahu jahana sapara gidipdir we onuň ol ýerde bolmak mütdeti uzalypdyr.

Döwlet agzalary Buharanyň we ol ýerdäki köşkdür bag-bakjalaryň zaryny çekip başladylar. Olar Rudaka uly engamlar wada berip, Buhara tarap ýöneldiriji we gaýtmak meýlini oýandyryjy birnäçe beýt aýtmagy we göwnejaý bir wagtda ony udyň owazyna goşup, hiňlenip bermegini haýyş etdiler.

Bir gün säher bilen patyşa irki içgisini içip oturan wagty, şahyr şu beýtlere udyň owazyna goşup aýdyp berdi:

Kytga

Mulýan¹ taýdan mymyk şemal saz edip, ösmäge gelýär,
Atyr ysy müşk kokaýar – gelýär ýar, messana gelýär.
Amyderýanyň çagyly – aýagmyň astynda haly,
Haly üstünde mübärek gadamyn basmaga gelýär.
Jeýhun suwy daşyp akýar, atymyzyň bilinden ol,
Ýüzin salyp bedewlerimiz suwy böwüsmäge gelýär.
Eý Buhara! Begen, guwan, ömür – salyň uzak bolsun,
Öňünden çykyp garşy al, şa saňa myhmana gelýär!
Şa asmanyň Aýy erer, Buhara bolsa asmandyr,
Ýalkym saçyp ýoly bilen dolan Aý asmana gelýär.
Şa serwidir hoş saýaly, Buhara bolsa bossandyr,
Belent başly syrdam serwi, mesgeni bossana gelýär!

Bu beýtlere oňa şeýle bir täsir etdi welin, ol öý eşikleri we aýakgaby bilen dessine ata atlandy we bir menzil ýol ýöredi.

---

¹ Mulýan – Buharanyň golaýyndan akyp geçýän kiçeňräk derýa.

Käbir başga taryhlarda bu hekaýatyň Soltan Sanjara¹ we Emir Muezzä² degişlidigi hem aýdylýar. Hakykatyny Hudaý bilsin!

* * *

Dakyky³ (Alla oňa rehmet etsin!) gadymy şahyrlaryň biridir. «Şanamanyň» başlangyjyny şol ýazypdyr. Ýigrimi müň beýde golaýyny ýazandan soň, Firdöws⁴ ony tamamlapdyr.

Şu iki beýt onuň aýdan jümlelerindendir:

Şygyr

Il içinden asly peri söýgüli ýar saýladym men,
Peri sypat gül ýüzüne bakyp-bakyp doýmadym men,
Leşger gitdi, şol leşgeri ýeňen gözəl bile gitdi,
Leşgerden bolan birine köňül bermäň - ýele gitdi.

Bu kytga hem şonuňkydyr:

Kytga

Men bu ýerde uzak galdym, hor boldum,
Öň ezizdim, köp eglenip har boldum.

---

¹ Soltan Sanjar - Seljuk türkmenleriniň hökümdary (1108-1157).

² Emir Muezzi - Soltan Sanjaryň köşgünde gulluk eden şahyr. 1126-njy, käbir maglumatlarda 1147-nji ýylda aradan çykýar.

³ Dakyky - Abu Aly Muhammet Dakyky Balhy (... - 977) - pars dilinde ýazan görnükli şahyrlaryň biri.

⁴ Firdöws - Abylkasym Firdöws Tusi (941-1020/1025) - meşhur «Şanamany» döreden söz ussady.

Suw howuzda sadyr atar köp ýatsa,
Porsap gider, heňläp galar kapasda.

* * *

Ymara¹ (Alla oňa rehmet etsin!) hem gadymy şahyrlaryň biridir. Ol samanlylar döwründe ýaşap geçendir. Ol hoşgylaw we ýürege ýakyn goşgulary ýazypdyr.

Şu iki beýt şonuň şygrylaryndan:

Şygyr

Kümüş garlar öz ornuny
Zümerrete bagyşlady.
Kaşmirlileň suratlary
Bahar bagyn nagyşlady.

Bu kytga hem şonuňkydyr:

Kytga

Seni men-menliksiz ýaratdy dünýä,
Niçe ezizleri hor etdi pany dünýä.
Dünýä söýýän - margir², dünýä - ýylandyr,
Bu dünýä margirden aryn alýandyr.

Bir gün şygyr okaýjy tarykat soltany Şyh Abu Seýit Abul Haýryň (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) ýanynda şu beýdi okady:

---

¹ Ymara - Abu Mansur Ymara Merwezi - X asyryň ikinji ýarymynda XI asyryň başlarynda ýaşan şahyr.

² Margir – ýylan tutujy.

Şygyr

Gazalymda men gizlenip ýataryn,
Okanyňda dodagyňdan öperin.

Şyh wagtyhoş boldy we ol:

- Bu şygyr kimiňki? – diýip sorady.
- Ymaranyňky – diýdiler.

Ol:

- Turuň, oňa zyýarata gideliň - diýip, buýruk berdi we ähli müritleri bilen onuň mazaryna zyýarat etmäge gitdiler.

* * *

Unsurý¹ (Alla oňa rehmet etsin!) öz döwrüniň tanymal şahyrlarynyň biri bolupdyr.

Eminuddöwle Soltan Mahmyt Söbüktegin ogly ony kabul etmek üçin çagyrdy. Şu aşakdaky iki beýtde ol ony taryplapdyr:

Kytga

Şeýle şa sen, Maşrykda hem Magrypda, umuman,
Jöhid-u, otparaz-u, haçparaz-u, musulman.
Alla mynajat edip, diýýär her dogasynda:
«Ýa Rep! Öwgä mynasyp Mahmyda eçil iman!».

Bu rubagy hem şonuňkydyr:

---

¹ Unsurý - Abylkasym Hasan Unsurý Balhy (... -1039) - Mahmyt Gaznalynyň köşgünde «şahyrlar şasy» hasaplanan şahyr.

Rubagy

Zülpün ujy alypdyr ýüregiňden reňkini,
Wepa, mähir syrmandyr ýürekdäki kiriňi,
Könlümden mum alarlar, daş çykaryp köňlünden
Kemeldip köňüldäki haýbatly pikiriňi.

Ýene-de onuň ýaňky ady agzalan soltanyň öwgüsinden bezelen birtopar mesnewileriniň bardygy hakynda gürrüň berilýär. Olaryň biri «Wamyk - Uzradyr». Emma bulardan hiç-hili yz galmandyr.

* * *

Asjady¹ (Alla oňa rehmet etsin!) merwlidir. Eminuddöwläni² öz şygrylary bilen öwen şahyrlaryň biri. Onuň Hindistan ýeňşi bilen gutlap ýazan bir kasydasy bar. Ol kasydanyň başlanyşy şeýle:

Şygyr

Öňden görüji şahymyz ýöriş etdi Sumnata³,
Ol hakdaky gürrüňler öwrülýär rowaýata.

Gawun hakynda bolsa şeýle diýýär:

---

¹ Asjady (... - 1041) - Mahmyt Gaznalynyň köşgünde gulluk eden şahyrlaryň biri.

² Eminuddöwle - Mahmyt Gaznaly.

³ Sumnat - Hindistanda bir şäher.

Tagamy-bal tagamy, ysy onuň müşk ysy!
Reňki sary mahmaldan – gelip duran yşk ysy!
Eger ony kim ýarsa, ýigdeler şol dem on aý.
Tutuşlygyna bolsa ýalkym saçýan dolan Aý.

* * *

Farruhy¹ (Alla oňa rehmet etsin!) hem Soltan Mahmyt zamanasynda ýaşady we onuň sylag beren engamlaryndan bir näçe mal edindi. Samarkanda seýran etmäge ýola düşdi. Bu ýurda golaýlaşyp gelýärkä, galtamanlar onuň elindäki bary-yoguny taladylar. Ol Samarkanda geldi, ýöne özüni tanatmady. Birnäçe gün şol ýerde boldy. Şu kytgany döretdi, soň yzyna dolandy:

Kytga

Gördüm Samarkandyň ähli baýlygyn,
Seýr etdim dag-dere, oba, baglygyn.

Jübimiň - kisämiň puldan boşlugy,
Elden aldy şatlyk, köňül hoşlugy.

Şeýle diýendirler barça bilimdar:
Köwser suwy birdir, sekiz jennet bar.

Bu ýerde mün köwser, mün jennet gördüm,
Emma egsilmedi teşnelik derdim.

---

¹ Farruhy - Abylhasan Aly Farruhy Sistany (... -1041) - Mahmyt Gaznalynyň köşgünde gulluk eden şahyrlaryň biri.

Gözün nygmat görer, dirhem ýok elde,
Göýä altyn jamda – kesilen kelle.

* * *

Firdöwsî (Alla oňa rehmet etsin!) tuslydyr¹. Ol zehinli we kämilligiň ýokary derejesine ýetendir. «Şanama» ýaly eseri bolan adama başgalaryň öwgüsiniň we taryplamasynyň hajaty ýok.

Aýtmaklaryna görä, ol daýhançylyk bilen meşgul bolupdyr. Özüne zulum edilenligi sebäpli, aryny almaga hemaýat gözläp, Soltan Mahmydyň tagtyna, Gazna tarap ýola düşýär.

Ol ýere baryp, bir bagçylyga ýetipdir. Ol ýerde üç sany adamyň söhbete gyzyşyp oturandyklaryny görüp öz-özüne: «Olaryň ýanyna baraýyn, halyndan habar bereýin» diýipdir. Haçanda olara golaýlaşanda, oturanlar tisginşip gidipdirler. Olar öz aralarynda: «Ol biziň söhbetimizi bozmakçy bolýar. Geliň, gowusy ol biziň ýanymyza gelende: «Biz patyşanyň şahyrlarydyrys, şahyrlardan özgeler bilen biz söhbet etmeýäris» diýeliň we dördünjisi bolmadyk üç sany misre aýdalyň. Soňra bolsa: «Dördünji misräni aýdan adam bilen söhbet ederis, bolmasa-da bizden eliňi çek» diýeliň - diýişipdirler.

Olaryň ýanlaryna ýetende, öz gelen kararlaryny oňa aýdypdyrlar. Ol olara: «Misreleriňizi okaň» - diýipdir.

Unsurý okady:

---

¹ Tus - Horasanda (häzirki Eýranyň gündogarynda) bir şäher.

Misre

Aýda-da seniňki ýaly parlap duran ýañak ýok.

Farruhy okady:

Misre

Gül-gülşende ýañagyňa reňkdeş bir çeçek ýok.

Asjady okady:

Misre

Jandan öter kirpigi ok, jan alar gamzasy dek.

Firdöwsi bu üç misrāni eşiden badyna, olaryňkyň yzyna goşup okady:

Misre

Paşan¹ bilen söweş guran ol Giwiň² naýzasy dek.

Olar muňa haýran galdylar, ondan «Giw we Paşan» hakyndaky hekaýany aýdyp bermegini soradylar.

Ol gysgajyk gürrüň beripdir.

Şondan soňra ol soltanyň mejlisine düşdi we onuň hormatyna mynasyp boldy. Soltan oňa: «Biziň mejlisimizi firdöwse³ öwürdiň» diýdi. Şu sebäpli ol «Firdöwsi» tahallusyny aldy.

---

¹ Paşan - «Şanamanyň» bir gahrymany; turanlylaryň patyşasy Afrasiabyň kakasy.

² Giw - «Şanamanyň» bir gahrymany; Eýranly serkerdeleriň biri.

³ Firdöws – bir jennetiň ady.

Birnäçe wagt geçenden soňra oňa «Şanamany» ýazmaklyk tabşyryldy. Müň beýdini ýazyp, soltanyň huzuryna alyp geldi we uly öwgä mynasyp boldy. Soltan oňa gyzyldan müň altyn dinar bermekligi buýurdy.

Soňra otuz ýylyň dowamynda «Şanamany» ýazyp gutarýar we ony soltanyň huzuryna getirýär. Edil öňki bolşy ýaly, ol her bir beýdi üçin bir altyn dinar umyt edýärdi. Gysganç içigaraalar: «Bir şahyra munça zat bagyşlanar ýaly, onuň nämä geregi bar!» diýdiler we wadalarynda durman, ony altmyş müň dirheme getirdiler. Firdöwsî muňa örän ynjady.

Aýtmaklaryna görä, şol dirhemleri getirenlerinde, şahyr hammamda eken. Hammamdan çykanda ýigrimi müň dirhemi hammamça, ýigrimi müň dirhemi birnäçe gezek içgi getireni üçin şerapça we ýigrimi müň dirhemi bolsa şol dirhemleri getirenleriň özlerine berdi. Soltany kyrk beýt bilen masgaralady.

Şu beýtlər şolardandyr:

Mesnewî

Şa bolan bolsady şanyň atasy,
Başyma täç, egnime don atardy.

Beýik bolmandygy üçin neslinde,
Beýikleri diňlemedi aslynda.

Ajy miwe bir daragty göçürüp,
Jennetiň bagynda ekseň geçirip;

Suwsan çagy jennet suwundan ýaksaň,
Köküne bal garyp, şeraplar dökseň;

Bir gün baryp görseň ýaňky agajy,
Hasylllandyr, emma miwesi – ajy.

Şondan soňra ol gizlendi. Ony näçe gözleseler-de tapmadylar.

Şondan birnäçe wagt geçenden soňra Hoja Hasan Meýmendi¹ wezirlik derejesindekä şıkar wagtynda «Şanamadan» şol wagtky ýagdaýa laýyk birnäçe beýt okady. Ol soltanyň göwnüne örän hoş ýakdy. «Bu şygry kimiňki?» diýip sorady. Ol: «Firdöwsiniň şygry» diýdi.

Soltan öz eden işine puşman etdi we oňat halatlar bilen birlikde, altmyş müň altyn dinary Firdöwsä eltip bermekleri üçin Tusa ibermeli diýip perman berdi. Emma täleý ýardam etmedi. Bu bagyşlanan sowgatlary şahyra gowşurmak üçin Tusuň bir derwezesinden girenlerinde, onuň beýleki derwezesinden Firdöwsiniň tabydyny çykardylar.

Ondan mirasdüşer bir gyz galdy. Bagyşlanan sowgatlary oňa tekliپ etdiler. Ol adamlaryň ýokary derejesini görkezdi we kabul etmedi, «Meniň durmuşymda ýaşamaga ýeterlik mal-u-nygmatym bar, muňa mätäçligim ýok» diýdi.

Soltanyň sowgat iberen adamlary ýaňky pullaryň hemmesini şol ýerde bir kerwensaraý gurmaklyga harçladylar.

Kytga

Adam gadyryn bil ýagşy, egilen asmana bak,
Ol hadysdan ok atanda soňunda egri pelek,
Mahmydyň şöhraty gitdi, bir gury sana galdy,
«Firdöwsiniň gadyryn bilmedi» diýen efsana galdy.

---

¹ Hoja Hasan Meýmendi (... -1032) - 1010 (ýa-da 1013) - ngy ýyldan 1024-nji ýyla çenli Mahmyt Gaznalynyň weziri bolýar.

Nasyr Hysrow¹ – Hysrow Ensarynyň ogly bolup, ol şygryýet sungatynda ussat we pelsepe ylmynda kâmil bolupdyr. Emma ony dinsizlikde, hudaýsyzlykda we näletkerdelikde aýyplapdyrlar.

Onuň «Saparnamasy» bardyr. Ol köp ýurtlara sapar edipdir we alymlar bilen bolan söhbetlerini şygry geçiripdir. Onuň aşaky beýtlərini Aýnal Kuzat² (goý, onuň syry mukaddes bolsun!) «Zübdetül-Hakaýyk» kitabynda getiripdir:

Kytga

Bulgurlylardandyr ezýet belasy,
Bulgurlylaryň-da ýokdur günäsi;

Eşit, nadyl bolma meniň sözümden,
Eý Alla! Bu bela, pitne özüňden;

Muny eşdip bolýar her bir isländen,
Türkana hüýrleri Bulgurystandan,

Halky bozmak üçin getirýärmişler,
Aý kimin hüýrlerde dodag-u-dişler,

Gözel ýaradylan – edýär janserek,
Yşgynda dodagyň dişlemek gerek.

---

¹ Nasyr Hysrow - Nasyr ibn Hysrow Kubadiany (1004-1072) - görmükli şahyr we pelsepeçi alym.

² Aýnal Kuzat- sözme-söz kazylaryň esasy (esasasy) diýmekdir. Sopy şahyr Abylfazaýyl Abdylla Miýenji (XII asyr) özüniň wezipesi boýunça şeýle atlandyrylypdyr. Hemedandan bolany üçin oňa Aýnal-Kuzat Hemedany hem diýilýär.

* * *

Azreki Harawy¹ - (Alla oňa rehmet etsin!) şygryýet kadalaryna ussat we hikmet ylmynyň kanunlarynda kämildi.

Bir gezek onuň goşgulary bilen öwgüsini ýetirýän patyşasy näsaglady we erkeklik güýjünden mahrum boldy. Tebipler ony sagaltmakdan ejiz geldiler.

Şonda Azreki «Elfiýe we Şelfiýe kitaby» («Erkeklik we zenanlyk güýji hakynda kitap») şygrylar bilen teswirledi we ony suratlar bilen üpjün etdi. Soňra ol patyşanyň gullaryndan birini bir kenizek bilen nikalady. Olara patyşanyň haremhanasyndan, patyşa bilen aralarynda ýönekeýje agaç gözenekli diwardan başga hiç zat bolmadyk bir ýer berdi. Ol kitaby bolsa, olaryň öňlerinde goýdy we edil şol suratlarda görkezilişi ýaly biri-birine ýakynlaşmaklaryny buýurdy. Patyşa bolsa şol agaç gözenekli diwaryň aňyrsynda olara duýdurmazdan seredip durmaklygyny emr etdi. Beýle herekete birnäçe gezek tomaşa edenden soňra patyşanyň tebigy hyjuwy täzeden oýandy. Bövet bolup duran, edil peýniriň maýasy ýaly bolup, doňup galan jisim akabadan pürkülip çykdy we onuň maksady hasyl boldy.

Şeraby sypatlandyryýan şu beýtlere onuň şygrylaryndan:

Kytga

Eý, saky! Lagyl reňkli meýi getir bu ýana,
Nurundan pikirleriň - gül, gözyetim – gülhana.

---

¹ Azreki Harawy - Zeýnetdin Abubekir Azreki Harawy XI asyr şahyry.

Peri onuň yşgynda geçirse gijesini,
Adamdan gizläp bolmaz onuň netijesini.

Reňki dury akyldan, ýyldyzlardan röwşen ol,
Ruhdan sap, anbardan hoş ysly gül-gülşen ol.

Emir Muezzi - (Alla oňa rehmet etsin!) Muezzud-dünýäweddin Sanjar bin Mälikşanyň döwleti zamanyn-da ýaşady we ol ony öwen şahyrlaryň biridir. Muezzi onuň goldawy bilen ýokary derejä galypdyr. Onuň zamanyn-da özüne nesip eden şeýle üstünlik, şan-şöhrat we uly dereje az sanly şahyra miýesser edipdir.

Aýtmaklaryna görä, şahyrlardan üç kişi, üç döwletde kimseleriň ýetip bilmedik bagtly ykbalyna miýesser bolupdyr: Samanylar zamanasynda Rudaky, Mahmydyň döwletinde Unsurý we Sanjaryň döwletinde bolsa Muezzi.

Onuň wepat bolmagynyň sebäbi şudur. Bir gün soltan öz çadyrynyň içinden ok atýardy. Ol bolsa çadyryň daşyn-da durdy. Birdenkä ok ýalňyş atyldy we oňa degdi. Ol ýykyldy we jan berdi.

Şu birnäçe beýt onuň sygyrlaryndan:

Kytga

Näzliň üzüm hoşasyn gap üstünde goýmasy,
Çyn heýkeltarasynyň göýä, salan tagmasy.

Olar beýle görnüşi heý, bilermi döredip,
Boýun sundy barysy gözellige seredip.

Ak ýüze gelşik beren dodaklaryň müşkünden,
Ýanyň ýere berdiler jyda düşüp küşdünden¹.

Müşke batan garynjaň, ýapragynda bägülň,
Nagyş ýaly yzy bar, syn etmäge säginiň.

Arap dilinde goşgy ýazýan şahyrlaryň äheňinde ýazan
kasydasyndan birnäçe beýt:

Şygyr

Kerwenbaşy, ýetdik ýar diýaryna!
Şu ýerde aýak çek, zar didaryna.

Öýüni doldursyn kalbymdaky hun,
Yzlaryň gark etsin gözýaşym - Jeyhun.

Eýwanda – kejebe, gözüm görmeýär,
Çemenlikde-de ýok serwi boýly ýar.

Ýar bagyny bu gün mesgen eýleşmiş
Tilki, şagal-möjek, baýguş, garaguş.

Abdylwasy Jebeli² (Alla oňa rehmet etsin!) zehinli, kämil
we ussat şahyrlaryň biridir. Ol iki dilde: pars we arap dilinde
şygyr ýazypdyr. Hiç kim onuň şeýle beýt bilen başlanýan
kasydasyna şowly jogap berip bilmändir:

---

¹ Küşdünden jyda düşmek – tapdan düşmek, güýçden aýrylmak.

² Abdylwasy Jebeli - XII asyryň birinji ýarymynda ýaşan şahyr. Esasan
Gaznada we Hyratda ýaşapdyr.

Kim görüpdür näzeniniň şeýle ajaýp möwsümin? –
Gözi - nerkes, ýüzi – bägül, zülpi – ýüpek, göwsi – gül.

Öz kasydalarynyň birini bolsa ol şeýle başlapdyr:

Şygyr

Älemde senden beter köňlümi awlaýjy ýok,
Şäherde senden beter kalbymy çawlaýjy ýok.

Gyrmyzy bägül seniň terlikden al ýüzleriň,
Nazar salsam gamaşar seniň nerkes gözleriň.

Bägül bolup açylýan mydam duşuşyp gezsek,
Başymy aşak salýan aýralykda nerkes dek.

Edip Sabyr¹ - (Alla oňa rehmet etsin!) ajaýyp şahyrana zehiniň, aýdyň akylyň we bilimiň eýesidir. Öz goşgularynda gaýtalanmajak inçelige we misilsiz näziklige ýetdi, iň bir ajaýyp şahyrlar hem onuň özlerinden rüstemdigini boýun alardylar. Mysal üçin, Enweri² öz kämilliklerini sanap geçýän bir kytgasynyň soňunda ony özünden ýokarda goýýar.

---

¹ Edip Sabyr - XII asyryň birinji ýarymynda ýaşan we Soltan Sanjaryň köşgünde gulluk eden belli şahyrlaryň biri.

² Enweri - Awhadeddin Muhammet Enweri (... -1169) - ajaýyp şygyr ussady.

Şygyr

Goý... Goşgyny päk, arassa duýgy bilen bezeýärin,
Sabyr ýaly bolmasam-da, Senaýa-ha¹ meñzeýärin.

Ynha Edip Sabyryň aýdan birnäçe beýdi:

Şygyr

Ýañaklaryň gözelligi ýada salýar Erem bagyn,
Agzyň süýji hem tagamly silsebiliň² özi agyn.

Silsebili tapmak üçin ýürek joşýar hyjuw bilen,
Zöhre deňleşip bilermi gözelligde bu suw bilen?

Seni görse öz görkünden Gün uýalar, eger bilseň,
Gözelligi sen Bagdadyň, gözelligleň Müsüri sen.

Gije-gündiz sen diýp dökýän gözyaşlarym sil ýalydyr –
Bagdat üçin Dejele³ ýaly, Müsür üçin Nil ýalydyr.

Büküldim men gamyş ýaly aýralygyň şumlugyndan,
Ýañaklarym gök nil boldy bu söýginiň ýumrugyndan.

Onuň goşgularynyň arasynda şular ýaly bir kytga-da bar:

---

¹ Senaýy- Abdylmejrit Senaýy (1080-1140) - şahyr, sopuçylygyň görnükli wekili.

² Silsebil - jennetiň süýji suwly çeşmesi.

³ Dejele – Tigr derýasy.

Kytga

Eý oglum! Bilseň, «döwet» galamy
Iş bitiriji – bagtyň guraly.
«Döwlet» eçiler döwet galamy
Baglasaň «elibe» hem «taga» «lamy»¹.

Enweri – (Alla oňa rehmet etsin!) dana, kâmil, dilewar we bilimli adam bolupdyr. Onuň şygryýetiniň ajaýyplygy we şygryrlarynyň inçeligi onuň zehinini we içki gözelligini doly derejede ýüze çykaryp bilýän ruhy belentliginiň kiçijik bir bölegidir. Aýdan sözleri giňden meşhurdyr we diwany ajaýyp şygryrlardan doludyr. Ine, onuň şahyrlara nesihat hökmünde ýazan bir kytgasy:

Kytga

Şahyrsumak sorady: «Ýeri, gazal düzyärmiň?»
Diýdim: «Indi medh² bilen häjwden³ el üzyärin».

Ol sorady: «Näm üçin – ondan elin üzmegin?»
Diýdim: «Ýalňyşlyk eken bu görnüşde düzmegim.

Gelmez eken bir bada ýalňyşmagyň hyjuwy,
Ýamanyň üç görnüşin: gazaly, medhi, häjwi –

---

¹ Şahyr bu ýerde «döwet» sözünden «döwlet» özüni ýasamak üçin «döwet» sözündäki «elip» («e») hem «ta» («t») harpyndan öň «lam» («l») harpyny ýazmagy gizlin şygyr täri bilen aýdýar.

² Medh – öwgi, tarypnama.

³ Häjw – satira, satiriki eser.

Üç nogsany kalbyma salan eken bilmezlik,
Nebis, gahar – ikisi, ýene – şöwketparazlyk¹.

Wah, bu şöwketparazlyk! Azar berýär gijeler:
«Saçyň - ýüpek, diliň - gant...» - ýazdygyňça süýjeler.

Ikinji bir duşmanym çapyp nebis atyny,
Uzyn günläp horlady, iýip kanagatyny.

Haçan, kimden baş dirhem alyp borka diýdirdi,
Ýaranjaň hem hyzmatkär hatarynda köýdürdi.

Ýaraly köpek ýaly üçünjisi topuldy,
Kemsidilen köpekler, ganjyklaram tapyldy...

Bildim öte geçenmi, zordan sypdym olardan,
Hernä, Hudaý gorady ol açgöz mahluklardan.

Rehimdar Ýaradanyň rehmi indi guluna,
Diýdim: - Taňrym, öt günäm, gitdim duşman ugruna.

Gazal, ajy medh, häjwi oňaryn ýazman indi,
Pähmim, ruhum harlanma çekýärin arman indi.

Eý Enweri, är kişä ýaraşmaz boş ýañramak,
Är işini bitirdiň, göz aýla, daşyňa bak:

Halas bolmagyň ýoly – ýalňyz pāk gursak bolar,
Aýra düşmegiň ýoly – üç demlik pursat bolar!».

---

¹ Şöwketparazlyk – aýalbazlyk.

Aýdyşlaryna görä, bir gezek Guruň hökümdaryna Enweriniň özi hakda häjw düzendigini aýdypdyrlar. Guruň hökümdary Hyradyň hökümdaryna hat ýollapdyr. Hatda Enwerini öz ýanyna ugratmagy haýyş edipdir we şahyry örän gowy görýändigini ýazypdyr. Hakykatda bolsa ol Enwerini gola salyp, ýazan häjwi üçin ar almakçy eken. Hyradyň hökümdary onuň bu niýetini aňypdyr. Ýöne ol bu hakda Enwerä gös-göni duýduraýmandyr-da, Guruň hökümdarynyň haýyşy barada şahyra ýazan hatyna şu aşakdaky setirleri goşmak bilen çäklenipdir:

Şygyr

Mälim bolsun hemmä Ýeriň gazap bilen aýdan syry:
«Heläk etjek güýjüm bardyr, gorkuň eýmenç güýçlerimden.
Egleyärin ýylgyrşymda günleri hem asyrlary,
Gülki – meniň sözlerimde, gözýaş bardyr – işlerimde!».

Duýgur Enweri gürrüniň näme hakdadygyny aňypdyr we ol Hyradyň hökümdarynyň bu haýyşy ýerine ýetirmezligi üçin bir sebäp oýlap tapypdyr.

Ýöne Guruň hökümdary Enwerini öz ýanyna ibermek üçin ýene bir hat ýazypdyr. Bu gezek ol şahyry özüne berse, oňa müň goýun bermäge söz beripdir. Hyradyň hökümdary öz ynamdar adamsyny iberip, Enwerä şeýle diýmegi tabşyrypdyr:

- Sen muny islemeýänem bolsaň, Gura gitmeli bolarsyň, sebäbi saňa derek maňa müň goýun berýärler.

Enweri hökümdaryň ýanyna gelipdir we:

- Eý, patyşa! Sen başga bir hökümdaryň müň goýna çalyşmasy bolýan adamsynyň öz ýanynda mugtuna galmagyny islemeýärmiň. Ömrümiň ahyryna çenli seniň ýakynlaryň

arasynnda bolmaga we seniň aýak yzlaryňa öwgi dürlerini seçip
gezmäge maňa rugsat ediň.

Bu sözler Hyradyň hökümdarynyň gulagyna hoş ýakypdyr
we ol şahyry Guruň hökümdarynyň ýanyna ugratmandyr.

Reşiteddin Watwat¹ – (Alla oňa rehmet etsin!)
Mawerannahr şahyrlaryndan bolup, öz zamanasynda
şahyrlaryň ussady we halypasy bolupdyr. «Säher bossanlary»
diýen eser onuň goşgy düzüliş tärleri hakda ýazan eseriniň
biridir.

Ol käbir wezirlere ýüzlenip şeýle diýýär:

Kytga

Sen – wezir, men seni taryplaýaryn,
Ýöne boş gaýtarýaň meni aklyksyz.
Men wezir bolaýyn, meni tarypla,
Gaýtarmaryn şonda men seni haksyz.

Şu iki rubagy hem onuň kalbyndan çykan şygryrlardan:

Rubagy

Seni ýatlap, bu panyny ötürdim,
Habaryň ýok, neneň işler bitirdim.
Sensiz geçen pany özgelerdenem
Geçer diýip «huw-hak» diýip oturdym.

---

¹ Reşiteddin Watwat (1087-1182) - uly şahyr hem şygry nazaryýetçisi.

Rubagy

Dostumyň ýüz keşbi gözel – ornunda,
Gözümde dost keşbi – gözel ornunda,
Dost näme, göz näme – tapawudy ýok,
Ol – göz ornunda ýa göz ol ornunda!

Ämgak¹ - (Alla oňa rehmet etsin!) ol hem Mawerannahr şahyrlaryndan bolup, öz zamanasynyň şahyrlarynyň ussady bolupdyr.

Ynha, onuň adatdan daşary ýiti hem iňňän nepis iki setirli kasydalaryndan käbir setirler:

Şygyr

Ger, garynja dil açsa, gutarmazdy kyssasy,
Gylyňam jany bardyr, özüm onuň nusgasy!
Men garynja, – hem gyl men, kölegäm – gury göwre,
Ýürek – garynjaň gözi, duşuşyk küýsöp göwne,
Isleýär şol gözeli – zülpi-tar, bili – mürçe,
Magtanara zadym ýok, bolsam-da gyl, garynja.
Men şeýle bir igledim, hatda garynjaň gözem,
Meni gizläp saklasa, hiç kim tapyp bilmezem!
Özümi garynjadan hiç artyk saýyp bilmen,
Çünki, inçejik gyl men, mürçedenem² ýeňil men!

Suzany³ – (Alla oňa rehmet etsin!) Nesefde doglan. Buhara okamaga gelip, bu ýerde bir inçe ussasynyň şägirdine

---

¹ Ämgak - Şyhabeddin Ämgak Buharaýy (... -1148) - şahyr.

² Mürçe – kiçijik garynja.

³ Suzany - Şemsetdin Muhammet Suzany Samarkandy - XII asyryň görnükli şahyry.

duşup, onuň kesbini halady, özi hem şol iňňeçiniň şägirdi boldy we halan hünärini kämil ele aldy¹.

Ol ýaňsyly gülküli şygrylara ýykgyň edýärdi, şonuň üçinem şolar ýaly gerekmejek setirleriň köp sanlysyny düzüpdi.

Ynha, onuň iki setirli kasydalarynyň iki jübüdi, bu setirlerde ol şeýle goşgulary ýazanlygy üçin ötünç sorayar:

Şygyr

Asman gümmezi mawy - alysdaky aýna dek,
Haýal etmän bir pursat aýlanýar çarhypelek,
Haçana çen daş atyp, şol aýnaly binany,
Kesekläris, asmana ýükläp ähli günäni?

Ynha, onuň şeýle kysymly beýleki bir kasydasyndan birnäçe setir:

Şygyr

Ýamanlamak - ýaman hakda bilýäniňden, müň esse,
Has-da ýaman. Kim kalbyndan utar ony, güm etse.
Betnyşan men, gara ýürek, men ýamanyň - ýamany!
Bir Alla hem özüm bilýän kalbymdaky dömeni.
Men şeýtandan sapak aldym – ine, bu meň bir günäm,
Indi özüm sapak berýän şeýtana – bu müň günäm!

Başa bir usulda döreden kasydalarynyň birinde ol şeýle diýýär:

---

¹ Suzan – iňňe; suzany – iňňeçi. Şemseddin Muhammet Suzanyň «Suzany» diýen edebi lakamy onuň iňňe ýasanlygy bilen baglanyşyklydyr.

Şygyr

Gözleriň süzüp didäňden peýkam gönderseň janyma,
Ýüregmi nyşana edip, boýarsyň gyrmyz ganyma.
Wah, ýada sal, oýna girip, men ýüregim orta goýdum!
Men utuldym – ýüregim ýok, ýetişjek ýok armanyma.
Ýok, bu peýkamdan gorkamok, köpler ýaly ýaraly men,
Sen ýaramy sypalasaň, gowuşaryn dermanyma.
Saňa aşyk münlerçedir, men birinji mün içinde,
Wah, sen terk etmän olary gelmersiň meniň ýanyma.

Döwründe Mawerannahrda okumyş adamlarynyň biri
hökmünde tanalan Hamydeddin Mustawfy Jöwherä bagyşlap,
Suzany kasyda düzüpdür, şonda ol öziniň oýlap tapan usuluny
ulanypdyr, şol täri hem «bir pursatlyk säginme» usuly diýip
atlandyrypdyr. Şol kasyda şeýle iki setir bilen başlanýar:

Eý, bilim şamçyragy Mustaw -
Fy Hamydeddin El-Jöw ...

Bu usulyňam öz ajaýyplygynyň bardygy, goý, gizlin syr
bolup galmasyn, eger sözüň başlangyç bogunlary bir setirde
galyp, soňkulary beýleki setire geçýän bolsa, şeýle tär bilen
bölüşdirilen bogunlaryň käbirleri hem goşgynyň mazmunyna
görä, özbaşdak many aňladyp bilýär.

Muny şeýle kytganyň mysalynda hem görmek bolýar:

Kytga

Inçe söze sarpa goýýan bir düşbi,
Düýn maňa ýollapdyr ýeser bir goşgy.

Onda üç-dört sözi bölüpdür mekir,
Jogaby gaty kyn, etmeli pikir.

Her sözi, jümlesi mazmuna kybap,
Menem şygyr bilen gaýtardym jogap:

«Eý, Taňryň öwülip bilen bendesi,
Razy goldawyňdan dostlaň hemmesi.

Menem seni dost hökmünde goldaýan,
Saňa sary ak patamy ýollaýan!»¹

Rubagylaryň mysalynda hem şony görmek bolýar:

Rubagy

Bu gün duşman toý tutýar, a men bolsam – zyndanda,
Derdim sahy ýüreklä ýañzytmasam armanda,
Belki geçip günämi, diýer rehim edip ol:
«Oňa garaşýandyrlar bu toý günü ol ýanda?!».

Hakany Şirwany² (Alla oňa rehmet etsin!) şygyr sungatynda şeýle bir kämil bolupdyr, şonuň üçinem «Hassan-ul

---

¹ Bu kytganyň setir ahyryndaky degişli sözlerini asyl nusgadaky ýaly bogunlara bölüp çeper terjime etmek manyny ýoýmaga alyp barýar. Şular ýaly tärde ýazylan goşgy başga bir dile terjime edilende, asyl nusganyň söz oýnatmalaryny bolşy ýaly beräýmek juda çetin. Şonuň üçin terjimede diňe asyl nusganyň esasy manysyny saklamaga çalyşdyk. Bu indiki okajak rubagyňyz babatda-da şeýledir.

² Hakany - Afzaleddin Bedil Ybrahym Hakany Şirwany (1121-1199) - pars dilinde ýazan görnükli şahyr.

Ajam» derejesini alypdyr¹. Ol öz goşgy düzüş usuly bilen şahyrlaryň ählisinden tapawutlydyr we bu usul özboluşlylygy babatda onuň deňi-taýy ýokdur. Öwüt-nesihat hem pelsepewi şygrylarynda ol pähimdar Senaýynyň ýoly bilen gidipdir we özüniň döwürdeşleriniň ählisinden ýokarda bolupdyr.

Bu kytgany ol öz-özünü öwüp arşa çykarmak üçin ýazypdyr:

Kytga

Kimler bilmez şygryýetiň täze ýolun açanym,
Akyllar meýlisi üçin ýazylandyr saçagym.

Bereket baryn eçilen meniň saçagymdaky
Owuntyklary çöplärler Unsury hem Rudaky.

Islegimi amal etdim – gider otyr bilnipler,
Şöhratymy hem ruhumy syndyrmaz ýüz ýyllyklar.

Reşiteddin Watwat hem ony taryplap şygyr düzüpdir:

Şygyr

Aý, Gün – asman gümmeziniň şöhraty, zer-ziweri,
Namys tagtynyň şasynyň sen birinji weziri,

---

¹ «Hassan-ul Ajam» – sözme-söz terjimesi: «Ajam Hassany». Hassan – Muhammet pygamberiň yslam ýoluny goldap, onuň tarapyna geçen ilkinji şahyr. Sonuň üçin oňa Muhammet pygamber tarapyndan uly baha berilýär, şeýle hem Hassan ähli döwürleriň we ähli halklaryň beýik şahyry hökmünde ykrar edilýär. Hakana şahyrylykda «Hassan-ul Ajam» derejesiniň berilmegi şunuň bilen baglanyşyklydyr.

Afzaletdin – ynamy arş deňesine eltiji,
Ynamsyzlygyň duşmany, pislige paş ediji!

Ynha, Hakanyňyň iki setirli kytgalarynyň biri:

Kytga

Eý, Hakany, telbe-mejnun, gözelleri terk et, ugra,
Aňyň hyjuwdan bulaşan ... Gel, ýykgyn et başga ugra.
Gözelleriň ýüzi aýna, aýnanyň ýüzüne gara,
Aýna näme? – ýüzi ýagty, ýöne arka ýüzi gara!

Onuň «Iki Yragyň sowgady»¹ atly mesnewisi hem bar.
Ynha, şol mesnewiniň başyndan birnäçe setir:

Mesnewi

Mawy sandyjaga, hem möhre garap,
Şindem gussa bilen gelýäris ýöräp.

Älem giňişligi – şol mawy sandyk,
Möhür – ýeriň tozy, ýönekeý palçyk.

Olar ýerindekâ berlipdir entek
Durmuşyň syryny äşgär etmek.

Ajal gözün dikýär, seredip astdan,
Haly düşelipdir mukaddes hatdan...

---

¹ Şahyr «iki Yrak» diýende, häzirki Yrak döwletini we häzirki Eýranyň günbataryndaky Yrak etrabyňy göz önünde tutýar.

Sandygam aýlanýar, ýöne şol möhür,
Gozganmaýar. Eýsem gudrat dälmidir?

Olardan kä yşk, kä aklyk süýşýär,
Surnaýçy dek ynha, gara samryň bar.

Ýitirerçe bolduk eýýäm hasaby,
Wagtam geçip barýar, onuň sebäbi;

Geçen wagt gelmeze sümüp gitmeli,
Wagt geçse, ýoluny tamam etmeli.

Şol dört ýükçüleriň suwdur birisi,
Onsoňam ýer, ot hem howa - barysy.

Tagtyrowanyny düşürmeli olar,
Gün bilen Aý ýalňyz ornunda galar.

Süýnýän atlar - ýyldyz, soňky pursatda,
Nallaryn galdyrrar bu ýol aýyrt-da.

Wagt geçirmek bize şeýle kyn boldy,
Wagtyňam paýawlar pursaty geldi.

Fahry Gürgenli¹ – (Alla oňa rehmet etsin!) öz döwrüniň zehinli, bilimli we hormatly adamlarynyň biri bolupdyr. Onuň şygylaryndaky nepislik, ussatlyk we dykgatynyň ölçegi «Wis we Ramyn» kitabydyr. Bu kitap häzirki wagtda tapdyрмаýar. Şu birnäçe beýt şol kitabyň dürli ýerlerindendir:

---

¹ Fahry Gürgenli - Fahreddin Esgat Gürgenli - XI asyr şahyry.

Beýtlەر

Diýýärler durmuşy bilýänler gowy:
«Daşyndan synlamak ýaraşar ýowy».

* * *

Altyndan jam gerek meniň nämäme,
Duşman ganyň dökjek bolsa şol jama.

* * *

Ýylanyň çagasy – olam ýylandyr,
Asly ýaman şa-da ýaman bolýandyr.

* * *

Saglykda-da kyn zat sapara gitmek,
Hassakaň mümkin däl gürrüňin etmek.

* * *

Gözel nerkes gülün arzuwlar her kes,
Emma çeynän wagtyň ajydyr nerkes.

* * *

Dymyp oturmaklyk – günäni gizläp,
Ýalan sözlemekden müň esse zyýat.

* * *

Patyşa – ýalyndyr, otdur, elbetde,
Oduň bolşy şeýle: başy – belentde.

* * *

Bilip goý: batyr şir, güýçli pil bolsaň,
Oda özüň atma, ýanyp kül borsuň.

Zahyretdin Farýaby¹ (Alla oňa rehmet etsin!) dünýäniň iň meşhur şahyrlarynyň we iň okumyş adamlarynyň biridir. Onuň ähli şygrylary aňrybaş nepisligiň hem gözelligiň nusgasydyr. Onuň goşgy düzüş çeyeliginiň hem täsirliliginiň derejesine şindi ýetip bilen ýok. Onuň şygyr diwany giňden bellidir we ol şygrylar iliniň dilinden düşmeýär.

Zahyretdin atabeg Abubekiriň² merhemetli hoşallygyna mynasyp bolupdyr. Bir gezek Abubekiriňkide meýlisde ol şu rubagysyny okapdyr:

Rubagy

Başyňy aman etsin perişdeleň dogasy,
Dünýäde başga baş ýok! Bolmasyn hiç gowgasy.
Seň gylyjyň gynyndan seda çykdy duşmana:
«Çözsün başyň ykbalyn eýämiň kalp dünýäsi!».

Atabeg Abubekir altyn puldan bir müň dinar sanap, ony şahyryň aýagynyň astyna seçelemegi emr edipdir. Şol meýlisde

---

¹ Zahyretdin Farýaby - Zahyretdin Tahyr Farýaby (1156-1201) - ussat şahyrlaryň biri.

² Atabeg Abubekir - Nusretadin Abubekir Ildeňiz - hökümdar (1191-1210).

şol wagtyň özünde onuň emri berjaý edilipdir. Zahyretdin bolsa şol ýerde ylhamy joşa gelip, ýene bir rubagysyny okapdyr:

Rubagy

Şahym! Taňry kanuny - kuwwat saňa daýanýar,
Şalygam, namys-aram, bar zat saňa daýanýar,
Diýdi sünni bilen rafyzy – Abubekire şöhrat!
Ol mamla!.. Berkarar tagt, şöhrat saňa daýanýar!

Mesnewi görnüşinde ýazylan şu birnäçe setir onuň degişme häsiýetli şygylaryna girýär:

Şygyr

Şeýle diýdi akyldar çykyp belent münbere:
«Eger görünmedik köşk görünäýse gözlere,
Utanjyndan ak sakgal bolanlaryň günäsin
Gara sakallylaryň haky üçin öter Alla.
Magşar gününde bolsa aksakgallar haky üçin,
Garasakgallylaryň günäsin öter Alla...»
Sözlerini tamamlap-tamamlaman akylyly,
Şol pursatda yşnaksyz, çypar sakgal tapyldy.
Sandyradyp ellerin sakgalyna ýetirdi,
«Bizi näderler?» diýip, özün gama batyrdy.
«O dünýe, bu dünýede gara bolar adymyz,
Diýdi: - Tümlükden başga bolmaz görjek zadymyz».

Onuň goşgularynyň kämilligi şeýle bir ýokary derejededir, şonuň üçinem şol döwrüň şahyrlary, ol beýikmi ýa Enweri diýip, olaryň haýsysynyň beýikdigi hakda jedelleşer ekenler.

Mysal üçin, şol döwrüň bir şahyry beýleki bir şahyra şeýle sowal bilen ýüzlenipdir:

Kytga

Eý, sen, ýeriň berki, asmanyň akly!
Mübärek keşbiň - Aý, sen Günden görkli.
Zahyryň sözleri – (ussatlar biler).
Enweriň şygryndan manyly geler.
Synaglar meýdany, söweş sahnasy ...
Çözüp ber, akyldar, gepiň gysgasy.
Birinden birini saýla, et maglum,
Aryflyk ýüzügiň - biz üçin kanun!

Ymam Harawy¹ bu goşga şeýle jogap beripdir:

Kytga

Pikir sergezdany! Diýdigiň bu nä?
Munuň üçin seniň geçilmez günäň.
Deňeşdirip bormy iki beýigi,
Ikisi-de ussat – sözüň aýygy!
Hawa, beýik gudrat - olaryň biri!
Biri - jadylaýjy zehiniň piri!
Biri – Gün, birisi – asmanyň Aýy,
Herisi bir ýyldyz hiç bolmaz taýy.
Biri – hüýr, beýleki – peri-peýkerdir,
Ikisi-de öň hatarda – des-deňdir!

Ýene bir şahyr bolsa oňa şu hili jogap beripdir:

---

¹ Ymam Harawy – XIII asyr şahyry.

Kytga

Dürdäne şygrylaryn Enweriniň, Zahyryň
Deňeşdirjek bolmaklyk – nadanyň işidir ol.
Musaň mugjyzasynyň, samiri jadysynyň
Tapawudyn aňşyryp bilmeýän kişidir ol.

Nyzamy¹ – (Alla oňa rehmet etsin!) genjelidir². Kämilligi we zehini rõwşendir. Bu babatda artykmaç düşündirişe mätäç däldir. «Hamsa»³ kitabyna ýerleşdiren eserlerindäki ýokary derejedäki gözelligi we inçelik her kim üçin mümkin bolmandyr. Belki-de olar adam oglunyň mümkinçiliklerinden ýokarydyr. Bu kitabyndan daşgary onuň az sanly şygrylary bar diýip rowaýat edýärler. Şu gazallar onuň şygrylaryndandyr:

Gazal

Arpa dānesinden kalbymda – hasrat,
Sebāp – bugdaý reňk ýañakda, seret!

Ýanýar ýañaklarym saman deý solan,
Gözýaşymyň gany egsilmez ebet.

Indi meniň bar mydarym ýüzünde,
Zülpüňi – sünbülü gögerdip em et.

---

¹ Nyzamy - Jemaletdin Abu Muhammet Ylýas ibn Ýusup Nyzamy Genjewi (1141 -1209/1212) - goşgularyny pars dilinde ýazan beýik şahyr.

² Genje - häzirkî Azerbaýjanda bir şäheriň ady.

³ Nyzamynyň «Hamsa» eseriniň ady baş diýmegi aňladyp, ol baş poemadan («Syrlyr hazynasy», «Hysrow we Şirin», «Leýli we Mejnun», «Hefti peýker», «İsgendernama») ybaratdyr.

Ýagty ýyldyzlardan püre-pür asman,
Şahasy tāk sünbül tardan ybarat.

Datmadym miweden, bugdaýyndan men,
Eremin işigi gözümden gabat.

Diňe terezide saçyň müşküne
Bugdaý isleg bilen eýleýän tagat.

Terezide söýgi hakda söz ýatyr –
Meniň sözüm. Çekdim – agramy äpet.

Bugdaý dānesine meñzeş ýüregim –
Onuň ýarygy bar. Takdyrdyr, bes et.

Onuň üçin bu zat dāne deý maýda,
Oňa Nyzamy kim? Işikde - jeset!

Kemal Ysmaýyl¹ – (Alla oňa rehmet etsin!) «Tāze edebi keşpleri dörediji» diýen ada mynasyp boldy, sebäbi onuň goşgularynda nepis edebi keşpler agdyklyk edýärdi. Köne dōwürleriň we tāze zamananyň hiç bir şahyry onuň ýeten sepgitlerini eýeläp bilmediler. Emma edebi keşpleriň aşā nepisligine ymtylmaklyk onuň eserlerini aýdyňlykdan hem akgyňlylykdan mahrum edýär. Onuň köp sanly goşgulary bar, diwany bolsa giňden bellidir.

---

¹ Kemal Ysmaýyl - Kemaletdin Ysmaýyl Yspyhany (1172-1237) - Yspyhanda ýaşan şahyr.

Selman Sawajy¹ – (Alla oňa rehmet etsin!) Onuň ajaýyp şahyrana dili bar, ol çeper sözüň ussady. Jümleleriň many dolulygy hem-de çeper ýañzytmalaryň inçeligi boýunça oňa taý geljek ýok. Ol adygan ussatlaryň kasydalaryna jogap sygyrlaryny ýazýardy. Onuň käbir jogaplary kasydalardan ýokarda durýar, käsi olar bilen deň derejede, üçünji birleri olardan pesde durýar.

Selmanda diňe özüne mahsus bolan edebi keşpler kân. Şol bir wagtyň özünde ol goşgularynda özünden öňki ussatlaryň, hususanda, köp derejede Kemal Ysmaýylyň ulanan edebi keşplerini ulanýar. Ýöne munuň üçin oňa igenmeli däl, ony tankytlamalam däl, sebäbi onuň goşgularynda şol edebi keşpler has ýerlikli we has çeper berilýär.

Kytga

Gözelligiň şasy sygyr – gözeli gyz.
Görnüşini ajaýyp, synasy tämiz.
Ýüpek matalarda dälir gelşigi,
Arda-namysdadyr onuň eşigi.
Gözelligi has-da artdyrar köýnek,
Gözeliň kalbynyň gözelligi dek.
Sungaty halas et gödek eşikden,
Gözelligi gaçyrar ol gelşikden.

Onuň iki sany mesnewi kitaby bar. Olaryň birinjisiniň ady: «Jemşit we Hurşyt». Ol bu kitapda aşadyhowalyga ýol berdi we duýgyny ýagşy meýliň çäginde çykardy. Ikinji kitabynyň ady: «Pyraknama» («Aýralyk kitaby»). Bu kitabynyň çeperçilik

---

¹ Selman Sawajy - Jemaletdin Selman Sawajy (1300-1375) - pars dilinde ýazan şahyr.

derejesi ýokary, ondaky şygrylar inçeden nepis. Onuň gazallary hem özboluşlylyk taýdan örän kämil we çeper. Ýöne şygryýetiň dünýäsine gowy düşünýänler beýle gazallary kabul etmeýärler, sebäbi gazalyň esasyny söýgi duýgusy düzýär, onuň gazallary bolsa beýle duýgudan mahrum.

Ine, birnäçe iki setirden ybarat bolan onuň bir kytgasy:

Kytga

Eý, ýürek! Gözüňi doýrarsyň neneň,
«Tamakin» harplarynyň üçüsi bilen¹.
Derwüşligiň gapysyny kakýarsyň,
Şol gapydan sen kanagat tapýarsyň.
Peslik diňe açgözlügi dogurar,
Ondan halas bolmak beýiklik bolar.
Baý adam büdrämi? – Başağaýlykdan -
Bagt tapan bagtlydyr ondan daşlykdan.

Muhammet Assar Töwrizi² – (Alla oňa rehmet etsin!) onuň «Mähir we Müşderi» atly kitaby bar. Bu kitapda çeperçilik tilsimleri we täze edebi usullar köp.

Ine, şol kitapdan alnan birnäçe ikileme. Onda söýgüliniň burny taryplanýar:

Mesnewi

Men maýyl, itburun – ajaýyp güle!
Burny oturdylan ussatlyk bile.
Ol mährem zergäriň – Taňrynyň işi,

---

¹ Esasy nusgada «tamakin» sözi «tama» diýen söz bilen berlip, ol arap elipbiýiniň üç harpy: «Ta» (t), «mim» (m), «aýn» (a) harplary bilen ýazylýar.

² Muhammet Assar Töwrizi - XIV asyryň ikinji ýarymynda ýaşan şahyr.

Döredijidir ol sütün kümüşi.
Kümüşden keşdeler gör, ne zyýada,
Keşbi syrdam, göni, arassa – sada.
Gözel çigildem hem akja ýasemen
Çinde – itburun, ajap ýasalan!

Bu kitaba şeýle kytga hem girizilipdir:

Kytga

Assar! Gün astynda bägül gögermez,
Gözleme söýgini ynsan keşbinden.
Adam sypatyndan gaçsa perişde,
Gör, söýgi-de gaçýar, adam bolşundan.
Takdyr eläp haýynlygyň jesedin,
Ekýär, dikýär hudaýsyzyn başyndan.
Sen kime ýagşylyk isleseň, şolam,
Towky bolup inýär seniň başyndan.
Sen kimi, nämäni gizläp saklasaň,
Ol seni gark eder, gözde ýaşıňdan.

Şyh Sagdy Şirazy – (Alla oňa rehmet etsin!) onuň ady Müsliheddindir. Sagdy tahallusyny ol özüniň hökümdarynyň hormatyna edinýär¹. Ol gazalçy şahyrlaryň ýol görkezijisidir. Ondan öň hiç kim gazal ýoluna onuň ýaly mynasyp gadam basan däldir. Şahyryň sygyrlary hemmeler tarapyndan makullanyldy. Ol hakynda bir şahyr şeýle setirleri ýazypdyr we ol hakykatdan-da ynsap göwherini düzüpdir:

---

¹ Sagt ibn Zeňni (1195-1226) – häzirki Günorta Eýranyň çäklerinde döwlet guran Salyr türkmenleriniň (1148-1287) hökümdary. Ol şahyra durmuşda uly mümkinçilikler döredipdir. Sagdy «Gülüstan» kitabyny Sagt ibn Zeňnä we onuň ogly Abu Bekire (1226-1260) bagyşlap döredipdir.

Kytga

«Menden soň pygamber ýok» diýen hadys
Bolsa-da, Şygryýet äleminde yz
Goýup, Pygamberiň dogdy üçüsi:
Olar – waspda, kasydada, gazalda –
Firdöwsi, Enweri, Sagdy üçüsi.

Hoja Hafyz Şirazy¹ – (Alla oňa rehmet etsin!) şygrylarynyň köp bölegi nepis we mylaýymdyr, birnäçeleri bolsa gudrat derejesine barabardyr. Owazlylykda we aýdyňlykda Zahyrynyň kasydalarynyň başgalaryň kasydasyndan ozduryşy ýaly, Hafyzyň gazallary hem başgalaryň gazalyndan ozdurypdyr. Onuň şygyr düzüş usuly Nizary Kuhystanynyňka² ýakyndyr, emma Nizarynyň şygrylary onuň şygrylaryndan parhly artykmaçlyklary bilen birlikde, kemçiliklerden hem halas däl. Onuň şygrylarynda ýasamalyk bolmandygy üçin oňa «Lisanul – gaýyp» lakamyny beripdirler.

Şyh Kemal Hojandy³ – (Alla oňa rehmet etsin!) söz gözelliginde we many inçeliginde şeýle bir mertebä göterilipdir welin, ony söz bilen beýan etmek mümkin däl. Emma onuň şygrylary bolşundan ulaldylyp görkezilmegi netijesinde öz aýdyňlygyny ýitirdi we yşk-muhabbet tagamyndan boş galdy. Şygrylarynda nakyllary peýdalanmakda hem-de redifler

---

¹ Hoja Hafyz Şirazy - Şemsetdin Muhammet Hafyz Şirazy (1325-1390) - Şirazda doglan we şol ýerde ýaşan beýik şahyr.

² Sagdeddin Nizary Kuhystany (XIII-XIV asyr) - inçe duýga ýugrulan birnäçe goşgysy we üç sany poemasy bilen bellidir.

³ Şyh Kemal Hojandy (XIV asyr) - şahyr, sopusylygyň görnükli wekili.

ulanmakda ol Hasan Dehlewininiň yzyny dowam etdiripdir. Emma Şyh Kemalyň şygrylaryndaky ýaly näzik manylar Hasanyň şygrylarynda ýokdur. Ony «Hasan ogrusy» diýip atlandyrmaklarynyň sebäbi hem şu yza eýerijilikden bolsa gerek. Onuň käbir diwanlarynda şu beýt gabat gelýär.

Şygyr

Bir deşigiň başynda tutmasalar, dogrusy,
Nädip ele düşäýýär, eýsem «Hasan ogrusy»?!

Şyh Kemal bilen Hoja Hafyzyň söhbetine gatnaşan aryflar: »Şyhyň söhbeti şygrylaryndan gowy; Hafyzyň şygrylary bolsa söhbetinden gowy» diýipdirler.

Emir Hysrow Dehlewi¹ – (Alla oňa rehmet etsin!) şygyrda köp ugurlydyr. Kasyda, gazal, mesnewi ýazypdyr we hemmesinde-de kämillige ýetipdir. Ol Hakanyň yzyna eýeripdir. Onuň kasydasynyň derejesine ýetmek her kime başartmasa-da, gazalda ondan ozduranlar bolupdyr. Onuň gazallaryndaky yşk-söýgi keşpleri adamlaryň öz höweslerine we wyždanlaryna laýyk görülenine görä, ol göwünlere makul boldy. Hiç kim Nyzamynyň «Hamsasyna» ondan gowy nezire² döredip bilmedi. Bulardan başga-da köp sanly mesnewisi bar. Olaryň hemmesi ussatlyk derejesinde ýazylandyr.

Hasan Dehlewininiň³ - (Alla oňa rehmet etsin!) gazalda aýratyn bir ýoly bar. Ol adatça çylşyrymly kapyýalary, seýrek

---

¹ Emir Hysrow Dehlewi (1253-1325) - Hindistanda ýaşan, pars dilinde goşgy ýazan beýik şahyr.

² Nezire – bir şahyryň başga bir şahyra eýerip, öýkünip eser ýazma täri.

³ Hasan Dehlewi (1253-1328) - Hindistanda ýaşan, pars dilinde goşgy ýazan

redifleri hem-de jana ýakymly ölçepleri ulanýar. Olar bolsa – şygryň, esasan hem gazalyň esasy aýratynlygydyr. Ýokarda agzalan çeperçilik serişdeleri onuň goşgularynda näçe köp boldugyça, onuň şygrylarynda şonça-da ýeňillik duýulýar. Elbetde, şeýle goşgulary düzäýmek örän kyn. Hut şonuň üçin onuň goşgulary barada şeýle diýýärler: «Ýetip bolmaýan ýönekeýlik».

Ol Hysrowyň döwürdeşidi. Olar wagtal-wagtal söhbetdeş bolýardylar. Söhbetdeşlikleri şadyýandy we erkindi. Şol sebäpden Hasan şeýle ýazýar:

Kytga

Hysrowyň heňine
Sesin goşýar Hasan gul.
Ýöne onuň deňine
Ýetermikän han ogul?!

Ýene bir gazal ýazan şahyr, ol kermanly **Hoja Ymad Fakyhdyr**¹. Ol hanakanyň ýaşulysydy. Hanaka gelenleriň ählisine ol öz goşgularyny okap berýärdi hem-de dogry ýola düşmegi ündeýärdi. Şol sebäpli, onuň şygrylary Kermanyň ähli ilatynyň gatnaşmagynda düzüldi diýýärler.

Gazal ýazan beýleki bir şahyr **Haju**², ol hem kermanlydyr. Sözleri seljerip, saýlap alýandygy we bezemen jümleleri ulanandygy üçin, oňa «emeli gülleri taýýarlaýan şahyr» diýýärler.

---

görnükli şahyr.

¹ Hoja Ymat Fakyhy - Ymadeddin Fakyf Kermany (XIV asyr) - şahyr, sopusylyk ugrunyň belli wekili.

² Haju - Abylata Mahmyt Haju Kermany (1280-1352/1361) - şahyr.

Mawerannahryň şahyrlarynyň arasynda şular bar:

Nasyr Buhary¹ – onuň goşgularynda sopusylyk äheňleri duýulýar.

Hoja Ysmatylla Buhary² – ol gazallarynda Hysrowa ýykgyn edýär.

Bisaty Samarkandy³ – onuň şygrylary mähremlikden mahrum däl. Ýöne goşgularyndan görnüşi ýaly, onda bilimden alnan artykmaçlyklar ýokdy.

Hyýaly⁴ – onuň şygrylary hem hyýaly göz önüne getirmelerden halas däldir. Şu iki beýt onuň şygrylaryna degişlidir:

Şygyr

Söýgi hasraty – peýkam! Ýörüs biz dözüp jana,
Aşyk-magşuk ýüregi şol peýkama nyşana.
Kä metjitden çykýaryn, käte-de buthanadan,
Ikarada selpedip, sensiň sergezdan eden.

Aşakdakylar horasanly şahyrlardyr:

---

¹ Nasyr Buhary (... -1370) - XIV asyr şahyry.

² Hoja Ysmatylla Buhary (... -1436/1437) - XIV-XV asyr şahyry.

³ Bisaty Samarkandy - Syrajetdin Bisaty Samarkandy (... -1412) - XIV asyryň ikinji ýarymynda ýaşan şahyr.

⁴ Hyýaly - Hyýaly Buharaýy (... -1446) - şahyr.

Azary Isfaraýyny¹ – onuň şygrylarynda boşözlülük kän. Ine, gazalyň başyny başlaýan onuň gowy ikilemesi:

Beýt

Çakdy gije gözlerim ýyldyrymdan ot alyp,
Deňiz bolup çyrpyndy düýşde gözyaş bat alyp.

Kätibi Nişapury² – onuň döredijiliginde diňe öz ýüzüni görkezýän edebi keşpler kän. Olary ýüze çykarmak üçin ol diňe özüne mahsus bolan beýan ediş usulyndan peýdalanýar. Ýöne onuň goşgulary birsydyrgyn däl, olaryň çeperçilik derejesem deň däl, kä halatda olar diýseň gowy, kä ýagdaýda bolsa örän bimany.

Şahy Sebzewary³ – onuň şygrylary göwne şypaly we akgyňly, çeper öwrümleri jaýdar, edebi keşpleriniň çeperçilik derejesi ýokary.

Aryfy Harawy⁴ – ol «Güý we çowgan»⁵ eserini döretdi. Bu onuň iň belent şahyryna sepgididir.

Aşakda şol kitapdan käbir ikilemeler berilýär. Olarda çowgan oýnuna gatnaşýan atlar taryplanýar:

Şygyr

---

¹ Azary Isfaraýyny - XV asyryň birinji ýarymynda ýaşan şahyr.

² Kätibi Nişapury - XV asyryň başlarynda ýaşan şahyr.

³ Şahy Sebzewary (... -1453) - şahyr.

⁴ Aryfy Harawy (... -1449) - şahyr.

⁵ Çowgan – at üstünde oýnalýan hokkeýe meňzeş oýun. Güý – şol oýnuň agaçdan topy.

Meýdançanyň ýüzi tozan-tot bolup
Görünýär; At çapýar göýä top bolup.

Derden ýaňa çabga ýagýan ýalydy,
Uçgunlar syçradýan tylla nalydy.

Ýyldyrym içinde at ýüwürýärdi,
Toýnaklary bilen ot sowurýardy.

Gazaply ýel guýrugyndan aslyşýar,
At kükreýip, telbe bolup kişňeýär.

Topa görä aýlanyşy – tomaşa!
Topulyşy – girýän ýaly söweşe!

Bedeni ýanyp dur, ot dek lowlaýar,
Tot-tozan tüsse deý tüweleýleýär.

Ýelleriň badyny gaýtarýar yza,
Örküç-örküç gomy çökeryär dyza...

Alyşir Nowaýy¹ - (Alla oňa rehim etsin!). Özünüň ýaşap ýörenligi bilen biziň eýýamymyza sylag ýapýan bagt eýesi. Derejesi, beýikligi, hökmürowan patyşa ýakynlygy bilen, şeýle-de ylymlylygy, bilimliligi, Alla tarapyn berlen aryflygy bilen gazanan mertebesi, sygyrlarynyň ajaýyplygy, nepisligi taryp ederden belentde. Ýöne özüniň şular ýaly derejesine garamazdan, ol sygyr düzýän topardan özüni çete çekmän, özüne şahyr diýlip ýüzlenilmekden saklaýan perdäni syrды.

---

¹ Alyşir Nowaýy (1441-1501) - Gündogaryň beýik akyldar şahyry.

Hakykatyň hatyrasyna şuny aýtmalydyrys. Ol ähli ýerde şahyrlar toparynyň başynda durýandyr. Şahyrlaryň atlary tutulýan ýerde onuň ady depderiň birinji sahypasynyň başyndan ýazylyar.

Ol barasynda şahyryň mertebeli adyny öz setirlerinde gizläp saklaýan muammalar¹ düzülýär:

Ynsanperwerligiň kalba em görýän,
Päk ahlagy ýagşylyga deň görýän,
Adyňy atlardan beýge göterdiň,
Men ol ady ähli atdan ýeg görýän².

Onuň adynyň düri oňa bagyşlanan her bir goşgudan we onuň her bir setirinden belentde. Bu aşakdaky muammada-da görüňär:

Onuň ady inçe duýga täsir edýän dowa ýaly –
Dodaklary mähir bilen ýalap geçýän nowa ýaly³.

Häsiýetiniň durkuna görä we zehininiň köptaraplylygy sebäpli, ol şygryýetiň iki pudagynda-da – türki dilli şygryýetde-de, pars dilli şygryýetde-de üstünlige eýe bolan hem bolsa, türki dilindäki goşgulara aşa ýykgyň edýärdi. Onuň bu dilde düzen gazal ikilemeleri on baş mün beýtden-de köpdür. Onuň Nyzamynyň «Hamsasyna» nezire hökmünde döreden mesnewileri bolsa, otuz mün beýde golaýdyr.

---

¹ Muamma - şygır düzüliş kadalarynyň gyzykly görnüşleriniň biri.

² Muamma Jamy tarapyndan arap dilinde ýazylyp, onuň asyl nusgasynyň esasynda «Alyşir» adyny ýüze çykarmak mümkin.

³ Nowaýa bagyşlanan bu muamma hem arap dilinde ýazylyp, asyl nusgada «Nowaýy» adyny okamak mümkin. «Nowa» sözi bu ýerde Nowaýynyň tahallusynyň manysyny berýän mukam manysynda gelyär.

Hakykatdan-da oňa çenli hiç kim bu dilde onuň ýaly goşgy ýazmandy we şygryýetiň dürüni köwlemändi.

Onuň pars dilinde ýazan goşgularynyň arasynda Hysrow Dehlewininiň «Keramatlylaryň deňzi» atly kasydasyna jogap hökmünde düzülen kasyda bar. Onda köp sanly nepis keşpler we inçe pikirler bar.

Ine, onuň birinji ikilemesi:

Şygyr

Lagl-täçler bezegidir, uçgun bolup ýanar başda,
Başdaky ham-hyýallary bişirmäge oňa taşla.

Bu rubagy bolsa Hyjaza syýahat edip gelen bir adama iberen gutlag hatynyň içindedi¹:

Rubagy

Eý sen mawy pelek, asman paýymmy,
Haýsy nur saçmakda belli saýyldy? –
Seniň gaýdyp gelen çogly Günüňmi,
Ýa-da şamdan gelen ýagty Aýymmy?

Bu rubagy bolsa başga bir hatdady²:

Rubagy

Bu hat ýöne hat däl, - derdim tebibi,
Synan göwne – seýik, hekim-habyby,

---

¹ Nowaýy bu rubagyny Jama bagyşlap ýazypdyr.

² Nowaýy bu rubagyny hem halypasy Jama bagyşlapdyr.

Yssy ýüregim ol, sowuk nepesim,
Ýagtylandyran Aý şamda zemini.

Bu rubagy bolsa üçünji bir hatdan:

Rubagy

Uzaklarda bolsam – sözüňe mätäç,
Golaýyňda bolsam – gözüňe mätäç,
Huzuryňda bolsam - mätäç ýüzüňe,
Ýoklugyňda-da men özüňe mätäç.

SEKIZINJI BAG

Dilsiz-agyzsyz jandarlaryň adyndan aýdylýan we olaryň durmuşyndaky geň--taň wakalary beýan edýän timsallardan ybarat birnäçe hekaýat.

Danalar ol wakalary timsal hökmünde getirip, adamyň olaryň ýagşy we peýdaly taraplaryny kabul etmeklerini maksat edinipdirler.

Kytga

Syrkawa tebibiň ajy dermany,
Ýatladar şirinden-şeker asaly.
Hassanyň janynda galmaz armany,
Dessine dep bolar barça keseli.

Hekaýat

Bir tilki gurt bilen özara söhbet edişip, ýola rowana boldular. Gidip oturyşlaryna bir bakjalyga ýetdiler. Onuň gapysy mäkäm beklidi we diwarlary bolsa tikenlidi.

Olar diwaryň daşyndan tegelegi ters aýlanyp, ahyry tilki üçin giň, gurt üçin bolsa dar, girere bir deşik tapdylar. Tilki aňsatlyk bilen girdi, gurt hem gysylyp deşikden zordan geçdi.

Olaryň salkym-salkym üzümlere, dürli-dürli miwelere gözleri düşdi. Tilki pähimlidi, daşyna çykmagyň pikirini etdi. Gurt gapyl galyp, iýip bilenini iýdi. Birden bagban habardar bolup, eline taýak alyp, bulara tarap okduryldy. Inçe billi tilki aňsatlyk bilen dessine deşikden ötdi. Çişik garynly gurt bolsa sygman, deşige dykylyp galdy. Bagban ýaňky dykylyp galan gurdy şeýle bir ýepbekledi welin, ol ne öli, ne diri, derisi parçаланan we tüýleri ütülen halda ölümiň öýünde deşikden daşary çykdy.

Kytga

Eý, Hoja! Altyn diýip açgöz bolma sümsünip,
Iş-işden geçenden soň gidersiň sen kemsinip,
Naz-u-nygmat semretti, hiç durmadyň çakynda,
Oýlan indi nähili gitjekligiň hakynda;
Ýogsam, bu göwräň bilen, eger bir gün gidäýseň,
Ölümiň gapysyndan nähili girersiň sen!

Hekaýat

Iňňesinde ölüm zäheri we gylygynda ýamanlyk endigi bolan bir içýan gezelenje çykdy. Ol süýrenip giň suwuň kenaryna geldi we aňyrsyna çykmak isledi. Geçmegiň çäresini tapmady, yzyna dolanmak hem islemedi. Bir pyşbaga onuň bu ýagdaýyny gördi we oňa rehim etdi. Ony arkasyna mündürip, ýüzüp barýan ugruny başga kenara tarap öwürdi.

Şol wagt gulagyna bir ses geldi, diňşirgendi, hamala, içýan öz çanagyna bir zat bilen urýan ýalydy. Ol:

- Bu nämäniň sesi? – diýip, içýandan sorady.

Içýan:

- Bu ses seniň arkaňa urýan iňňämiň sesi. Ýöne men seniň çanagyňa iňňämi näçe ursam-da hiç zadyň çyk:majagyny bilýän, şonda-da öz gylygyma erk edip bilemok – diýdi.

Pyşbaga öz-özüne: «Iň gowusy bu erbet gylyklynyň ýaman endiginden we heläk ediji iňňesinden oňat gylyklylary halas etmekdir» diýdi-de, suwuň goýnuna çümüp gitdi. Hamala, hiç-haçan döremedik ýaly içýany tolkun ýuwutdy.

Kytga

Her zaman şeriň hem-de erbetligiň mejlisinde
Bet häsiýetliň gurnaýan özüniň hile silinde,
Gark bolmak tolkunynda çümmeكلي häsiýetlidir,
Şeýdip, halkyň ondan halas bolmagy bähbitlidir.

Hekaýat

Bir syçan köp ýyl bäri gury nygmatlardan we täze miwelerden dolup duran bir bakgalçynyň dükanynda ýaşaýardy. Ol gury nygmatlardan we täze miwelerden geregiçe iýýärdi. Bakgalçy ony görse-de, görmezlige saldy, oňa dözümsizlik etdi we oňa hiç-hili çäre görmedi.

Garny doýan wagty haramzadalar
Müňlerçe ýamanlyk hem şer ararlar —

diýişleri ýaly, bir gün syçanyň hem nebisjeňligi artdy. Ol bakgalçynyň pul salýan gapjygyny deşip, onuň içindäki altyn-kümüşleriň bary-ýoguny öz hinine daşap gutardy.

Bir gün bakgalça pul gerek bolup, elini gapjygyna soksa, onuň gedayyň torbasy ýaly hiç zatsyz we açlaryň aşgazany dek boşdugyny gördi. Ol munuň şol syçanyň işidigini bildi-de,

pişik ýaly busup ýatyberdi. Syçan hininden çykan badyna, ol onuň üstüne özüni oklady-da tutdy. Onuň aýagyna uzyn bir ýüp daňdy. Soňra bolsa ony goýberdi. Syçan hinine girdi. Bakgalçy ýüpüň uzynlygyny ölçäp, hiniň näçeräk çuňlukdadygyny bildi. Ol hini düýbüne çenli gazdy we onuň serrapçynyň¹ dükançasý ýaly altyndyr kümüşe gömülendigini we dinardyr dirhemlerden dolup durandygyny gördi. Bakgalçy hinden öz pullaryny aldy, syçany çykardy we pişigiň penjesine berdi.

Şeýlelikde, syçan pişigiň penjesinde başdan geçiren sütminiň özi ýaly gadyrbilmeziň hakydygyna düşündi.

Kytga

Eger pitne, şer bar bolsa – betnebise ýarandyr,
Kanagatly kişi pitne, şer zährinden amandyr.
Asudalyk, parahatlyk—kanagatyň bar bolsa,
Harsydünýälik köpeler – arzuwlaryň har bolsa.

Hekaýat

Bir tilki ýol üstünde durup, sagyna-soluna göz gezdirýärdi. Birden uzakdan bir gara peýda boldy. Ýakynlaşdy, görse, ynha bir ýyrtyjy gurt äpet bir köpek bilen göýäki iýeni-içeni aýry gitmeýän dostlar ýaly bolup tirkeşip gelýär. Ne it gurduň hyýanatkarçiliginden gorkýardy, ne-de gurt itiň ýamanlyk etmeginden haýykýardy.

Tilki olaryň ýanyna ylgap baryp, salam berdi we olaryň hormatyna gowy sözler aýtdy:

- Alhamdylylla! Gadymky duşmançylyk täze dostluga, köne kine täze söýgä öwürilipdir. Emma bu jebisligiň sebäbiniň

---

¹ Serrap – pul bölýän (adam).

nämedigini we bu ýaraşygyň sebäpkäriniň kimdigini bilmek isleýärin.

Köpek:

- Biziň jebisligimiziň sebäpkäri çopanyň maňa duşmançylygydyr. Gurt bilen çopanyň duşmançylygy bolsa hemmä mälimdir, ony düşündirmegiň hajaty ýok. Emma meniň çopana bolan duşmançylygymyň sebäbi ine şeýle: Bu gün maňa dostlugy miýesser bolan bu gurt düýn biziň sürimize hüjüm etdi we bir guzyny alyp gaçdy. Menem endigim boýunça guzyny halas etmek üçin onuň yzyndan kowdum, emma ýetip bilmedim. Yzyma dolanyp gelenimde, çopan meni taýak bilen ýençdi. Ýersiz-ýere meni ynjytdy. Men hem onuň bilen dostluk bagyny üzdüm we onuň köne duşmany bilen birleşdim.

Kytga

Duşmanyň bilen dost bol,
Ýörme puşmanyň bilen.
Dostuňa duşman bolma,
Dost bor duşmanyň bilen.

Hekaýat

Bir tilkä:

- Ýüz dinar bereýin, oba itlerine bir habary ýetirip bilmersiňmi? – diýdiler.

Ol:

- Walla, sylagy gaty uly, ýöne bu şertde jan hasam gymmat – diýip jogap berdi.

Kytga

Göz gyzdyrma duşmanlaryň peşgeşiniň ýalkymyna,
Batar gämiň nesipsizlik deňiziniň tolkunyna.
Mal, dereje, sylag diýip, göwün berme betgylyga,
Özüň-özüni taşlarsyň çykyp bolmaz batgalyga.

Hekaýat

Bir düýe sährada agyp-dönüp, ol ýerdäki ýandakdyr otlardan aga-ýana garnyny doýurýardy. Düýe gözelleriň saçy kimin biri-birine dolaşan, söýgülileriň ýüzi ýaly päkize we şadyýan bir ýandagyň golaýyna bardy. Oňa agyz salmak isläp, boýnuny uzatdy we onuň arasynda guýrugy bilen kellesini bir ýere düýrläp ýatan bir ýylany gördi. Ol yza çekildi we öz arzuwyndan umydyňy üzdü.

Ýandak düýäniň çekilmesiniň sebäbini özüniň tikenleriniň awusyndan we gaçmasyny dişleriniň ötgürliginden gördi.

Düýe oňa düşüňdi-de:

- Eýse, meniň gorkym saçak eýesinden däl-de, pynhan myhmandandyr, howpum bolsa ýandak tikenleriniň awusyndan däl-de, ýylan dişiniň zäherindendir. Eger myhman howpundan gorkmadyk bolsamdym, saçak eýesini dessine lak-luk atardym – diýdi.

Kytga

Geň görülmez, bu bolýan zat – ýagşy adam käsdən gorkar,
Etinden, süňkünden däl-de, päлиндäki kösdən gorkar.
Aýaklary bilen külün üstünden basmadyk kişi,
Özün gizläp kül astynda busup ýatan közden gorkar.

Hekaýat

Bir it garbanmak arzuwy bilen şäher derwezesiniň agzynda durdy. Ol bir tegelek çöregiň tigirlenip şäherden çykyp, ýüzüni çöle tarap öwrenini gördi. It onuň yzyndan ýetdi we aýtdy:

- Eý, bedenimiň azygy, ruhumyň kuwwaty, köňlümiň arzuwy we janymyň aramy! Nirä tarap ýola düşdün we kime tarap ýöneldiň?

Ol:

- Şu çölde ýolbarslar we möjekler toparynyň ýolbaşçysy ýaşaýar, onuň bilen tanyşlygym bar. Şolara barýaryn - diýip jogap berdi.

It:

- Meni beýdip gorkuzjak bolma, eger sen möjegiň agzynamy, ýolbarsyň penjesinemi, nirä gitseň-de men senden galmaryn – diýdi.

Kytga

Her wagt, her öwrümde-de,
Seni dilden goýmaryn.
Dünýä ters öwrülse-de,
Seni gözläp doýmaryn.

Kytga

Bir döwüm nan üçin çar ýana ýortup,
Uzyn gün hyzmatda ýören zynharlar,
Nana derek iýseler-de ýüz şarpyk,
Nan yzynda aç köpek dek ylgarlar.

Hekaýat

Bir leňňeje:

- Sen näme üçin ýöräniňde, bili gyşyk ýaly gapdallaýyn ýöreýärsiň - diýdiler.

Ol:

- Men ýylandan sapak edindim. Onuň öz-ä bir göni we ýörände-de göni ýöreýär. Ýöne hemişe jepa keseginden onuň kellesi çym-pytrak bolýar ýa-da sütem gylyjyndan guýrugy çapylýar – diýip jogap berdi.

Kytga

Peri öz ýüzi bilen nirde äşgär görünse,
Ony janyna deňäp gujaklanlar tapylar.
Eger kim ýylan kimin göni orta çykaýsa,
Daşýürekler daş alyp, taýak alyp topular.

Hekaýat

Bir gurbaga öz taýyndan jyda düşdi. Ýalňyz galma gynanjyndan näderini bilmän, suwuň kenaryna baryp oturdy. Ol eýlesine-beýlesine garany, ýoldaşyndan aýra düşen hasratdan doly ýüreginiň gam-gussasyny egismek isleýärdi.

Birden onuň gözi suwuň içindäki owadan bir balyga düşdi.

Mesnewi

Bir balyk gördi ol suwuň goýnunda,
Suwuň akýşy bar balyk oýnunda.
Çasly akýan suwuň begresi ýaly,
Kümüşden teňňeler doly geýminde.

Täze dogan Aý dek ýaşrynsyz ýüzýär,
Towlanyp näz etmek joşýar meýlinde.

Gurbaga balygy öz ýanyna söhbetdeşlige çagyrdy we özüniň ýeke galandygyny aýtdy. Ondan özüne dostluk isledi.

Balyk şeýle jogap berdi:

- Dostluk üçin biri-biriň bilen umumy bir bitewülik gerek. Eger şeýle bitewülik bolmasa, dostluk başa barmaz. Meniň seň bilen näme bitewüligim bar? Meň jaýym suwuň çuňlugynda, seniňki bolsa suwuň kenarynda. Men dymma, sen bolsa ýaňra, gykylykçy. Seniň ýigrenji sypatyň özüňe hüjüm edýänlere galkandyr. Seniň sypatyňy görenler seniň bilen oturmak islemeýär. Meniň gözel keşbim gorkynyň we howpuň esasydyr. Meniň ýaldyraýan jemalymy gören her bir adam, meniň bilen görüşmek üçin nebisjeňlik gözüni diker. Meniň höwesimde asmandaky guşlaryň gözi garaňkyraýar, meniň yşgymda sähradaky wagşylar aklyndan azaşýar. Balykçylar meniň gözlegimde toruň gözi kimin mün göze öwrülýärler, meniň arzuw ýükümiň astynda çeňňek kimin billerini бүкүärler.

Balyk şulary aýtdy-da, gurbagany suwuň kenarynda ýalňyz galdyryp, suwuň çuňlugyna tarap ýüzüp gitdi.

Kytga

Oturma özüňe kybap, deň ünsi bolmaýan bilen,
Dostluk ýüpün baglamagyň esasy – umumylykdyr.
Garyşdyrsaň ger, jynsy jyns hem jynsy bolmaýan bilen,
Süýde şeker, suwa ýagy garyban bulamaklykdyr.

Hekaýat

Gumrudan sorapdyrlar:

- Sen näme üçin iki çagadan artyk çaga edinmeýärsiň, näme, seniň towugyňky ýaly artyk çaga edinmäge güýjüň ýetenokmy?

Ol şeýle jogap berdi:

- Gumrynyň çagasy atasynyň we enesiniň gursagyndan iýmitlenýär, towugyň jüýjesi bolsa, ýola zyňylan zir-zibilden. Bir gursakdan iki çagadan artygyny naharlap bolmaz, ýöne ýola zyňylan zir-zibil müň jüýjä-de ýeter.

Kytga

Ger, isleseň halal azyk,
Maşgalaňy kân köpeltme,
Bilip goý, bu dar tünekde
Halal azyk eder azlyk.

Hekaýat

Bir serçe özüniň mirasdüşer höwürtgisini terk edip, bir leglegiň höwürtgisiniň ýanynda özüne öý edindi.

Oňa:

- Seniň leglek bilen näme umumylygyň bar? Bu kiçijik göwraň bilen şeýle ululykdaky jandar bilen goňşy bolmaklyk we onuň bilen bir ýerde ýerleşip, bir ýerde ýaşamaklyk näme mynasybetlidir? – diýdiler.

Ol:

- Meniňem muňa akylym çatýar. Ýöne aklymyň çatyşy dek hereket edip bilemok. Meniň bir ýylan goňşym bar. Ol her ýyl meniň çykaran we bagyr ganym bilen ýetişdiren

jüýjelerimi, öýüme girip, özüne azyk edinýärdi. Bu ýyl men ondan gaçdym we bu beýigiň döwlet eteginden asyldym. Ondan meniň arymy alar we ýylanyň her ýyl meniň çagalarymy özüne azyk edinişi ýaly, bu ýyl leglek ýylany öz çagalarynyň azygy ediner diýip umyt edýärin – diýdi.

Kytga

Eger tilki ýaşasa, arslanyň tokaýynda,
Aman galar möjegiň penjesine düşmäni.
Eger kim mesgen tutsa güýçliniň golaýynda,
Eger-eger batyrnyp bilmez oňa duşmany.

Hekaýat

Bir ite:

- Näme üçin sadaka çöpleýän seniň ýaşayan öýüňe golaýlaşmaýar we seniň ýatan işigiňe gadam urmaýar? – diýdiler.

Ol:

- Men açgözlükden we tamakinçilikden uzakdadyryn. Tamasyzlykda we kanagatlylykda meşhurdyryn. Saçakdaky el ýaly çörege hem kanagatlydyryn, gazanda galan gemrilen süňke hem şatdyryn. Emma dilegçi açgözlükde we tamakinçilikde şöhrat gazanandyr. Ol dok wagtynda-da «men açdyryn» diýip, elini serýändir, haltasynda bolsa bir hepdä ýeterlik nany bardyr. Dili bir gijelik iýmäge nan soraýandyr. Haltasynda bolsa on güne ýeterlik iýmiti, elinde-de geday hasasy bardyr. Kanagat hemişe açgözlükden we tamakinçilikden uzakdadyr. Bir döwüm çörege kaýyl bolýanlar açgöz we tamakinleri ýigrenýändir.

Kytga

Kanagatyň belentligi bolsa haýsy köňülde,
Şol köňülden harsydünýalik tamasy ýok bolar.
Kanagatyň harydyny hödürleýän ýerinde,
Harsydünýalik azary, hyrs dawasy ýok bolar.

Hekaýat

Bir tilki çagasy ejesine:

- Maňa it bilen ýüzbe-ýüz çekeleşmeli pursat gelende gutulmagyň hilesini öwretsene – diýdi.

Ejesi oňa:

- Munuň hilesi juda köpdür, emma onuň iň gowusy öýden çykman oturmakdyr. Ne-hä ol seni görer, ne-de sen ony görersiň – diýip jogap beripdir.

Kytga

Saňa biri duşman bolsa geçip ary-namysyndan,
Akylykdan nyşan dälär oňa garşy duzak gurmak.
Müň bir hile gurup bolar, ýöne onuň barysyndan,
Iň gowusy duşman bilen söweşmekden gaça durmak.

Hekaýat

Bir eşek arysy bal arysyny iýjek bolup oňa darady. Bal arysy ýalbarmaga başlady:

- Seret, näçe diýseň bal we ary öýjüklere bar. Meniň nämäm seni özüne çekdi, näme üçin olary taşlap maňa tarap ýöneldiň?

Eşek arysy:

- Eger ol bal bolsa, onda sen balyň çeşmesi, eger-de ol bal bolsa, onda onuň-da gözbaşy sensiň - diýip jogap berdi.

Kytga

Gitdiň taşlap salamy duşuşyk suprasyna,
Hakykat adamy sen, gör nähili bagtly.
Perdäniň aňyrsyndan hakyky keşp görmensoň,
Ýene perdäni taşlap, aslyna tarap gaýtdy.

Hekaýat

Bir garynjanyň özünden on esse agyr çekirtgäni göterip barýandygyny gördüler. Geň galmaklyk bilen:

- Bu garynja serediň, şu ejizligi bilen şeýle agyr ýüki göterip barýar – diýdiler.

Garynja bu sözleri eşidip güldi we:

- Adam ýüki biliniň zorlugy we bedeniniň güýji bilen däl-de, gaýratlylygy we dogumlylygy bilen göterýändir – diýdi.

Kytga

Göterip bilmedik ýükün asmanyň hem-de zemininiň
Bedeniň, ruhuň kömegi arkaly götermek mümkin.
Kömeginden al hümmeti yşk ýoluna düşenleriň,
Diňe hümmet güýji bilen çekip bolar agyr ýüki!

Hekaýat

Bir düýe sährada nogtasyny süýräp otlap ýördi.

Bir syçan oňa duş geldi we onuň eýesiniň ýokdugyny gördi. Onuň nebisjeňligi oýandy, düýäniň nogtasyndan tutdy-da, öz hinine tarap yöneldi.

Häsiýetinde gulagasyjlyk, gylygynda bolsa tabynlyga meýillilik bolan düýe, syçana boýun bolup, onuň yzyna düşüberdi.

Syçanyň hinine baranlarynda, düýe onuň özi üçin darlygyny gördi. Ol:

- Eý, bolmajak zadyň pikirini edýän! Bu näme etdigiň boldy? Seniň öýüň şeýle kiçijik, meniň göwräm bolsa, gör nähili äpet. Ne-hä seniň öýüňi ulaldyp bolar, ne-de meniň göwrämi kiçeldip. Ikimiziň aramyzdaky dostluk we bilelikdäki aragatnaşyk amala aşarmy? – diýdi.

Kytga

Görýän ajal ýolunda seni şeýle şekerde:
Arkaň bilen oljaňy çekip galýan azara.
Arkaňdaky ýükleriň ýenletmeseň çakynda,
Ýogsam nebis ýükleriň ýerleşmez dar mazara.

Hekaýat

Bir goýun çeşmeden böküp geçdi, şonda onuň guýrugy jaýtardy.

Geçi:

- Men seniň uýat ýeriňi gördüm – diýip, gülmäge başlady.

Goýun oňa tarap öwrülip:

- Eý ynsapsyz! Men seniň uýat ýeriňi ýyllar boýy görüp gelyärim. Ýöne bir gezegem seniň üstüňden gülmedim ýa-da seni ýazgarmadym. Sen ömrüňde birje gezek meni şeýle ýagdaýda gördüň we eýýäm meni masgaralamaga başladyň - diýdi.

Mesnewi

Pes kişiň müň aýby bar, hemmelere mälim ol,
Emma aýbyň bar diýip, ýeke aýbam aýdylmaz.
Mertebeli bir kişiň ýüze çyksa bir aýby,
Tankyt edip, ýaňsylap, hiç kes ony gaýgyrmaz.

Hekaýat

Bir öküz öz sürüsiniň baştutanydy we ol sygyrlaryň arasynda şahynyň güýji bilen meşhurlyk gazanypdy. Möjek sürä hüjüm edende, şahlarynyň urgusy bilen ony daşlaşdyrardy we sürini ölümden halas ederdi.

Ýöne birdenkä, täleýiň ters gelmegi öküz üçin urgy boldy. Onuň şahlary döwüldi.

Şondan bäri ol möjegi gören dessine, beýleki sygyrlaryň arasynda gizlenýär.

Ondan munuň sebäbini soranlarynda ol şeýle jogap berdi:

Rubagy

Şahymdan aýrylan günüm bolup galdym janserek,
Batyrlýkdan mahrum boldum, galmady mende ýürek.
Ata-babalardan gelyän nakylda aýdylşy deý:
«Söweşde zarba-ýaragdan, mertlik-ýigitden gerek».

Hekaýat

Düýe bilen eşek bile gidip barýardylar. Olar bir ullakan arygyň kenaryna ýetdiler. Ilki bilen düýe suwa urdy, ol suwuň ortasyna baranda, suw onuň garnyny-da ýapmady.

Ol eşegi çagyrdy:

- Gel, suwa gir! Suw garnymy-da ýapanok.

Eşek:

- Sen dogry aýdýarsyň! Ýöne garnyň garyndan parhy bar. Seniň garnyňy ýapmadyk suw meniň üstümden aşyp gitjek ahyry – diýip jogap berdi.

Kytga

Eý gardaş! Seni özüňden gowy tanamaz, hiç kimse
Öz bolşuňdan sen özüňi gyl ujuça artyk görme,
Eger seni nadan kişi gereginden artyk öwse,
«Men-men» diýip hetden aşyp, hondon bäre bolup ýörme.

Hekaýat

Bir tawus bilen bir garga bagda biri-birine duş geldiler we olar biri-biriniň artykmaç hem aýyp taraplaryny aýdyp başladylar.

Tawus garga garap:

- Seniň aýagyňdaky bu gyzyň ädikler meniň zerli begresime we keşdeli parçalaryma örän gowy gelişýär. Hakykatdan-da biz ýoklugyň garaňky gijesinden barlygyň aýdyň gündizine gelenimizde, tötänden ädiklerimizi çalşyryp geýipdiris. Men ýalňysyp, seniň dowar derisinden eýlenmän tikilen gataňsy ädigiňi geýipdirin, sen bolsa meniň dowar derisinden eýlenip tikilen ýumşajyk ädigimi geýipdirstiň - diýdi.

Garga:

- Ýok, ýagdaý munuň tersinedir. Eger-de bir ýalňyslyk bolan bolsa, onda ol ädiklerde däl-de eşikdedir. Seniň egniňdäki lybaslar meniň ädigime laýyk gelýär. Has dogrusy, sen şonda ukynyň arasynda meniň lybasymy geýipdirstiň, men bolsa ýalňysyp seniňkini geýipdirin – diýip jogap berdi.

Olaryň golaýynda bir pyşbaga bu jedelleri we çekişmeleri eşidip durdy. Ol başyny galdyryp:

- Eý, eziz dostlar we ýaranlar. Siz hiç bir netije bermejek jedeliňizi goýuň we bu nädogry gürrüňiňizi taşlaň. Hudaýtagala hemme zady diňe bir kişä bermändir. Ähli islegleri berjaý edip bilýän hiç kim ýokdur. Başgalara berlen özboluşlyklar saňa berilmändir, saňa berlen özboluşlyklar bolsa özgelere berilmändir. Her kim özüne berlen zada razy bolmaly we özüniň tapan zadyna hoşal bolmaly.

Kytga

Özgelere görüp bolmak akyldaryň işi dälidir,
Akyldara mynasyp iş bolsun hergiz eden işiň.
Her kesden tamakin bolmak görüplik eden ýalydyr,
Her kesden tamakin bolmak gaýra salar ýaşan ýaşyň.

Hekaýat

Bir tilki bir syrtlanyň penjesine düşüpdir. Syrtlan oňa açgözlük dişini mäkäm urupdyr.

Tilki perýat edip şeýle diýdi:

- Eý, kuwwat jeňňeliniň şiri, eý, süriniň meşhur gaplaňy! Ejizligim we güýçsüzligim üçin meni bagyşla. Meniň ýolumy baglama, meni goýber. Men bir penje ýüň bilen gury süňkdürin. Meni iýmekden seniň garnyňa näme düşer we maňa azar bermekden saňa näme peýda geler öýdýäň.

Ol hernäçe şular ýaly sözler aýtsa-da, ol oňa täsir etmedi. Tilki ýene-de:

- Ýadyňa düşýärmä, seniň maňa borjuň bar ahyryn. Sen meniň bilen bile bolmak islediň. Men bolsa seniň bu arzuwyňy gör, näçe gezekler bitirdim – diýdi.

Syrtlan bu ýaramaz gepi eşidip, gany depesine urdy. Örgökden gelip, agzyny açyp:

- Bu aýdýan zatlaryň nirede we haçan boldy? – diýip sorady.

Syrtlan agzyny açyp-açmanka, tilki onuň agzyndan sypyp, gaçyp gitdi.

Kytga

Duşman penjesinden ýagşy dil bilen
Sypyp başarmasaň, ýalan ýagşydyr.
Öýüň gulpy açylmasa el bilen
Onda gulpy daşlap döwen ýagşydyr.

Hekaýat

Bir şagal säher ukusynda ýatan bir horazy tutýar. Horaz perýat edip:

- Men oýalaryň dostudyryn we gije namaz okaýanlaryň azançysydyryn. Meni öldürmekden gaça dur, meniň ganymy duşmanlyk gylyjy bilen dökme – diýdi.

Şygyr

Ýersiz-ýere jeň kylyp, dökýärsiň al ganymy,
Neçüýn almak isleýäň bu bigünä janymy?

Onda şagal şeýle jogap berdi:

- Men seni öldürmekde diňe bir ugurdan gidýän däldirin. Men kesgitli karara geldim we bu işden el çekmerin. Sen şu iki ýagdaýdan haýsy hem bolsa birini saýlap bilersiň. Eger isleseň,

men seni penjeläp bir zarbada öldüreýin, isleseňem tike-tike
edip iýeýin.

Kytga

Akyl bilen däl, şer bilen sen beladan sypjak bolma,
Ynanaýmaz seň şeriňe, şerçileň gaýzasy bardyr.
Zaryn aglap, derde galyp, özüň halas etjek bolma,
Bir beladan sypdym diýseň, öňüňde özgesi bardyr.

JEMLEME

Bu kitap entek-entek tamamlanmaz we bu döwet galamy hereketini beýle çalt togtatmaz öýdüp köňlüm güman edipdi. Ýöne bu kitaby ýazýanyň tebigatynyň aýnasy pos bilen örtüldi, diňleýji bolsa ol posy çuňňur gyzyklanmanyň ýylmaýjy guraly bilen arassalamady. Şol sebäpli hem bu kitap şeýle gysga bolmaly boldy.

Kytga

Düýrle uzak gepiň saçagyn, Jamy,
Ol saçakdan eziz, gymmat zat barmy!
Eger-de ol gepde bolmasa many,
Otur bir gyrada demiň almany!
Diňe özüň lezzet almak biderek,
Diňleýjilere-de şatlanmak gerek.

Şu kitapdaky kimiňkidigi aýdylmadyk goşgy setirleri hem bu kitaby ýazanyň zehininiň ýüze çykmasydyr we ony düzeniň pikir miweleridir.

Rubagy

Özgeleriň goşgusyny öz eserne sapanynda,
Jamy ony döredenleň belent tutdy sarpasyn-da!

Munuň özi gelişermi, heý akyla sygyşarmy,
Eýse, özgäň harydyny, başga biri satanynda!

Okyjylar öz hoşniýetli häsiýetleri bilen bu kitapdan tapan her bir kemçiliklerini bagyşlap, onuň üstüni ýukaýürekliligiň örtügi bilen örter we ol kemçilikleri närazylyk hem-de gyjyt bilen paş etmek üçin dil ýarmazlar diýip umyt edýärin.

Kytga

Öz ýakynyň kemçiligin paş etme,
Paş etmek – ýamanlyk etmäge deňdir.
Netijesin oýlan, iş kylyjynyň
Aýbyn ýapmak, aýbyn açmakdan ýegdir.

Kytga

Ine, şeýdip şu taryhda togtady –
Jamynyň özüni synamak üçri
Ýazan kitabynyň gamyş galamy:
Sekizi kem dokuz ýüzünji – hijri¹.

Gudraty güýçli beýik Allatagaladan işlerimi ileri etmegini dileýärin. Onuň pygamberi Muhammede we egindeşlerine salawatlar bolsun!

---

¹ Hijri - Muhammet pygamberiň Mekgeden Medinä hijret eden (gaçan) gününden - 622-nji ýylyň Gorkut aýynyň 16-syndan ýöredilip başlanan musulmanlaryň aý ýyl hasaby. Şu ýyl hasaby boýunça «Baharystanyň» ýazylyp gutarylan senesi, iň soňky setirden belli bolşy ýaly (900-8), 892-nji hijri ýylyna, biziň ýöredýän senämiz boýunça 1487-nji ýyla gabat gelýär.

«BAHARYSTANYŇ» BAKY SOLMAZ GÜLLERI

Gündogar edebiyatynyň görnükli wekilleriniň biri, eserlerini pars-täjik dilinde döreden Abdyrahman Jamy Alyşir Nowaýynyň döwründe ýaşapdyr.

Nureddin Abdyrahman Jamy 817-nji hijri ýylynyň şaban (meret) aýynyň 23-ine (1414-nji ýylyň Sanjar aýynyň 7-si) Horasanyň Jam diýen ýeriniň Harjert obasynda dogulýar. Şahyr bu babatda bir kasydasynda şeýle diýýär:

Sekiz ýüz segseninjide pygamber hijretinde,
Mekgeden Ýasryba şan çadyryn getireninde,
Şol uçuşda men bakylyk asmanyna galypdyryn,
Hem ganatlarymy ýaýyp, şu pes ýere gonupdyryn.

Jamynyň ata-babalarynyň asly Ysphyhanyň Deşt diýen ýerinden bolupdyr. Onuň kakasyna Nyzameddin Deşti diýipdirler.

Olar soňra Horasanyň Jam diýen welaýatyna göçüp gelipdirler. Abdyrahman Jamy hem şu ýerde doglany üçin özüne Jamy diýen edebi lakam edinyär.

Abdyrahman Jamy şahyrlykdan daşgary, geometriýa, pelsepe, yslam kanunlary ýaly dünýewi we dini ylymlardan

oňat baş çykarypdyr, edebiýat ylmyny kämil özleşdiripdir. Kazyçylyk, müftüçilik käri bilen meşgullanypdyr.

Bir rowaýata görä, şahyr heniz ýaşka, olaryň öýüne halypasy Hafyzeddin Omar Abardihi atly şyhyň aradan çykandygy sebäpli öz şäherini taşlap, Fahreddin Lurystany atly bir möwlana gelipdir. Ol ýaş Abdyrahmany dyzyna alyp, barmaklary bilen howada hezreti Omaryň, Osmanyň we Alynyň atlaryny ýazypdyr, şonda Jamy şol atlary okap bilmegi başarypdyr. Bu bolsa Jamynyň ýaşlygyndan ylma-bilime höwesek bolandygyny we onuň aýdyň zehinini görkezýär.

Jamy ilki Dilkeş atly medresede, Jüneýt Usulydan orta aziýaly meşhur dilçi Sagdeddin Mesgut ibn Omar Taftazanyň (1322-1389) şygra hem şahyranaçylyga degişli «Muhtaser ul-magany» atly kitabyny, soňra bolsa onuň «al-Mutawwal» atly ritorika degişli teswir hem düşündiriş berlen kitabyny öwrenipdir.

Jamy hyratly meşhur alym Hoja Alaeddin Aly Samarkandydan (ol bolsa alym Şerip Gürgenliniň şägirdi bolupdyr) kyrk günläp sapak alýar. Soňra Taftazynyň şägirdi möwlana Şyhabeddin Muhammet Jajarmydan tälim alypdyr. Hoja Alaeddin Aly Samarkandy we Şyhabeddin Muhammet Jajarmy Jamy ýaly zehinli talyba henize çenli duş gelmändiklerini aýdypdyrlar.

Hyratly halypalar şägirdi kanagatlandyrmadyr. Jamy bilimiň gözlegine çykyp, kakasy bilen öz döwrüniň bilim ojagy bolan Samarkanda gidýär. Şol ýerde Ulugbegiň ýakyn maslahatçysy Kazyýeddin Rumynyň elinde okap, ylym-bilim alyp ugrapdyr.

Abdyrahman Jamy elli ýaşynda Sagdeddin Kaşgarlynyň agtygy Muhammet Ekberiň gyzyna öýlenipdir. Şahyryň dört

ogly bolup, olaryň üçüsi ýaşlykda aradan çykypdyr. Öýlenenden bir ýyl geçensoň, onuň bir ogly dünýä inip, ol doglan günü, heniz at dakylmanka aradan çykypdyr. Şahyr altmyş ýaşyna girende, 1475-1476-njy ýylda ikinji ogly Safýýeddin Muhammet dünýä inýär, ol hem bary-ýogy bir ýyl ýaşapdyr. Hijri senesiniň 981-nji ýylynyň şowwol (baýram) aýynyň 4-ine (1477-nji ýylyň Türkmenbaşy aýynyň 9-y) üçünji ogly Zyýaeddin Ýusup dünýä inýär. Hijri senesiniň 991-nji ýylynyň muherrem (aşyr) aýynyň 5-inde (1486-nji ýylyň Türkmenbaşy aýynyň 11-i) bolsa dördünji ogly Zahyreddin Ýusup doglup, bary-ýogy kyrk gün ýaşapdyr. Şeýlelikde Zyýaeddin Ýusup Jamynyň ýeke-täk arkadaýanjy, göz guwanjy bolupdyr. Şonuň üçin hem Jamy ogluny diňe bir gowy görmek, ony gözünüň göreji ýaly söýgüläp saklamak bilen çäklenmän, onuň il ogly bolup ýetişmegi üçin uly alada edipdir. Oňa ýörite ylym hem terbiýe beripdir. Şahyryň bu babatda çeken azaplary ýerine-de düşüpdur, çünki ogly kakasy ýaly şygyr hem beýleki eserleri ýazmakda taryhda äşgär yz galdyrmasa-da, mätäçlere haýyr-sahawat etmekde, myhmansöýerlikde, ynsansöýerlikde döwrüniň tanymal adamlarynyň hatarynda ady tutulypdyr.

Abdyrahman Jamy 78 ýaşynda erbet sowuklaýar we 1492-nji ýylyň Sanjar aýynyň 9-ynda (muherrem (aşyr) aýynyň 17-si) şondan aýňalman, Hyratda aradan çykypdyr.

Hytratlylaryň ählisi şahyryň ýasyny tutupdyr. Onuň ýas dessurynyň başynda Alyşir Nowaýy durupdyr. Ýasa gelen myhmanlaryň gyançlaryny hem Nowaýy kabul edipdir, çünki Zyýaeddin Ýusup heniz 15 ýaşyndaky ýetginjek oglan eken. Jamynyň namazyna Soltansöýün Baýgara bilen onuň egindeşleri-de gatnaşypdyr. Nowaýy hem Soltansöýün Baýgara

ýasa gelen döwlet işgärlerine, halypalara, alymlara hem dana kişilere ýokary derejede hyzmat edipdirler. Şahyryň aradan çykanyna bir ýyl dolanda, Jamynyň hatyrasyny tutup, Nowaýy bütin hyratlylara sadaka beripdir.

Jamy jemi 50-den gowrak dürli ugurlara degişli eserler döredipdir.

Onuň eserleriniň iň meşhurlarynyň biri hem Nyzamynyň «Hamsasyna» öýkünip ýazylan «Heft öwreng» («Ýedi tagt») atly eseridir. Ol «Leýli-Mejnun», «Ýusup-Züleýha», «Salaman we Absal», «Silsilet-az-zeheb» («Altyn zynjyr»), «Subhetal-ebrar» («Takwa kişileriň tertip-dessurlary»), «Hyradnamaýe Isgenderi» («Isgenderiň akylnamasy»), «Tuhfatul-ahrar» («Asylzadalaryň sowgady») ýaly ýedi sany eseri öz içine alýar.

Abdyrahman Jamynyň «Baharystany» hem dünýä meşhur eserleriň biridir. Bu eser Sagdy Şirazynyň «Gülüstan» atly eserine nezire-öýkünme häsiýetinde ýazylypdyr. «Baharystany» şahyr öz ogly Zyýaeddin Ýusup üçin okuw kitaby hökmünde ýazypdyr. Şahyr «Baharystanyň» girişinde bu babatda şeýle diýýär:

«Eýsem-de bolsa, bu göwnühoş çagymyzda mähriban perzendim eziz Zyýaeddin Ýusup (Beýik Ýaradan ony ähli gaýgy-gamlardan aman saklasyn!) arap diliniň başlangyç kadalaryny öwrenmäge we edebiýat ylmynyň kadalaryny özleşdirmäge meşgul boldy. Ýaş çagalaryň we tejribesiz yetginjekleriň kalbyna mälim bolmadyk söz aňlatmalaryny eşitmeginiň olaryň kalbynda howp döredýändigigi we kynçylyk emele getirýändigigi hemmelere mälimdir. Şeýle bolansoň olaryň ýürek duýgularyny oýarmak we ýadyny taplamak maksady bilen wagtal-wagtal meşhur şyh we beýik ussat Musliheddin Sagdy Şirazynyň «Gülüstan» kitabyndan okap berýärdim».

Jamynyň «Baharystan» eseri sekiz bölekden ybarat bolup, şahyr olary «Bag» atlandyrýar. Bu jennet «Baglarynyň» her biri özboluşly güllerini ýalkymy we özboluşly reýhanlaryň atyr ysy bilen okyja ruhy lezzet berýär. Şahyryň «Baharystan» barada: «Munuň güllerini güýz şemalynyň hazany urmaz we reýhanlary gysyň sowugyndan hem solmaz» diýen sözleri ýöne bir çeper meňzetmäniň hatyrasyna aýdylan jümleler däl-de, eýsem şeýle sözler bu eseriň geljekde ölmez-ýitmez edebi mirasa öwrüljekdigi baradaky şahyryň öňdengörüjiligin ýüze çykarýar.

Jamy her «Bagyň» başynda näme hakynda gürrüň ediljekdigiňiň gysgajyk beýanyny berýär.

Eseriň birinji «Bagy» belli sopularyň we şyhларыň görelde alarlyk aragatnaşygy we olaryň sözleri barada bolup, onda Jüneýt Bagdady, Sary Sakaty, Mansur Hallaç, Abu Haşym, Şibli, Abubekir Wasyty, Abulhasan Kuşanjy, Şakyk Balhy, Hoja Ýusup Hemedany ýaly taryhda belli yz galdyran şahsyýetler barada söhbet edilýär.

«Baharystanyň» ikinji «Bagy» hikmet we hekaýatlardan düzülip, munda hakykata öz başarnygyça akyl ýetirmäge synanyşýan we akyl ýetiren zadyny başarnygyna görä, ulanyp bilýän adamlar barada söhbet edilýär. Bu «Bag», esesan, Isgender Rummy, Peridun patyşa, Ibn Mukaffa, Buzurgmehr, Hajjaç ýaly şahsyýetleriň durmuşlary bilen baglanyşyklydyr.

Üçünji «Bagda» patyşalaryň paýhasynyň patyşalyk etmegiň şan-şöhratynda däl-de, adalatlylykda we adylylykda ýüze çykýandygy hakynda gürrüň gozgalýar.

Dördünji «Bag» sahylyk hem jomartlyk, sahatlylyk ýaly gyzykly hekaýalary özünde jemleýär.

Bäşinji «Bag» ynsan söýgüsiniň belentligine bagyşlanypdyr.

Altynjy «Bagda» gyzykly degişmeler, teýeneli sözler beýanyny tapýar.

Ýedinji «Bagda» şygyr sungaty hem onuň ussatlary hakynda söz açylyp, onda Firdöwsi, Ammara, Abul Haýyr, Unsury, Rudaky, Merwezi, Ferruhy, Nowaýy ýaly şahsyýetler bilen baglanyşykly gyzykly gürrüňler bilen birlikde olaryň şygryrlaryndan nusgalar hem getirilýär.

Sekizinji «Bagda» haýwanlar hakyndaky hekaýatlar şol jandarlaryň öz dilinden gürrüň berilýär. Şahyr beýleki «baglarda» bolşy ýaly, bu «bagy» hem çuňňur many-mazmuna eýe bolan, ýokary çeperçilige ýugrulan degişli şygyr setirleri bilen bezeýär.

Jamynyň «Baharystan» eseriniň türkmen edebiýatyna täsiri örän uludyr. Nusgawy edebiýatymyzyň wekilleri Jamynyň bu kitabyndaky ynsanperwerlikli pikirleri öz eserlerine siňdiripdirler. Aslynda, Jamy «Baharystanda» türkmen halkynyň arasynda-da gadymdan ýörgünli bolan rowaýatlary, timsallary, hekaýatlary ýerlikli peýdalanmagy başarypdyr. Şonuň üçin bu eseri edebiýat ylmy nukdaýnazarýndan öwrenmek halk döredijiligi bilen ýazuwly edebiýatyň arabaglanyşygyny aýdyň ýüze çykarmakda ygtybarly edebi çeşme bolup hyzmat eder.

Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň Mukaddes Ruhnama dünýäsinden, edebi mirasy öwrenmek barada öňe sürýän taglymatlaryndan gelip çykýan aýdyň wezipelere hötd gelmekde bu edebi çeşme edebiýatçylaryň, halk döredijiligini öwrenijileriň ünsüni özüne çeker diýip ynanýarys. Şondan ötri, «Baharystan» çeper eserden ruhy lezzet alýan giň okyjylar

köpçüligine Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy zamanasyndan gymmatly edebi sowgatdyr.

Ýazylanyna baş ýüz ýyldan hem gowrak wagt geçendigine garamazdan, Jamynyň «Baharystanda» eken gülleri özüniň müşk ysy bilen bark urup, ýer ýüzüne atyr saçýar. Dünýäniň köp dillerine terjime edilen bu ajaýyp eser dürli dillerde gürläp, ynsanlara ruhy lezzet berýär, olary sap ýüreklilige, päk göwünlilige çagyýar.

Bu gün Jamy Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy zamansynyň Altyn asyrynda türkmen dilinde gürläýär-türkmen dilinde tynsal aýdýar, türkmen dilinde şygyr okaýar. Okyjylary «Baharystanyň» sekiz jenneti ýadyňa salýan sekiz «bagyna» syýahata çagyýar, olara şol «baglaryň» ömür solmajak güllerinden çemen paýlaýar.

**Gülälek NURBADOWA,
Türkmenbaşy adyndaky
Türkmenistan Milli golýazmalar instituty.**

MAZMUNY

Giriş	9
Birinji bag. Hakykatyň ýoly bilen barýan we mukaddeslik köşgüniň töründe oturýan welileriň bagyndan tirilen reýhanlar hakynda	14
Ikinji bag. Danalaryň ýüreginde güllän we olaryň ýazgylarynyň bezegine öwrülen rehimdarlyk ýagyşy bilen suwarylan inçe pikirleriň jümjümeleri hakynda.....	38
Üçünji bag. Döwletliligiň we patyşalyk etmegiň güle bürenen agaçlary we olaryň adalatlylyk hem adyllyk miweleri hakynda	57
Dördünji bag. Jomartlyk we geçirimlilik daragtlarynyň miweleri hem-de olaryň altyn-kümüş gülleri hakynda	79
Bäşinji bag. Söýginiň we dostlugyň çemenzarlygynda saýraýan bilbiller we humaryň hem hyjuwyň oduna ganatlaryny köýdürýän kebelekler hakynda.....	98
Altynjy bag. Dodak gunçalaryny güldüren we köňül gunçalaryny açdyran mylaýym ýelleriň we aýşy-eşret yslarynyň gelmegi hakynda.....	123

Ýedinji bag. Sözüň sergin bagynda kapyýa çöpleýän guşlar
we şygryýetiň şeker çişriklerinde oturyp aýdym düzýän
bilbiller hakynda 160

Sekizinji bag. Dilsiz-agyzsyz jandarlaryň adyndan aýdylýan
we olaryň durmuşyndaky geň-taň wakalary beýan edýän
timsallardan ybarat birnäçe hekaýat 210

Jemleme 229

G. Nurbadowa. «Baharystanyň» baky solmaz gülleri 231

Abdyrahman Jamy

Baharystan

Tehredaktor S. Abaýew
Çeperçilik redaktory A. Muhammedow
Sahaby bezän D. Mämijikow
Korrektor A. Garaýewa

Çap etmäge rugsat edildi 29.03.2004 ý.

Ölçeği 60x84 ¹/₁₆.

Çap kagyzy 15.

Ofset kagyzy.

Ofset çap usuly.

Nusgasy 20 000 sany.

Bahasy ylalaşyk boýunça.

Sargyt №1124.

A-011508

Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi,
744000, Aşgabat, Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy şaýoly, 18.

Türkmen döwlet neşirýät gullugy,
744004, Aşgabat, 1995-nji (öňki Galkynyş) köçesi, 20.

Türkmenistanyň Metbugat merkezinde çap edildi.